

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur

Bakalářská práce

Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ

Vypracovala: Adriana Šarmírová
Vedoucí práce: Mgr. Eva Niklesová, Ph.D.

České Budějovice 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především své vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Niklesové, Ph.D., za čas, který mi věnovala, za ochotu, vedení a odbornou pomoc při psaní této práce. Poděkování patří také vyučujícím českého jazyka a žákům základních škol a nižšího stupně víceletého gymnázia za vstřícnou spolupráci při realizaci dotazníkového šetření.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

4. května 2015

.....

Adriana Šarmírová

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou vyučování zájmen na 2. stupni ZŠ. V teoretické části je pojednáno o obecné charakteristice zájmen, o jejich druzích a o typech skloňování. Pozornost je věnována také didaktickému aspektu výuky zájmen. Součástí je i porovnání výkladu zájmen a typů úloh, které se vyskytují ve vybraných současných učebnicích pro 2. stupeň ZŠ. Praktická část zkoumá úroveň znalostí učiva o zájmenech na vybraných základních školách pomocí dotazníkového šetření. Na základě vyhodnocení dotazníků jsou uvedeny nejčastější chyby, jakých se žáci dopouštějí při určování a skloňování zájmen.

Annotation

This bachelor thesis deals with problems of pronouns teaching in upper primary school. The theoretical part speaks about pronouns general characteristic, their classes and inflection kinds. It is focused on didactic aspects of pronouns teaching as well. There is also comparing of pronouns explanation and exercise types, which can be found in chosen contemporary textbooks for upper primary school. In the practical part there is spoken about the level of familiarity with pronouns in chosen primary schools via questionnaire survey. On the basis of questionnaire there are given the most frequent mistakes which the pupils make when they determine and infect the pronouns.

Obsah

1 ÚVOD.....	8
2 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA ZÁJMEN.....	10
2.1 Vymezení pojmu zájmena.....	10
2.2 Klasifikace zájmen.....	11
2.3 Skloňování zájmen.....	14
2.3.1 Zvláštnosti mluvnických kategorií.....	14
2.3.2 Deklinace zájmen bezrodých.....	15
2.3.3 Deklinace zájmen rodových.....	15
2.3.4 Nesklonná zájmena.....	16
3 VYUČOVÁNÍ ZÁJMEN NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY.....	17
3.1 Didaktické zpracování obsahu učiva o zájmenech.....	18
3.1.1 Didaktický postup vyučování druhů zájmen.....	19
3.1.2 Problematika určování druhů zájmen.....	20
3.1.3 Tvaroslovné učivo zájmen.....	21
3.1.4 Pravopis zájmen.....	23
4 UČIVO O ZÁJMENECH V UČEBNICÍCH PRO 2. STUPEŇ ZŠ.....	25
4.1 Charakteristika učebnice.....	25
4.2 Typy cvičení na zájmena v učebnicích.....	26
4.3 Učebnice nakladatelství FRAUS.....	27
4.4 Učebnice nakladatelství SPN.....	31
4.5 Srovnání učebnic.....	34
5 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	36
5.1 Výběr a sestavení jednotlivých cvičení.....	37
5.2 Sběr a charakteristika výzkumného vzorku.....	39
5.3 Postup vyhodnocování dotazníků.....	40
5.4 Rozbor a vyhodnocení dotazníkového šetření.....	42
5.4.1 Rozbor cvičení 1 – vyjmenování druhů zájmen.....	42
5.4.2 Rozbor cvičení 2 – vyhledávání zájmen a určení jejich druhů.....	44
5.4.3 Rozbor cvičení 3 – pravopis tvarů osobního zájmena já.....	54
5.4.4 Rozbor cvičení 4 – pravopis psaní kvantit samohlásek i, í.....	59
5.4.5 Rozbor cvičení 5 – výběr nespisovného tvaru.....	63
5.4.6 Rozbor cvičení 6 – základní tvar zájmen.....	67
5.4.7 Rozbor cvičení 7 – psaní tvarů sebou X s sebou.....	70
5.4.8 Rozbor cvičení 8 – správné tvary přivlastňovacích zájmen.....	72
6 ZÁVĚR.....	77

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ	80
SEZNAM TABULEK	82
SEZNAM OBRÁZKŮ	83
SEZNAM PŘÍLOH.....	83

1 ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá výukou zájmen na 2. stupni ZŠ. Zájmena jako slovní druh jsou považována za obtížné učivo a pro žáky neoblíbenou látkou v rámci jazykové výchovy. Zároveň však zájmena patří mezi frekventovaná slova v jazykových projevech, a proto by žáci měli být schopni užívat jejich adekvátní tvary a osvojit si správný pravopis. V rámci předkládané bakalářské práce byly vymezeny dva základní cíle:

- a) zhodnocení zpracování problematiky zájmen v současných učebnicích českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ a provedení (provést) jejich vzájemné komparace,
- b) zjištění úrovně (úroveň) znalostí učiva zájmen žáků druhého stupně ZŠ na základě analýzy výsledků dotazníkového šetření provedeného na vybraných základních školách (v 6. a 9. třídě).

Výzkum si klade cíl srovnat znalosti žáků 6. a 9. tříd v oblasti zájmen. Pro porovnání výsledků dotazníkového šetření byly záměrně zvoleny tyto ročníky z důvodu předpokládané rozdílnosti úrovně znalostí zájmen vyplývající ze skutečnosti, že žáci šestého ročníku problematiku zájmen teprve blíže poznávají, zatímco žáci posledního ročníku by ji měli mít již dobře osvojenou. Poukázáno je na nejčastější chyby, jakých se žáci dopouštějí při vyhledávání zájmen a určení jejich druhu, při užívání a výběru adekvátních tvarů a v pravopise vybraných druhů zájmen.

V teoretické části je pojednáno o obecné charakteristice zájmen, do níž spadá samotné vymezení pojmu, klasifikace zájmen dle jejich významu a typy skloňování. Při zpracování této části vycházíme z prostudované odborné literatury.

Ve druhé části práce je pozornost zaměřena na didaktický aspekt ve vyučování zájmen a na ukotvení tohoto tematického okruhu v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání*. Pojednáno je zde o didaktické transformaci daných poznatků o zájmenech z vědního oboru lingvistiky do vyučovacího procesu, neboť je nezbytné, aby si žák získané vědomosti a dovednosti nejen dobře zapamatoval, ale aby je následně dovedl prakticky využít. Didaktická část vychází z dostupné metodické literatury — didaktik českého jazyka a metodických příruček učebnic.

Další část se věnuje rozboru a porovnáním dvou řad učebnic českého jazyka pro druhý stupeň ZŠ. Tyto učebnice jsou vybrány tak, aby korespondovaly s učebnicemi využívanými na základních školách, na nichž je v rámci praktické části této práce provedeno dotazníkové šetření. Analyzován je jednak výklad zaměřený na zájmena, tak i jednotlivá cvičení, pomocí

nichž je učivo procvičováno a upevňováno. Po důkladném prostudování těchto materiálů byl následně vytvořen dotazník.

Poslední část předkládané kvalifikační práce obsahuje analýzu teoretického učiva převedeného do praktických úkolů – popsán je výběr a sestavení cvičení v dotazníku. Za výzkumnou metodu je zvoleno dotazníkové šetření. Jeho účelem je zjistit, v jaké oblasti učiva zájmen se žáci dopouštějí nejčastějších chyb, přičemž dochází k porovnání znalostí mezi žáky šestých a devátých tříd.

Před zahájením dotazníkového šetření byly stanoveny následující hypotézy:

H1: Předpokládáme, že dívky podají v jednotlivých cvičeních zaměřených na zájmena lepší výkon než chlapci.

H2: Domníváme se, že respondenti 6. ročníku budou úspěšnější ve cvičeních, v nichž je potřeba pamětní zapamatování.

H3: Předpokládáme, že žáci 9. ročníku budou dosahovat lepších výsledků ve cvičeních, která jsou obtížnější a vyžadují delší dobu jazykové výchovy.

H4: Soudíme, že v pravopisných jevech budou méně chybovat žáci posledního ročníku základního vzdělávání.

H5: Domníváme se, že určení základního tvaru zájmen bude činit větší potíže žákům 6. ročníku.

H6: Předpokládáme, že by respondenti nemuseli příliš chybovat v psaní tvarů *sebou*, *s sebou*.

2 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA ZÁJMEN

Problematika zájmen, jakožto slovního druhu, spadá do jazykovědné disciplíny zvané morfologie (tvarosloví), která je vedle syntaxe jednou z částí gramatiky. „*Předmětem jejího zkoumání jsou tvary slov jednotlivých slovních druhů, jejich forma a funkce.*“ (Cvrček a kol., 2010, s. 125)

Na základě předmětu zkoumání se tato jazykovědná disciplína dále člení na:

- a) **morfologii formální** zabývající se tvořením tvarů slov,
- b) **morfologii funkční** pojednávající o mluvnických významech (kategoriích) slov, slovních druzích a o fungování tvarů slov ve větě.

Na základě kritérií¹ zařazujících slova do slovních druhů můžeme zájmena vymezit jako ohebný slovní druh, který mění své tvary skloňováním (konjugací) a vyjadřuje následující mluvnické kategorie: pád, číslo a u některých zájmen i rod (popř. životnost). Z významového hlediska jsou zájmena na pomezí mezi slovy plnovýznamovými a neplnovýznamovými. Jelikož je jejich význam shodný se slovem, které zastupují, můžeme je v kontextu věty považovat za plnovýznamová slova, samostatně stojící však žádný lexikální význam nemají (Cvrček a kol., 2010, s. 130).

Úkolem zájmen totiž není věci pojmenovávat, ale zastupovat, ukazovat nebo na ně odkazovat. Jedná se tedy o nástavbový slovní druh. Jejich syntaktická funkce se odvíjí od toho, jaký slovní druh zastupují, mohou být podmětem, předmětem, přívlastkem apod. (Hubáček a kol., 1996, s. 84–88)

2.1 Vymezení pojmu zájmena

V jazykových mluvnicích, příručkách či učebnicích českého jazyka se zájmena vymezují různě, přičemž každá definice reflektuje některou z jejich vlastností; proto se i v jedné publikaci zájmena často charakterizují z více hledisek. Pro ukázkou uvádíme několik definic z odborné literatury.

Současná česká mluvnice podává téměř souhrnnou charakteristiku zájmen:

„Zájmena se řadí mezi ohebná (většina z nich se skloňuje) slova, která ve větě zastupují nejčastěji podstatná a přídavná jména (někdy i jiné slovní druhy), odkazují k nim (nebo vyjadřují vztah mluvčího či dalších osob k nim). Jelikož je jejich význam (shodný se slovem,

¹ Slova české slovní zásoby lze rozčlenit do skupin, které nazýváme slovní druhy, podle třech kritérií – formálního, obsahově-sémantického a syntaktického. Kritéria se při třídění slov do kategorií slovních druhů nevyskytují izolovaně, ale naopak se doplňují, překrývají a platí v různé míře.

kteřé zastupují) daný kontextem (věty situace), jsou zájmena na pomezí mezi slovy plnovýznamovými a neplnovýznamovými. U zájmen rozlišujeme pád a číslo, u některých i rod, příp. životnost, jedná se o rodová zájmena. Ta, u kterých se rod nerozlišuje, se nazývají bezrodá.“ (Cvrček a kol., 2010, s. 210)

Mluvnice *Čeština pro učitele* užívá termínů *deixe* a *pronominálnost*:

„Zájmena jsou slova, která nepojmenovávají skutečnost přímo, nýbrž k ní (po)ukazují, a to buď přímo, nebo k jejímu označení v kontextu. Mají tedy funkci deiktickou (jde o deixi situační nebo kontextovou). Základním rysem zájmen je jejich pronominálnost, tedy schopnost označovat skutečnost zástupně za jména (místo jmen)“. (Hubáček a kol., 1996, s. 126)

Akademická mluvnice češtiny 2 pojímá tento slovní druh poněkud rozsáhleji, než je v české lingvistice obvyklé, neboť vychází především z deiktické funkce zájmen a řadí tak k třídě deiktických slov i některé příslovce a číslovky utvořené ze zájmenných kořenů.

„K zájmenům (pronominům), tradičnímu slovnímu druhu, se připojují další deiktická slova (mající se zájmeny shodné formální i funkčně-sémantické vlastnosti) a dohromady tvoří soustavu deiktických slov.“ (Petr a kol., 1986, s. 82)

Rovněž i třídění zájmen do druhů se v ní odlišuje od třídění běžného v jiných mluvnicích a školské praxi, proto se jím nebudeme dále zabývat

Uvádíme zde ještě definici zájmen z publikace *Základní mluvnice českého jazyka*, která podává stručnou a výstižnou charakteristiku zájmen, se kterou se setkáváme v učebnicích pro základní školy:

„Zájmena jsou slova, která přímo neoznačují osoby, zvířata, věci, děje nebo vlastnosti, nýbrž jen zastupují příslušná podstatná a přídavná jména, nebo osoby, zvířata, věci jen naznačují, ukazují nebo na ně odkazují.“ (Styblík a kol., 2004, s. 98)

2.2 Klasifikace zájmen

Při rozdělování zájmen do druhů vycházíme z tradičního dělení užívaného ve školské praxi, které je rovněž uvedeno v učebnicích² českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ. Podle významu a funkce rozeznáváme zájmena *osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná*. Jelikož se jedná o neproduktivní slovní druh, nová zájmena se již netvoří. Počet zájmen je poměrně malý, a proto je lze vypsát všechna. Následně podáváme stručnou charakteristiku druhů zájmen dle jejich funkce.

² Srov. *Český jazyk pro 6. ročník ZŠ*, nakladatelství SPN, 2006, s. 85 a *Český jazyk 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*, nakladatelství Fraus, 2006, s. 34.

a) Osobní zájmena (personalia)

Zájmena osobní označují první, druhou a třetí osobu v komunikaci (*já, ty, ono, ona, ono, my, vy, oni, ony, on.*). Souvisejí sémanticky i funkčně velmi těsně s osobou sloves. Řazeno je sem i zvrtné zájmeno *se*, které vyjadřuje ve větě identitu původce děje a objektu tímto dějem zasahovaného.

Za důležité považujeme zmínit, že ne každé *se* je reflexivním zájmenem. Pokud nelze nahradit *se, si* příslušným zájmenem osobním (*koupil mu boty – koupil si boty*), nejde již o zvrtná zájmena, ale o volné reflexivní formanty, vlastně pevné části slovesa, které jsou pouze formálně odděleny (*bát se, sednout si, dům se staví, smát se*).“ (Hubáček a kol., 1996, s. 126)

b) Přivlastňovací zájmena (posesiva)

S osobními zájmeny těsně souvisí zájmena přivlastňovací (*můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich*), neboť přivlastňují různým mluvnickým osobám. Zvláštní postavení přitom má zvrtné zájmeno *svůj*, jehož pomocí se vyjadřuje přivlastňování podmětu (*zapomněl jsem svůj sešit X na můj postup se nedbá*) nebo konateli děje (*viděl ji nést svá zavazadla*)³.

c) Ukazovací zájmena (demonstrativa)

Zájmena ukazovací jsou zájmena, kterými ukazujeme na předmět nebo na něj odkazujeme. Mohou mít význam ukazovací (demonstrativní – ukazují na určitou osobu, zvíře, věc nebo vlastnost) nebo odkazovací (anaforický – odkazují k nějaké skutečnosti v kontextu). K těmto zájmenům patří zájmeno *ten* a jeho různé modifikace (*ta, to tento...*), *týž, tentýž, onen, takový a sám*⁴.

d) Zájmena tázací (interrogativa)

Tato zájmena jsou charakteristická tím, že se pomocí nich tážeme. „*Pomocí tázacích zájmen se ptáme po osobě (kdo), věci v širokém smyslu (co), majiteli, původci či nositeli přináležitosti (čí), vlastnosti (jaký) nebo výběru který*“. “ Zájmena tázací tedy uvozují doplňovací otázky. (Cvrček a kol., 2010, s. 221)

e) Zájmena vztažná (relativa)

Zájmena vztažná fungují jako spojovací prostředky odkazující k větnému členu, k němuž se vztahují. Po stránce formální se shodují s inventářem zájmen tázacích, navíc se k nim řadí zájmeno *jenž*, které se vyskytuje výhradně v psaném jazyce jako synonymum

³ Patří sem i vztažná posesiva: *jehož - jejíž – jejichž* a tázací *čí*.

⁴ V publikaci *Čeština – řeč a jazyk* jsou zájmena *týž/ tentýž, sám, všechen, každý* řazena mezi samostatnou skupinu, nazvanou vymezovací. Vymezovací zájmen vyjadřují totožnost a stejnost (*tentýž, hovorově ten samý*), individuálnost (*sám*) nebo úplnost označované skutečnosti (*všechen, každý*). (Čechová a kol., 2000, s. 208)

k zájmenu *který*. Stejný význam jako zájmena *který* a *jenž* má i zájmeno *co*, ale na rozdíl od nich ho užíváme pouze v hovorovém jazyce.

f) *Zájmena neurčitá (indefinita)*

Slovotvorně souvisejí s tázacími zájmeny, od nich jsou pak odvozená pomocí prefixů: **ně-** (*někdo, něco, některý...*), **lec-** (*leckdo, lecco, leckterý...*), **leda-** (*ledakdo, ledaco, leckterý...*), nebo pomocí postfixu: **koli/ - koliv**, **- si** (*jakýkoli, kdokoli; kterýkoliv, cosi...*). Patří sem i spřežky typu *bůhvíco, sotvakdo, kdejaký* apod. Neurčitost těchto zájmen je různě modifikovaná, může značit libovolnost (*kdokoliv*), lhostejnost (*ledajaký*), úplnost (*každý, všechen*). (Hubáček a kol., 1996, s. 127)

g) *Zájmena záporná*

Zájmena záporná jsou zájmena, kterými popíráme existenci nějaké osoby, zvířete, věci, děje nebo vlastnosti. Tvoří se zpravidla připojením předpony *ni-* k zájmenům tázacím (*nikdo, ničí, nijaký, nic*), pouze záporný protějšek tázacího zájmena *který* je nahrazen zájmenem *žádný*.

V odborné literatuře se můžeme setkávat s odlišným dělením, než je popsáno výše. Mluvnice *Čeština – řeč a jazyk* zájmena podle jejich větné funkce dělí na zájmena substantivní, která mají prostředky i gramatické funkce shodné se substantivy, a na zájmena adjektivní, která mají znaky adjektiv. Podle jejich významu autoři rozlišují zájmena určitá a neurčitá. Jako určitá zájmena uvádí osobní, přivlastňovací, ukazovací, vymezovací, zevšeobecňující kladná a záporná. Mezi zájmena v širším smyslu neurčitá řadí zájmena tázací, vztažná a neurčitá ve vlastním smyslu. (Čechová a kol., 2000, s. 208)

Příruční mluvnice češtiny (2012, s. 285) navíc oproti tradičnímu dělení vymezuje zájmena identifikační (*týž/ tentýž, táž/tatáž, totéž*) a totalizující (*všechen, všechna, všechno; každý, sám*). Autoři při dělení vychází z toho, že v rámci zájmen se realizují různé významové rysy:

- pojmenovávají jevy ve vztahu k jejich roli v komunikaci (*já, ty, on...*),
- vyjadřují vztah posesivity (*můj, tvůj, svůj...*),
- uvozují doplňující otázku (*kdo, co, jaký, čím...*),
- mají funkci spojovacího prostředku (*kdo, který, jenž...*),
- vyjadřují různé odstíny neurčitosti předmětu (*někdo, nějaký, ledajaký...*),
- popírají předmět nebo vlastníka (*nikdo, ničí, žádný...*),
- identifikují (*týž, jiný, samý*),
- totalizují a kvantifikují (*všichni, každý*),
- reflexivizují (*se, svůj*).

Základní mluvnice českého jazyka rozděluje jednotlivá zájmena do osmi skupin. Navíc jsou vydělena zájmena vymezovací: *týž, tentýž, sám, každý, všechen* (Styblík a kol., 2004, s. 98–99). V učebnicích⁵ pro základní školy, od téhož autora však není tento termín užíván.

2.3 Skloňování zájmen

Z formálního hlediska jsou zájmena ohebným slovním druhem, uplatňuje se u nich především zájmenná a adjektivní deklinace, v malé míře i deklinace substantivní, a to pouze v některých tvarech zájmena. V soustavě tvarů zájmen se často vyskytuje *supletivismus*⁶ (*já — mně, my — nás*), ve velké míře se uplatňuje variantnost tvarů (např. v akuzativu zájmen *on* jsou variantami *jeho/ ho/jej* a po předložkách navíc i *něho/ něj*).

2.3.1 Zvláštnosti mluvnických kategorií

Zájmena vyjadřují své mluvnické kategorie obvykle v závislosti na pádě, čísle a rodě jmen, která zastupují. Některá zájmena však vykazují specifické zvláštnosti v kategorii rodu, čísla a pádu. Podle toho, zda zájmena vyjadřují *kategorii rodu*, je dělíme na:

- a) **bezrodá zájmena** – nevyjadřují mluvnickou kategorii rodu, jsou rodově neutrální (*já, ty, my, vy, se*), mají pouze jeden soubor tvarů,
- b) **rodová zájmena** – mají zvláštní soubory tvarů pro mužský, ženský a střední rod.

Zájmena *kdo* a *co* stojí na hranici⁷ mezi těmito typy. Mají sice jen jeden soubor tvarů, ale vyjadřují jisté znaky rodovosti. Zájmeno *kdo*, se vztahuje k osobám, podle shody ho lze přiřadit k mužskému rodu životnému: *Kdo to napsal?*, zájmeno *co* se vztahuje k věcem a lze ho přiřadit ke střednímu rodu: *Co se děje?*. Svým skloňováním patří obě k zájmenům se specifickým skloňováním.

Vyjadřování kategorie čísla je u bezrodých zájmen odlišné od pojetí singuláru a plurálu u substantiv, protože mají pouze jeden soubor tvarů. Zájmena *my, vy* tedy nejsou pravým plurálovým protějškem zájmen *já, ty*.

Zájmena *kdo, co* a *se* mají soubor tvarů pouze pro singulár, tzv. *singularia tantum*, nemají zvláštní soubor tvarů pro plurál: *Kdo tam byl?* nebo *Kdo jste to četl?*, u zájmena *co* je možná jen singulárová podoba.

⁵ Tyto učebnice vydávané v nakladatelství SPN jsou již nahrazeny učebnicovou řadou Evy Hošnové a kol.

⁶ Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002, s. 470) termín *supletivismus* znamená existenci dvou nebo více různých základů v souboru tvarů téhož slova.

⁷ *Čeština - řeč a jazyk* zájmena *kdo, co* zařazuje mezi bezrodá zájmena, ostatní odborné publikace uvedené v naší práci je však považují za rodová. (Čechová a kol., 2000, s. 210)

Zvláštnost ve vyjádření pádu vykazuje zvrtné osobní zájmeno *se*. Toto zájmeno se vztahuje k subjektu věty, který je nejčastěji vyjádřen nominativem, z toho vyplývá u tohoto zájmena nemožnost tvar nominativu vytvořit (Hubáček a kol., 1996, s. 128).

2.3.2 Deklinace zájmen bezrodých

Bezrodá zájmena mají své specifické skloňování. Jejich pádové přípony nemají v ohýbání ostatních slovních druhů obdoby. Deklinace těchto zájmen se vyznačuje tím, že některé tvary vznikají nejen připojováním různých přípon, ale i obměnami slovního základu⁸. Náleží sem osobní zájmena *já, ty, my, vy* a zvrtné *se*.

Ve většině pádů zájmen *já, ty, (2., 3. a 4. pád)* a *se (3. a 4. pád)* jsou dvojí tvary:

- a) kratší (*mě, tě, se, si, mi, ti*),
- b) delší (*mne, mně, tebe, tobě, sebe, sobě*).

V zásadě jsou kratší tvary příklonné, neužívá se jich v postavení důrazovém a po předložce: *Něco ti řeknu. X Tobě se to řekne. Co si koupila? X Sobě nekoupila nic* (Styblík a kol., 2004, s. 99–100).

2.3.3 Deklinace zájmen rodových

Rodová zájmena mají tvarové prostředky pro vyjádření všech třech rodů a dvojího čísla. Výjimkou je starší vrstva zájmen, která rozlišuje pouze dva rody – osobní (*kdo*) a věčný (*co*). Některá zájmena se skloňují podle vlastního zájmenného skloňování, jiná mají tvary podle adjektivních vzorů.

1) Deklinace zájmenná

V rámci zájmenné deklinace rozlišujeme tvrdý vzor *ten* a měkký vzor *náš*. Podle vzoru *ten* se skloňují všechna zájmena, která mají ve 2. pádě zakončení na –oho (ukazovací zájmena: *tento, onen, kdo*). Zájmena zakončená ve druhém pádě na –eho (*náš, váš, on, jenž, co*) se skloňují podle vzoru *náš*. Zájmeno *všechn* a jeho varianty, mají skloňování smíšené. Tvary jednotného čísla se skloňují podle měkkého vzoru *náš*, ale množného čísla podle tvrdého vzoru *ten* (Čechová a kol., 2000, s. 210–212).

2) Deklinace adjektivní

Zájmena, která se skloňují podle vzorů adjektivní deklinace, lze rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří zájmena: *jaký, který, každý, žádný* a jejich různé modifikace, která se pravidelně skloňují podle tvrdého vzoru *mladý*. Do druhé skupiny patří zájmena: *její, jejíž* a *čí*

⁸ Dochází zde k tzv. supletivismu.

se svými modifikacemi, jež se skloňují podle měkkého vzoru *jarní*. Zájmena, jejichž adjektivní deklinace není zcela pravidelná, protože do ní vstupuje i jiný typ deklinace, tvoří třetí skupinu. Smíšené skloňování mají zájmena: *sám*; *můj*, *tvůj*, *svůj*; *týž* / *tentýž*. V tvarové soustavě zájmena *sám* (jmenný tvar zájmena *samý*) jsou zastoupeny tvary tvrdé adjektivní deklinace kromě nominativu a akuzativu singuláru a plurálu, kde jsou tvary tvořené podle vzorů jmenné deklinace. Zájmeno *můj*, *tvůj*, *svůj* má vedle dlouhých adjektivních tvarů variantní tvary tvořené podle měkkého typu zájmenné deklinace. Tyto dubletní varianty se vyskytují v jednotlivých pádech odlišně v závislosti na rodě. Maskulinum má variantní tvary pouze v nominativu a akuzativu plurálu, neutrum v nominativu a akuzativu singuláru i plurálu, femininum pak v celém souboru tvarů (Čechová a kol., 2000, s. 213–215).

2.3.4 Nesklonná zájmena

Prívlastňovací zájmena *jeho*, *jejich* a vztažná zájmena *jehož*, *jejichž* se nesklonnají, mají pro všechny pády identický tvar. Jsou to vlastně tvary genitivu osobních zájmen *on*, *oni*, které se ustálily ve funkci přívlastku a doplňují tak tvary adjektivní, které jsou pro tuto funkci základní (Čechová a kol., 2000, s. 216).

3 VYUČOVÁNÍ ZÁJMEN NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Předchozí kapitola *Obecná charakteristika zájmen* podává výklad o zájmenech, na základě prostudované odborné literatury. Tato kapitola na předchozí problematiku navazuje, avšak hlavní pozornost zde bude věnována didaktickému aspektu výuky zájmen a ukotvení tohoto tematického okruhu v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání*, ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura (ve složce Jazyková výchova) a současně na jeho naplnění v rámci výuky⁹ zájmen na základních školách.

Učivo o zájmenech v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání*

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) je obecně platným a závazným kurikulárním dokumentem české vzdělávací politiky pro základní školy platný od roku 2007. Cílem zavedení RVP ZV byl přechod od pevně daných osnov k vytváření rámcového vzdělávacího programu jednotlivých oblastí vzdělání, které směřují k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí¹⁰ žáka. Z hlediska zaměření této bakalářské práce bude pozornost zaměřena na vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace, jež je realizována ve vzdělávacích oborech Český jazyk a literatura. Vzdělávací obsah těchto oborů je pro přehlednost rozložen do tří složek¹¹, z nichž každá je tvořena očekávanými výstupy a učivem. Učivo o slovních druzích, resp. tvaroslovné učivo, spadá do složky Jazyková výchova, u něhož je očekávaným výstupem pro 2. stupeň předpoklad, že žák „*správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci*“.¹² Jelikož RVP neposkytuje závazné osnovy rozvržení učiva, má vedení školy poměrně volné ruce při vytváření vlastního školního vzdělávacího programu¹³ (ŠVP), ve kterém přizpůsobuje obsah vzdělávání zaměření své školy, ovšem platné a neměnné zůstávají očekávané výstupy RVP.

Obsah učiva a jeho rozpracování do jednotlivých ročníků je konkretizováno v učebních osnovách¹⁴, jež jsou součástí školního vzdělávacího programu, který si vytváří každá škola individuálně, a to v souladu s naplněním výstupů RVP. V současnosti tudíž nenajdeme jednotné osnovy, které by byly závazné a říkaly všem učitelům, co a jak mají v kterém ročníku vyučovat. Zrušením pevného rámce osnov a zavedením rámcových programů došlo tedy k tomu, že učivo, a to nejen zájmen, je řazeno do různých ročníků. Záchytným bodem pro učitele mohou být učebnice, které poskytují tematický roční plán, podle něhož se mohou řídit, ale ani učebnice

⁹ Respektive v rámci učebních osnov, které jsou součástí ŠVP jednotlivých základních škol.

¹⁰ Kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské, pracovní.

¹¹ Komunikační a slohové výchovy, jazykové výchovy, literární výchovy – ve výuce se tyto složky mají prolínat.

¹² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, 2013, str. 21

¹³ Samostatné vytváření ŠVP podporuje „*pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání*.“ (*Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, 2013, s. 6)

¹⁴ Termín učební osnovy jsme převzali z RVP ZV. Nejedná se však o pevně dané osnovy, které byly stejné pro všechny školy před zavedením rámcových vzdělávacích programů.

vyučujícího ve výuce nesvazuje. Učitelé mají svobodu ve volbě učiva, dílčích témat a metodických postupů pro naplnění očekávaných výstupů a klíčových kompetencí, nesmí ale opomíjet, že učivo zakotvené ve ŠVP je pro ně závazné.

Při zpracování této kapitoly jsme čerpali zejména z didaktik českého jazyka a metodických příruček učebnic, neboť RVP ukládá pouze učivo a obecné výstupy, kterých se má na druhém stupni dosáhnout, ale už nerozebírá, co konkrétně v jednotlivých ročnících o zájmenech vyučovat. Nemohli jsme se zcela řídit ani osnovami ŠVP, neboť jak už jsme zmínili, každá škola si je vytváří sama. Důležitým zdrojem informací v této oblasti byli učitelé vybraných základních škol pro výzkumné šetření, kteří sdělili své metody a postup vyučování zájmen. Snažili jsme se zjistit, co je obecné a závazné pro všechny učitele českého jazyka, tedy to, co musí své žáky o zájmenech naučit. Pokud zmiňujeme, co se v jednotlivých ročnících o zájmenech probírá, je to spíše orientační údaj.

3.1 Didaktické zpracování obsahu učiva o zájmenech

Zájmena jsou součástí učiva o slovních druzích, protože aby žáci vůbec pochopili podstatu zájmen, musí se nejprve seznámit s podstatnými a přídavnými jmény. Učivo o slovních druzích má pro výuku českého jazyka stěžejní význam, uplatňuje se v nejdůležitějších jazykovědných disciplínách, stojí na počátku jazykového vyučování a celé ho prostupuje. S problematikou slovních druhů, potažmo se zájmeny, se žáci setkávají již na prvním stupni. Ve druhém nebo ve třetím ročníku se uvádí všech deset slovních druhů a po žácích se vyžaduje jejich pamětní vyjmenování ve správném pořadí. Přidává se k nim i obecná charakteristika jednotlivých slovních druhů, zájmena jsou uvedena jako slova zastupující nebo odkazující na názvy osob, zvířat a věcí. Ve třetím ročníku žáci blíže poznávají ohebné slovní druhy, především podstatná jména a slovesa, u nichž jsou poučeni, že jména se skloňují a slovesa časují. V dalších ročnících se postupně přidávají ostatní slovní druhy a učivo o nich se rozšiřuje a opakuje. Teprve v pátém ročníku se žáci blíže seznamují i se zájmeny a jejich druhy. Na samém počátku vyučování zájmen je vhodné žákům na příkladech ukázat, že zájmena opravdu zastupují jména podstatná nebo přídavná, neboť samotný název již napovídá, že zájmena označují ta slova, která se kladou za jméno, tj. místo jmen. Ze stylistického hlediska je zároveň vhodné přivést žáky k poznání, že by opakování podstatných jmen působilo rušivě a vedlo tak k slohové neobratnosti. Očekávaným výstupem¹⁵ tedy je, že na konci 5. ročníku jsou žáci schopni vyjmenovat druhy zájmen a zařadit je, dále umět skloňovat osobní zájmena.

¹⁵ Očekávaným výstupem RVP ZV (2013, s. 19) ve druhém období prvního stupně (4. - 5. ročník) v oblasti jazykové výchovy je, že žák „určuje slovní druhy plnovýznamových slov a využívá je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu.“

Souhrnné tvarosloví zájmen se probírá až na 2. stupni. Také poznávání zájmen jako slovního druhu se tu teprve upřesňuje a uceluje. Obtížnost poznávání slovních druhů spočívá především v tom, že jsou to pojmy abstraktní a že nejsou rozlišeny podle jednoho kritéria, ale na základě kombinace tří kritérií – významového, tvaroslovného a syntaktického. Pro poznání zájmen pomáhá jejich rozřazení a výčty u jednotlivých druhů. „*Žáci by tedy měli umět vyjmenovat druhy zájmen a také celé řady zájmen podle druhů. Výhodou je, že zájmena jsou uzavřeným slovním druhem, nová slova již nevznikají, opomineme vznik různých sousloví typu bůhvíco. Je ovšem třeba pamatovat především na to, aby uměli své znalosti užívat, aby tak zájmena a jejich druhy poznávali v textu*“ (Hauser a kol., 2007, s. 96)

Vyučující češtiny se shodují, že zájmena jako slovní druh představují pro žáky velmi obtížné učivo. Je to dáno především tím, že nepojmenovávají, z hlediska tvaroslovného nejsou jednotná (mají tři typy skloňování) a že některá z nich mají supletivní tvary. (Hošnová a kol., 2007, s. 68)

3.1.1 Didaktický postup vyučování druhů zájmen

Ve školní praxi jsou jednotlivá zájmena z významového hlediska dělena do sedmi druhů, které jsou vypsány výše¹⁶. U zájmen je třeba si všimnout nejen významu, ale také jejich větné funkce, která je důležitá pro rozlišení zájmen tázacích a vztažných. Pro znalost zájmen je nevyhnutelné jejich pamětní zapamatování. Žáci se proto musí jednotlivé druhy zájmen a jejich celé řady naučit a z paměti je vyjmenovat. Z vlastní zkušenosti víme, že bez pravidelného procvičování se méně známé tvary zájmen zapomínají (viz zájmena *jenž*, *týž*/ *tentýž*).

Ve výuce se začíná tím, že se postupně vykládají jednotlivé druhy zájmen podle jejich funkce. Nejdříve je pozornost zaměřena na osobní zájmena, jejich funkci odkazovat k mluvčímu, posluchači a k tomu o kom nebo o čem je řeč. Tato zájmena ve výuce působí žákům problémy, pokud nejsou ve svém základním tvaru, nepoznají je, příčinou je jejich odlišný tvar v ostatních pádech. K zájmenům osobním se váží přivlastňovací, která přivlastňují mluvnické osobě. Termín zvrtné zájmeno označuje zájmeno osobní se a přivlastňovací *svůj*. Žákům činí problémy pochopit, že přivlastňovací zájmeno *svůj* se užívá v případech, kdy děj zasahuje podmět: *Chlapec se myje*, nebo přivlastňuje podmětu: *Vezmu si svůj sešit (já)*, proto v těchto případech užívají nevhodná přivlastňovací zájmena. U zájmen ukazovacích musí žáci poznat jejich dvojí funkci, a to „... ukazovat na nějaký objekt v realitě a ukazovat (odkazovat) na nějaké pojmenování v textu“ (Hošnová a kol., 2007, s. 69). Následují zájmena tázací a vztažná, pak zájmena neurčitá a záporná. Zájmena vztažná mají, až na zájmeno *jenž*, shodný repertoár s tázacími zájmeny, vyučující českého jazyka ovšem musí žáky upozornit na jejich rozdílnou funkci, tou je spojování vět v souvětí, a zároveň upozornit, že se před těmito zájmeny

¹⁶ Srov. kapitola *Klasifikace zájmen*, s. 11–13.

píše čárka. Vhodné je tedy zařazovat cvičení, ve kterém budou žáci rozlišovat zájmena vztažná a tázací, a tím si ujasní jejich odlišnou funkci. Neurčitá zájmena jsou utvářena pomocí předpon nebo postfixů a mají různá zabarvení (značí libovolnost, náhodnost...). U zájmen záporných vyjadřujících negaci pomocí předpony *ni-* připojené ke kořenům zájmen tázacích, je třeba upozornit žáky, že záporný protějšek zájmena *který* je nahrazen zájmenem *žádný*. To jim usnadní pochopit, že *žádný* není přídavným jménem, přestože se skloňuje podle vzoru mladý a ani číslovkou, i když by se jim mohlo zdát, že vyjadřuje množství (nulu).

3.1.2 Problematika určování druhů zájmen

Při určování slovních druhů musíme vždy přihlížet k významu a úloze slov v dané větě. Praxe potvrzuje, že při určování slovních druhů se nejčastěji chybí u zájmen, a to i přesto, že jsou uzavřeným slovním druhem, nová zájmena se netvoří a jejich výčet je úplný. „*Ačkoliv se tomuto slovnímu druhu částečně věnovala pozornost již v nižších ročnících a žáci by se měli v jednotlivých druzích zájmen orientovat, je pro ně často obtížné, aby zájmena v textu identifikovali.*“ (Hošnová a kol., 2007, s. 68)

Od vyučujících českého jazyka a literatury na 6. Základní škole v Jindřichově Hradci jsme se snažili zjistit, v čem žáci nejčastěji chybují.

Žáci se setkávají se třemi problémy:

1. při určování slovních druhů, když zájmena zamění za jiný slovní druh,
2. při samotné klasifikaci zájmena, kdy jej špatně zařadí do druhu – příčinou může být nezapamatování si druhů zájmen nebo nepochopení funkce jednotlivých zájmen,
3. žák sice umí vyjmenovat druhy zájmen s jejich výčty z paměti, ale zájmeno nepoznají, pokud není v základním tvaru – nejčastěji se vyskytuje tento problém u zájmen osobních.

U některých zájmen se jejich význam zastřel, a proto je žáci obtížně identifikují a zařazují do konkrétního druhu. Jde zejména o zájmena *sám, týž, všechen, každý*. První dvě se tradičně ve školním vyučování řadí k ukazovacím, tato funkce však u nich již neproniká, druhá dvě se řadí k neurčitým. Žáci však u nich neurčitost také nevidí. Ve vědecké terminologii vytvářejí samostatný druh zájmen vymezovacích (určovacích). „*Zájmena vymezovací jsou ta zájmena, kterými se v řeči vymezuje totožnost, individuálnost nebo úplnost označované skutečnosti (týž/ tentýž, sám, každý, všechen)*“ (Styblík a kol., 2004, s. 99).

V *Příruční mluvnici češtiny* (2012, s. 465–474) najdeme podrobnější rozdělení. Zájmeno *týž/ tentýž* jsou v této příručce řazeno mezi zájmena identifikační, *každý, všechen, sám*

mezi totalizátory, tzn. zájmena totalizující kvantum, míru. Z toho důvodu je mohou žáci zaměňovat za číslovky.

Dalším problematickým zájmenem je zvrtné *se*, žáci jej v mnoha případech jako zájmeno neurčují. Zaměňují ho za sloveso, dovoluujeme si tvrdit, že je to způsobeno tím, že jsou zmateni, neboť při určování větných členů je součástí přísudku. *Se/ si* totiž plní trojí funkci: 1. je zvrtným zájmenem osobním; 2. vyjadřuje mluvnický význam trpného rodu; 3. je nedílnou součástí slovesa (tzv. reflexiv tantum), např. *bát se, smát se*. Na základní škole se však netrvá na tom, aby žáci funkce rozlišovali, a proto rozlišení funkce nenajdeme ani v poučkách učebnic. (Hošnová a kol., 2007, s. 69)

Príslovce utvořená ze zájmenných kořenů mohou žáci určovat jako zájmena. Důležité je tedy žákům vysvětlit, že jde o příslovce, nikoli zájmena. A naopak zájmena neurčitá tvořená pomocí postfixu mohou zaměnit za příslovce, protože se koncová část neohýbá (např. *kterýkoli, kdosi*).

Při určování slovních druhů mohou žáci zaměnit za přídavná jména, ta zájmena, jež se skloňují podle vzorů přídavných jmen, např. *takový, každý, který, jak, čím*, protože jsou s nimi po formální stránce shodná.

Domníváme se, že právě tato problematická zájmena budou činit žákům při určování slovních druhů potíže, abychom se o tom ujistili, vytvořili jsme v dotazníku cvičení (viz s. 44), ve kterém budou žáci vyhledávat zájmena a určovat je, na základě toho zjistíme i případná další zájmena, ve kterých žáci chybují.

3.1.3 Tvaroslovné učivo zájmen

Na základní škole se rozdělení tvaroslovné soustavy zájmen nevyučuje. Neuvádí se, že se skloňují podle zájmenné, specifické nebo adjektivní deklinace, ale žáci rozpoznávají deklinaci zájmen rodových a bezrodých. „*Probírá se přímo skloňování, nejdříve zájmen osobních 1. a 2. osoby, pak zájmen ten, náš a zájmen 3. osoby. Později se ke skloňování ten a náš připojují další zájmena podle těchto typů, dále zájmeno jenž. Následují zájmena podle vzoru přídavných jmen: můj, tvůj, svůj, týž/ tentýž, sám.*“ Skloňování není jednoduché učivo, proto je mu třeba věnovat při výuce značnou pozornost. (Hauser a kol., 2007, s. 96)

Skloňování zájmen osobních (1. a 2. osoby)

Se skloňováním zájmen pro 1. a 2. osobu čísla jednotného i množného by se žáci měli seznámit již na prvním stupni, konkrétně v 5. ročníku. Je jim vysvětleno, že tato zájmena mají pro všechny tři rody tentýž tvar, jsou bezrodá. U zájmen *já* a *ty* vyloží vyučující existenci a užívání dvojtvárů. Právě skloňování osobních zájmen je věnována největší pozornost, neboť

se při komunikaci používá nejčastěji. Žáci by tudíž měli bez problému tato zájmena užívat ve správných tvarech.

Skloňování zájmen *ten, náš*

Snazší je skloňování zájmen *ten* a *náš*. Tato zájmena nemusí být žákům výslovně označována za vzory a ani rozlišována na tvrdý a měkký vzor. Probírání skloňování těchto zájmen slouží zároveň k tomu, aby žáci využili tvary zájmena *ten* pro kvantitu u tvarů zájmena *náš*: *tím – naším, tou – naší, tu – naši* (viz kapitola *Pravopis zájmen*, s. 24).

Skloňování zájmen *on, ona, ono*

Pro tvary zájmena třetí osoby se uvádí, že se skloňují ve shodně podle *náš*. Má však několik odlišných tvarů a více tvarů pro určité pády, že žákům tato shoda uniká. Žáci zjišťují, že zájmeno *on* mužského a *ono* středního rodu má v některých pádech delší a kratší varianty. Delší tvary se užívají po předložkách a při důraze a kratší naopak. Pomocí cvičení žáci mohou sami dospět k poznání, že při spojení s předložkami je na začátku tvarů těchto zájmen místo j- souhláska ň- (např. *pro něho, k ní, o nich*). Kvantita těchto zájmen se určuje podle tvarů zájmena ukazovacího *ten*.

Skloňování zájmena *jenž*

Stejně tvary jako zájmeno *on, ona, ono* má vztažné zájmeno *jenž*, přidává se k nim pouze koncové -ž a dvojtvary se netvoří. Ve spojení s předložkou má toto zájmeno na začátku souhlásku ň- (např. *na něhož, o němž*). Zájmeno je v několika tvarech knižní, proto se s ním žáci příliš nesetkávají a v běžném vyjadřování ho užívají zřídka, a tak v tvarech často chybují. Silně knižní jsou zvláště tvary nominativu v plurálu, a to ve všech rodech.

Skloňování zájmen podle vzorů přídavných jmen

Podle vzorů přídavných jmen se učí skloňovat zájmena přivlastňovací. Podle tvrdého vzoru mladý se skloňuje *můj, tvůj, svůj a týž, tentýž*. Zájmena mají přeci jen některé tvary odchylné, protože mají tvary kratší podle zájmenné deklinace a delší podle deklinace adjektivní.

Vyskloňovat zájmena *jenž* a *týž/ tentýž*, dělá žákům velké problémy. Pokud vyučující zadají písemný test na skloňování těchto zájmen, setkávají se s velkou chybovostí.

Tvarosloví zájmen je obtížné, a proto je třeba tvary zájmen neustále procvičovat a opakovat je, neboť jde o slova v jazykových projevech značně frekventovaná.

3.1.4 Pravopis zájmen

Ve výuce zájmen nesmí být opomenut ani jejich pravopis, tedy soubor pravidel, která se musí dodržovat při zachycování mluveného jazyka písmem. „*Psací soustava (pravopis) je tedy souborem pravidelností, kterými se řídíme, když chceme zachycovat mluvené projevy písmem. Není to jazyková struktura, ale samostatný soubor pravidel, který pouze na zápis jazyka uplatňujeme*“ (Cvrček a kol., 2010, s. 318). Zásady písemného záznamu jsou kodifikovány v *Pravidlech českého jazyka*¹⁷, jejichž znění je pro školní vyučování závazné.

Ovládnutí všech oblastí pravopisu je předpokladem základního vzdělání, neboť pravopis plní významnou společenskou funkci. „*Cílem pravopisného vyučování na 2. stupni je dokončení výcviku pravopisu lexikálního, ovládnutí pravopisu tvaroslovného, a zejména pravopisu skladebního*“ (Hauser a kol., 2007, s. 16).

Psaní mě, mně v tvarech zájmena já

Do tvaroslovného pravopisu patří psaní *mě*, *mně* ve tvarech osobního zájmena *já*. Ve výslovnosti znějí tvary *mě* a *mně* stejně, proto je rozlišení tvarů třeba procvičovat písemně. „*V písmu se tvary rozlišují podle pádu. Ve 2. a 4. pádě je tvar mě (vedle širšího tvaru mne), ve 3. pádě mně (vedle kratšího mi) a v 6. pádě mně*“ (Hauser a kol., 2007, s. 28).

Jistou mnemotechnickou pomůckou pro psaní *mě* a *mně*, mohou být tvary zájmena *ty*: pokud lze *mě/ mně* zaměnit za *tebe/ tě*, píšeme vždy *mě*; pokud lze zaměnit za *tobě*, píšeme vždy *mně* (např. *slyšel tebe > mě; věnoval tobě > mně knihu*). (Styblík a kol., 1992, s. 61)

2. p. <i>tebe/ tě</i>	2.p. <i>mne/ mě</i>
3. p. <i>tobě/ ti</i>	3.p. <i>mně/ mi</i>
4. p. <i>tebe/ tě</i>	4.p. <i>mne/ mě</i>
6. p. (o) <i>tobě</i>	6.p. (o) <i>mně</i>

Dále uvádíme i jiné pravopisné jevy, ve kterých žáci mohou v písemném projevu chybovat:

Psaní mi, my

Rozdíl mezi tvary *mi* a *my* je rovněž pouze v psané podobě, neboť se vyslovují stejně, zde má ovšem rozlišení své opodstatnění. Žáci musí být upozorněni, že se jedná o dvě různá zájmena: *půjčil mi knihu*, v tomto případě se jedná o třetí pád zájmena *já*, zatímco *my jsme tam nebyli* je zájmeno osobní 1. osoby množného čísla.

¹⁷ Poslední kodifikovaná *Pravidla českého pravopisu* jsou z roku 1993.

Rozlišování kvantity samohlásky

V psané podobě se často chybí v užití náležité délky samohlásky ve 4. (*viděl ji, naši, vaši*) a 7. pádě (*přišel s naší, naším*). Při rozhodování, je-li v tvarech zájmena *náš, váš, on, jenž* dlouhé či krátké *i*, jsou vhodnou pomůckou tvary zájmena *ten, ta, to*.

Psaní s sebou, sebou

Rozlišuje se psaní tvarů *s sebou* a *sebou* v různých významech. Např.: *V horečce sebou házel celou noc* na rozdíl od *vezměte si s sebou pláštěnku*. Podle dotázaných vyučujících z 6. Základní školy žáci tuto problematiku poměrně dobře ovládají.

Psaní sami, samy

Pravopis zájmena *sám, samý* se řídí podle rodu a pádu. Např. „*Chlapci si poradili sami. Děti si hrály samy. Matka nechala chlapce samy doma*. (Styblík a kol., 1992, s. 67)

4 UČIVO O ZÁJMENECH V UČEBNICÍCH PRO 2. STUPEŇ ZŠ

Tato kapitola se zabývá rozбором a porovnáním výkladu zájmen a jejich typů úloh ve dvou vybraných řadách současných učebnic pro 2. stupeň ZŠ a elektronických materiálech. Zajímalo nás, jak je námi zkoumané učivo ve vybraných učebnicích autory zpracováno. Zaměřili jsme se především na druhy cvičení, prostřednictvím nichž je učivo procvičováno a upevňováno. Pro rozbor a porovnání jsme zvolili učebnice z nakladatelství Fraus a SPN, podle nichž se vyučuje na školách, na kterých jsme prováděli dotazníkové šetření. To nám umožňuje tyto učebnice zhodnotit i z hlediska jejich vlivu na znalosti žáků, neboť si můžeme pomoci rozboru všimnout, zda je výklad srozumitelný a zda je rozmanitost složení cvičení dostatečná k tomu, aby si žáci látku dobře osvojili a zapamatovali.

4.1 Charakteristika učebnice

Než se pustíme do rozboru jednotlivých učebnic, uvedeme jejich celkovou charakteristiku. Učebnice je v jazykovém vyučování nejčastěji používanou učební pomůckou, ve které je realizována a konkretizována koncepce předmětu vycházející z učebních osnov. *„Současné učebnice jsou komplexní, obsahují soustavný výklad učiva nebo alespoň poučení ve formě pouček, používají se jako zdroj cvičení na procvičování učiva. Učebnice často obsahují část jazykovou a slohovou, přičemž jsou obě části horizontálně propojeny, takže tvoří celek“* (Čechová, 1998, s. 81).

Učebnice je nedílnou součástí vyučovacího procesu, doplňuje výklad učitele a zároveň učí žáky pracovat s učebním textem. Na českém trhu existuje celá řada učebnic českého jazyka pro základní školy od různých nakladatelství. Záleží jen na vedení školy, respektive na vyučujících, pro jakou řadu učebnic se rozhodnou. Stává se však poměrně častým jevem, že na jedné základní škole se žáci učí v každém ročníku podle učebnic jiného nakladatelství. To je nepříznivá situace, neboť učivo je v každé učebnici od různého nakladatelství rozděleno a rozvrstveno jiným způsobem, látka jednotlivých ročníků potom na sebe navenazuje a může se lišit i terminologie. Je tedy třeba zavést jednu řadu učebnic od téhož vydavatele a usnadnit tak práci jak učitelům, tak žákům, což je pro efektivitu výuky velmi důležité.

V každé řadě učebnic jednoho nakladatelství navazuje učivo vyššího ročníku na učivo ročníku předešlého, terminologie se nemění, pouze se rozšiřuje o nové termíny. Z tohoto důvodu by jednotlivé školy měly užívat učebnice od jednoho kolektivu autorů (nakladatelství) pro všechny ročníky ZŠ. Učebnice je rozdělena na témata (např. tvarosloví, skladba...), ta se skládají z několika lekcí.

Za velmi důležité pokládáme grafické zpracování, díky němuž je učebnice přehlednější. Je třeba rozlišovat typy textů na ukázkový, výkladový a cvičný. Součástí učebnice jsou i obrázky, ilustrace, schémata, grafy, které mají estetickou a motivační funkci.

4.2 Typy cvičení na zájmena v učebnicích

K procvičování a zároveň upevňování učiva se využívá různých typů cvičení. „*Při cvičení se žák učí aplikovat osvojené poznatky, učí se souvisle vyjadřovat, zdokonaluje se v praktickém využití jazyka*“ (Brabcová a kol, 1990, s. 44). Cvičení by také měla rozvíjet klíčové kompetence vyjádřené v Rámcovém vzdělávacím programu.

Při výběru cvičení je velmi důležitá jejich typová rozmanitost, jednak aby se pro žáka nestala probíraná látka stereotypní, ale především proto, aby porozuměli této problematice komplexněji. Proto si všímáme, jaké typy cvičení na procvičování a upevňování učiva zájmen autoři zařadili do svých učebnic.

V analýze vycházíme z typologie cvičení, která je uvedena v Hauserově publikaci *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ*, přičemž uvádíme a charakterizujeme způsob provedení těch typů cvičení na zájmena, jež se vyskytují téměř ve všech učebnicích.

a) Cvičení vyhledávací a určovací

Tento typ cvičení má široké uplatnění; využívá se jak při vyvozování nového učiva, tak při jeho procvičování a opakování. Jde o cvičení zaměřená na vyhledávání a následné určení požadovaného jevu, např.: *Vyhledejte v textu zájmena a určete jejich druh*. V menší míře jsou cvičení zadávána pouze jedním z pokynů, ale ve většině případů převažuje jejich kombinace.

b) Cvičení doplňovací

Nejvíce rozšířená cvičení v učebnicích českého jazyka, neboť se po žácích požaduje pouze doplnění chybějícího jevu, „*jejich výhodou je, že jsou časově úsporná, protože žák doplňuje jen pravopisný jev a nepíše celý text*.“ Při sestavování toho cvičení je důležité, aby text s vynechanými jevy byl stále srozumitelný. Pokyny k těmto cvičením jsou jednoduché, např.: *Doplňte i/í ve tvarech přivlastňovacích zájmen*. Jinou variantou cvičení může být doplnění celého jevu, např.: *Doplňte tvary zájmena já*. (Hauser a kol., 2007, s. 31)

c) Cvičení obměňovací

Cvičení obměňovací (transpoziční) se využívají při nácvičení správných tvarů ohebných slov. „*Žák při nich musí uvažovat o celém tvaru nebo souvislosti ve větě, textu*“, v němž je nutné užít ohebného slova v jiném tvaru než v tom, kterým je zpravidla uvedeno v závorce. V pokynech se

užívá sloves „nahrad'te“, „převěd'te“, např.: *Zájmena v závorce převed'te do náležitého tvaru. Nahrad'te zájmeno který zájmen jenž.* (Hauser a kol., 2007, s. 31)

d) Cvičení vysvětlovací

K tomuto typu jsou řazena cvičení, u nichž mají žáci nějaký jev vysvětlit, zdůvodnit. Velmi často se vyskytují v kombinaci s jinými typy cvičení, především vyhledávacími a doplňovacími. V zadání je vždy použito sloveso vysvětlit, popř. odůvodnit, např.: *Doplňte tvary zájmena sám (samý) a odůvodněte pravopis.*

e) Cvičení problémová

Tato cvičení spočívají v tom, že u zadaného úkolu není nastíněn způsob řešení, ale žák zjišťuje řešení úkolu sám, což vede k intelektovému rozvoji žáka. Např.: *Které zájmeno nepatří do této řady? – já, on, my, můj, vy.*

f) Cvičení různá

Do této skupiny zařazují cvičení, která nelze jednoznačně zařadit k typům vypsáním výše. Ve většině případů jsou to cvičení, která jsou provedena zábavnou formou (křížovky, hry se zájmeny...), ale zejména taková, jejichž cílem je rozvíjet klíčové kompetence, navazovat mezipředmětové vazby či naplňovat průřezová témata.

4.3 Učebnice nakladatelství FRAUS

Mezi nejpoužívanější učebnice českého jazyka v současnosti patří řada učebnic nakladatelství Fraus. Jedná se o řadu moderních učebnic, které podporují vytváření a rozvoj klíčových kompetencí žáků vymezených RVP ZV. Pro každý ročník je vytvořen tematický plán, který rozvrstvuje učivo do jednotlivých měsíců a určuje i počet vyučovacích hodin, které by mu měly být věnovány.

Rozebíraná řada učebnic není již od letošního roku v prodeji, jelikož je nahrazena učebnicemi, tzv. nové generace, v níž autoři zpracovali, „*požadavky učitelů, kteří učebnice prakticky využívají již 10 let, a přizpůsobili je ještě více potřebám současného žáka.*“¹⁸

Český jazyk pro 6. ročník ZŠ¹⁹

V učebnici pro 6. ročník je zájmenům věnováno poměrně dost pozornosti, a to z toho důvodu, že navazuje na předchozí ročník, v němž se žáci se zájmeny poprvé blíže seznámili,

¹⁸ FRAUS [online]. c2015. [cit. 2015-05-04] Dostupné z WWW:< <http://old.ucebnice.fraus.cz/cesky-jazyk-nova-generace/>>

¹⁹ KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, s. 41 – 49

proto se toto učivo opakuje a rozšiřuje o nové poznatky. V tematické oblasti tvarosloví je obsažena samostatná kapitola o zájmenech obsahující několik lekcí:

- opakování se učiva z předešlého ročníku zaměřené na určování druhů zájmen – v pátém ročníku se žáci poprvé seznamují blíže se zájmeny, učí se jednotlivé druhy a skloňování osobních zájmen 1. a 2. osoby čísla jednotného i množného, včetně zájmena zvratného zájmena *se*,
- skloňování zájmen podle vzoru *ten* a *náš*, skloňování zájmen ukazovacích a přivlastňovacích,
- skloňování zájmen *jenž*, skloňování zájmen vztažných,
- skloňování podle vzorů přídavných jmen – skloňování zájmen *můj*, *tvůj*, *svůj*, skloňování zájmena *týž*/*tentýž*.

Podle tematického plánu vytvořeného k této učebnice by mělo být danému učivu věnováno šest vyučovacích hodin. Výstupem má být to, že žák rozliší druhy zájmen a umí je využít v praxi.

V úvodu kapitoly se nachází lekce na opakování druhů zájmen, v červeném rámečku je vypsáno sedm druhů zájmen s jejich výčty (viz Obrázek 1). Následuje cvičení, ve kterém mají žáci za úkol v krátkém úryvku z knihy *Žofka*, vyhledat zájmena a určit jejich druh. K tomuto cvičení se vztahují otázky, které mají vazbu na literaturu: *Víte, kdo je autorem knihy, ze které je tato ukázka? Kdo knihu ilustroval? Četli jste nějaké dílo tohoto autora?* Poslední otázka se týká útvaru národního jazyka, žáci mají najít zájmena, která jsou charakteristická pro mluvenou češtinu. Další opakující cvičení se soustředí na doplnění osobních zájmen do náležitých tvarů ve spojení se slovesy *jít s(e)* a *podat (ruku)*. Autoři vhodně zařadili frazémy, když vytvořili cvičení, v němž je úkolem žáků doplnit chybějící zájmena v uvedených příslovích, vysvětlit jejich význam a vybavit si jiná podobná přísloví. Ve cvičení, jehož účelem je rozlišit zájmena od příslovcí a utvořit s nimi věty, si žáci uvědomí jejich odlišnou funkci v jazyce, a pokud uvedou zájmeno větě v jiném než prvním pádu, všimnou si, že na rozdíl od příslovce se mění jejich tvar a beze změny zůstává pouze postfix. Ve cvičení na skloňování osobního zájmena *já*, kde se mají v případě, že je to možné, užít oba tvary, chybí poučka, která by žákům zopakovala, v jakém pádu se píše *mně/mne* a kdy *mě/mi*. Nechybí ovšem poučka, která definuje zvratné zájmeno *se* tak, že „*označuje vztah ke jménu (osobě, zvířeti, věci), které je ve větě podmíněm. Například Oni se (= sebe) myli. Petr si (=sobě) dá čaj.*“ Autoři dále upozorňují, že je třeba rozlišovat psaní *s sebou* a *sebou*, dokládají to na příkladech: *Ryba sebou házela. X Vzali nás sebou na výlet.* To, zda žáci chápou významový rozdíl, si mohou ověřit ve cvičení, do něhož mají tyto tvary doplňovat. Následující cvičení je zaměřeno na psaní správných tvarů osobních zájmen ve větách, u nichž je zájmeno v základním tvaru uvedeno v závorce. Úkolem žáků je ho dát do náležitého tvaru a podtrhnou základní skladební dvojice.

Obrázek 1 Druhy zájmen v učebnici Fraus

TVAROSLOVÍ		
4. ZÁJMENA		
Opakování – druhy zájmen		
zájmena	osobní	já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona, zvrtné se
	přivlastňovací	můj, tvůj, jeho, její, jeho, náš, váš, jejich, zvrtné svůj
	ukazovací	ten, ta, to, ti, ty, ta, tento, tehle, onen, takový, týž, tentýž, sám
	tázací	kdo?, co?, jaký?, který?, čím?
	vztažná	kdo, co, jaký, který, čím, jenž
	neurčitá	někdo, něco, některý, nějaký, něčí, leckdo, lecco, leckterý, kdokoli, cosi, kdosi, všechen, každý
zájmena	záporná	nikdo, nic, nijaký, ničí, žádný

Zdroj: KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, s. 41

Novou látkou v tomto ročníku je skloňování podle vzorů *ten* a *náš*. Pro přehlednost je vložena tabulka skloňování těchto zájmen ve všech rodech a obou číslech (viz Obrázek 2). V poučce pod tabulkou je uvedeno, jaká další zájmena se skloňují stejně. Se skloňováním těchto zájmen souvisí důležitá poznámka týkající se pravopisu, která zní: „zájmena *náš* a *váš* mají krátké -i v těch pádech, ve kterých je krátká samohláska u zájmena *ten* (*naši školu* = *tu školu*). Dlouhé -í je v těch pádech, v nichž je u zájmena *ten* dlouhá samohláska nebo dvojhláska -ou (*k naší škole* = *té škole*, *s naší školou* = *tou školou*)“. Prvním cvičením u této lekce je doplnění zájmena *ten*, *tento*, *onen* do vět v náležitých tvarech. V dalším úkolu je třeba dát zájmeno v závorce, které je přivlastňovací nebo ukazovací, do náležitého tvaru. Zde bychom měli výhradu k tomu, že nám pouhá dvě cvičení nepřijdou dostatečná na to, aby si žáci procvičili a upevnili skloňování podle těchto vzorů.

Obrázek 2 Skloňování zájmen podle vzoru *ten* a *náš* v učebnici Fraus

TVAROSLOVÍ

Skloňování zájmen podle vzorů *ten* a *náš*

Zájmena *náš* a *váš* mají kratší i v těch pádech, ve kterých je krátká samohláska u zájmena *ten* (naši škola = tu školu).
Dlouhé -i je v těch pádech, v nichž je u zájmena *ten* dlouhá samohláska nebo dvojhlaska -ou (k naší škole = té škole, s naší školou = tou školou).

		mužský rod	ženský rod	střední rod
jednotná čísla	1. p.	ten náš (bratr, les)	ta naše (dcera)	to naše (kotě)
	2. p.	toho našeho	tě naší	toho našeho
	3. p.	tomu našemu	té naší	tomu našemu
	4. p.	toho našeho (bratra)	tu naší	to naše
	6. p.	(o) tom našem	(o) té naší	(o) tom našem
	7. p.	tím našim	tou naší	tím našim
množná čísla	1. p.	ti naši (bratři)	ty naše (dcery)	ta naše (kofata)
	2. p.	ty naše (lesy)	těch našich	
	3. p.		těm našim	
	4. p.	ty naše (bratry, lesy)	ty naše (dcery)	ta naše (kofata)
	6. p.		(o) těch našich	
	7. p.		těmi našimi	

Stejně jako přivlastňovací zájmeno *náš* se skloňuje přivlastňovací zájmeno *váš* a tázací nebo vztažné zájmeno *co*, neurčitá zájmena *něco*, *ledaco*, *lecco*, *cosi*, *cokoli* a záporné zájmeno *nic*.
(Př.: *co*, *č-eho*, *č-emu* jako *náš*, *naš-eho*, *naš-emu*.)

Jako ukazovací zájmeno *ten* se skloňují další ukazovací zájmena *tento*, *tenhle*, *onen*, tázací nebo vztažné zájmeno *kdo*, neurčitá zájmena *někdo*, *leckdo*, *le-dakdo*, *kdosi* nebo záporné zájmeno *nikdo*.
(Př.: *kdo*, *k-oho*, *k-omu* jako *ten*, *t-oho*, *t-omu*.)

Rozdíl je jen ve tvarech 7. p. (*s tím*, ale *s kým*, *nikým* apod.).

Zdroj: KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, s. 44

V šestém ročníku je zařazena lekce na skloňování zájmena *jenž*, opět je uvedena tabulka s jednotlivými tvary pro mužský, ženský a střední rod, a to v čísle množném i jednotném. V poučce je vysvětleno, že „*zájmeno jenž má stejný význam jako zájmeno který. (Pes, který štěká, nekouše. = Pes, jenž štěká, nekouše.) Zájmeno jenž se však užívá řidčeji, zvláště řídce jsou knižní tvary jež a již. Místo zájmena který a jenž se někdy užívá zájmeno co. Takové vyjádření má charakter hovorový.*“ Následují pouze tři cvičení, jejichž zadání zní: *Spojte věty vztažnými zájmeny jenž a který a napište je, Nahraďte ve větách zájmeno který zájmenem jenž a naopak, Nahraďte zájmeno co jiným vztažným zájmenem.*

Skloňování zájmen podle vzorů přídavných jmen je rozděleno do dvou skupin: skloňování zájmena *můj, tvůj, svůj* podle vzoru mladý a skloňování *týž/ tentýž*. Obě tyto skupiny jsou vyskloňované v přehledných tabulkách. Po přehledu následují dvě doplňující cvičení na přivlastňovací zájmena. V červeném rámečku je uvedena poučka, že „*zvrtné zájmeno svůj užíváme tehdy, pokud přivlastňujeme podmětu*“. V následujících úkolech se procvičují všechna zájmena, nejsou vyhraněna pouze na jeden druh, ale mísí se. Jedná se o cvičení, u něhož se má zájmeno v závorce dát do správného tvaru a v dalším cvičení se mají zájmena vyhledat a určit jejich druh. Na doplňování tvarů *týž* (popřípadě *tentýž*) je v učebnici pouze jedno cvičení. Poslední poučka v této učebnici se týká zájmena *samý*, které „*se skloňuje podle vzorů mladý. V 1. a 4. pádě obou čísel má toto zájmeno i jmenné tvary (jako mlád, mláda, mládo)*“. V poučce jsou uvedeny příklady: „*Chlapci jezdili na kole sami. Dívky si hrály samy. Rodiče nechali chlapce doma samy*“, ale není uvedeno, čím se řídí pravopis tohoto zájmena. Odůvodnění pravopisu se požaduje po žácích ve cvičení, v němž mají doplnit tvary zájmen *samý (sám)* a v příčestí minulém doplnit *i/y*.

Český jazyk pro 7. ročník ZŠ²⁰

V sedmém ročníku se v oblasti tvarosloví u zájmen probírá pouze lekce na procvičování tvarů zájmena *jenž*. Znovu je vložen rámeček s přehledem skloňování vztažného zájmena. Zařazeno je sem poměrně hodně cvičení na procvičení tohoto problematického zájmena.

Český jazyk pro 9. ročník ZŠ²¹

Učebnice pro 9. ročník v učivu o zájmenech nenavazuje na předešlý ročník, neboť v něm se problematika zájmen vůbec neprobírá. Tvaroslovné učivo zájmen je spojeno s číslovkami, opakují a procvičují se jejich druhy a skloňování. Poprvé v tomto ročníku druhého stupně autoři zařadili definici zájmen, dále uvádějí tři typy skloňování: zvláštní skloňování

²⁰ KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk 7 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004, s. 48–51

²¹ KRAUSOVÁ, Zdeňka. PAŠKOVÁ, Martina. *Český jazyk 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006, s. 34–36

bezrodých zájmen, skloňování podle vzoru *náš* a *ten* nebo podle vzorů přídavných jmen a zájmena nesklonná. Druhy zájmen se procvičují ihned v prvním cvičení, ve kterém je uvedeno několik zájmen v různých tvarech, jež se mají rozdělit do jednotlivých druhů. Ve vyhledávacím cvičení mají zájmena nejen najít, ale určit i pád, a je-li možné, tak také číslo a rod. V dalším cvičení pak utvořit náležité tvary zájmen. Poslední cvičení na zájmena jsou koncipována tak, aby žáci vybrali z několika možností tu správnou.

4.4 Učebnice nakladatelství SPN

Učebnice nakladatelství SPN mají dlouhou tradici a stále patří k nejužívanějším učebnicím v českém školství. Současný autorský tým pod vedením Evy Hošnové vytvořil novou řadu učebnic pro výuku českého jazyka na 2. stupni základních škol a nižším stupni víceletých gymnázií. Učebnice plně splňuje požadavky kladené RVP na nové a moderní učebnice pro základní vzdělávání, ale i nadále si zachovává svou tradiční strukturu, neboť navazuje na původní vydání řady učebnic autorského kolektivu vedeného V. Styblíkem. V nových učebnicích muselo v rámci modernizace dojít k úpravám a změnám v obsahu učiva, navíc oproti předchozí řadě byly zpracovány mezipředmětové vztahy a látka z průřezových témat. Učebnice v zásadě zůstává systematickou klasickou učebnicí s výkladem učiva, dostatkem cvičení a úkolů pro procvičování a opakování daného učiva. Pro každý ročník je určena učebnice, pracovní sešit a metodická příručka pro učitele.

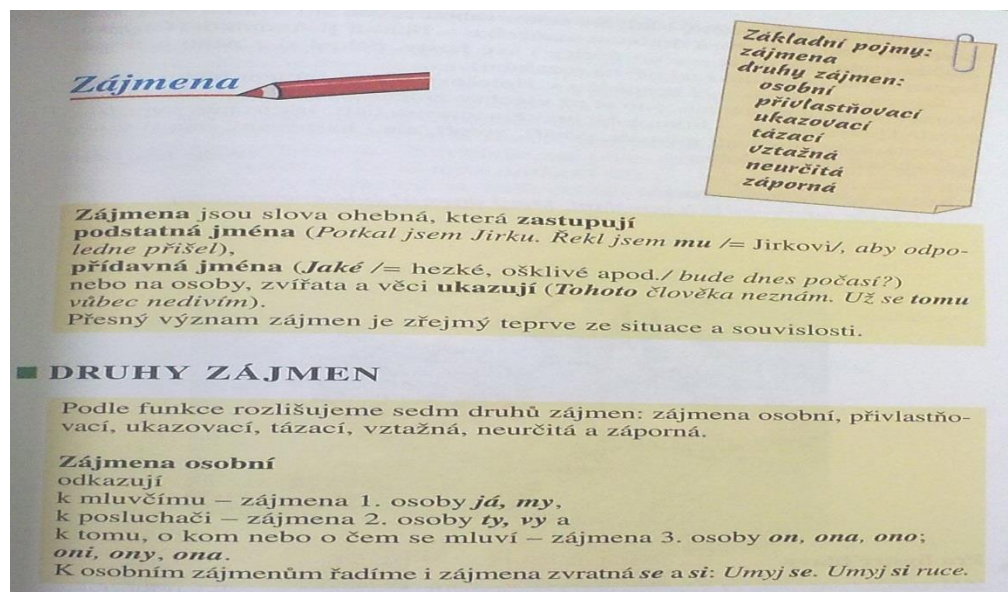
Český jazyk pro 6. ročník ZŠ²²

Učebnice pro šestý ročník se důkladně zabývá problematikou zájmen, neboť právě zde se žáci s tímto slovním druhem blíže seznamují. Tematická oblast tvarosloví obsahuje samostatnou kapitolu o zájmenech obsahující dvě obsáhlé lekce: *Druhy zájmena* a *Skloňování zájmen*. V úvodu kapitoly je podána stručná definice tohoto slovního duhu: „*Zájmena jsou slova ohebná, která zastupují podstatná jména, přídavná jména nebo na osoby, zvířata a věci ukazují. Přesný význam zájmen je zřejmý teprve ze situace a souvislosti.*“ V lekci *Druhy zájmen* je rozlišováno sedm druhů zájmen podle jejich funkce na: *osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztahná, neurčitá a záporná*. Jednotlivé druhy zájmen jsou postupně probírány. Ve žlutých rámečcích je uváděna charakteristika druhu a výčet zájmen k němu náležejících. Po představení jednotlivého druhu zájmena následuje vždy několik cvičení a úkolů, v nichž si daný druh žáci procvičí a lépe zapamatují, k jakému druhu zájmeno patří. Pro představu uvádíme pokyny k několika cvičením vyskytujících se v této lekci: „*Vyhledejte zájmena osobní a uveďte jejich tvar v 1. pádě.*“, „*Která zájmena odkazují k mluvčímu, která k posluchači a která k předmětu, o němž je řeč?*“, „*Vyhledejte zájmena tázací*“. Po probrání všech druhů zájmen následují souhrnná cvičení, v nichž žáci mají vyhledat všechna zájmena nacházející se v textu

²² HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2006, s. 85–101

a zařadit je do správného druhu. Cvičení na vyhledávání zájmen a určování jejich druhu se v této učebnici vyskytuje dostatečně.

Obrázek 3 Druhy zájmen v učebnici SPN

Zdroj: HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2006, 85

Podrobně se v učebnici probírá i skloňování jednotlivých zájmen. Lekce začíná skloňováním osobního zájmena *já*. Ve žlutém rámečku je opět výklad, který nejen uvádí tvary zájmena v jednotlivých pádech, ale také jeho pravopis: „Ve 2. a 4. p. jsou tvary *mě* i *mne* vždy správné; tvar *mne* se užívá řidčeji, vyskytuje se spíše v psaných než mluvených projevech. Ve 3. p. nemůžeme tvar *mi* užít při důrazu a po předložkách.“ Po výkladu následuje cvičení, v němž se mají v textu vyhledat tvary zájmena *já* a určit jejich pád. Druhé cvičení je na doplňování náležitých tvarů zájmena *já*. Ve třetím cvičení mají žáci převést vyprávění do první osoby. Doplnit tvary zájmena *ty* mají žáci ve čtvrtém cvičení. Další skloňování se týká tvarů *ten, náš* a *váš*. Vyskloňované tvary jsou znázorněny v přehledné tabulce. Nechybí poučka o pravopisu týkajícího se kvantity samohlásky: „U zájmen *náš, váš* je „i“ ve tvarech, kde má krátkou samohlásku v koncovce zájmeno *ten, ta, to*, a „í“ tam, kde má zájmeno *ten, ta, to* samohlásku dlouhou nebo dvojhlásku.“ Následují cvičení na doplňování tvarů zájmen *ten* a *náš* v náležitých tvarech a doplňování *i/í* v koncovkách. Skloňování tvaru *on, ona, ono* je uvedeno v přehledu. Úkolem prvního cvičení týkajícího se těchto tvarů je porovnat koncovky těchto zájmen se zájmeny *náš, naše, naše* ve všech pádech. Ve druhém cvičení se mají spojit tvary zájmena *on, ona, ono* s předložkami. Zde si mají žáci uvědomit, že po předložkách následují tvary začínající na souhlásku *ň-*. V uvedeném textu o Emě Destiniové mají žáci do vět uvést správné tvary zájmena *ona*. Poslední přehled vyskloňovaných tvarů je určen přivlastňovacím zájmenům *můj, tvůj, svůj*. Autoři uvádí dvě poučky: Tvary *mojí* (ve 2., 3., 6. a 7. pádě jednotného čísla ženského rodu) jsou hovorová. Tvary jako „*mojeho*“ (bratra), „*mojich*“

(rodičů) jsou nespisovné“. Druhá se týká zvrtného přivlastňovacího zájmena *svůj*: „Zvrtným zájmen *svůj* přivlastňujeme obvykle osobě, zvířeti nebo věci, která je vyjádřena podmětem.“ Spisovnost tvarů si žáci procvičí v textu, ve kterém mají zájmena uvedená v závorkách převést do náležitých tvarů. V posledním cvičení se mají žáci zamyslet nad vhodným či nevhodným užitím přivlastňovacích zájmena ve větách. Pozornost je zde zaměřena především na použití zvrtného zájmena *svůj*, v případech kdy přivlastňujeme podmětu.

Český jazyk pro 7. ročník ZŠ²³

Učebnice pro sedmý ročník navazuje na učivo z předchozího ročníku, v němž se žáci poprvé blíže seznámili se zájmeny, přičemž probrané učivo opakuje a rozšiřuje o nové vědomosti. Tematická oblast tvarosloví obsahuje samostatnou kapitoly o zájmenech obsahující dvě podkapitoly: *Procvičování probraného učiva*, *Skloňování a užívání vztažných zájmen*.

V rámci procvičování probraného učiva jsou zařazena cvičení na: vyhledávání zájmen a určování jejich druhu, uvedení základního tvaru zájmen, doplňování kvantity samohlásky v koncovkách zájmen *ona*, *náš*, *váš*, doplňování tvarů *on*, *ona*, *ono*, pravopis zájmena *já*, doplňování zájmen *můj*, *svůj* a vysvětlení významového rozdílu mezi nimi.

Jedinou novou látkou v sedmém ročníku je skloňování a užívání vztažných zájmen. V tabulce jsou uvedeny tvary zájmena *jenž*, *jež*, *jež* v jednotlivých pádech čísla jednotného a množného. Ve výkladu je uvedeno, že „Zájmeno *jenž* má stejný význam jako zájmeno *který*. Tvary 1. a 4. pádu se v běžném vyjadřování často neužívají. Zařazeno je sem několik cvičení na doplnění pouze zájmena *jenž* a pak cvičení, ve kterém mají být doplněna vhodná vztažná zájmena.

Český jazyk pro 9. ročník ZŠ²⁴

V učebnici určené pro poslední ročník ŽŠ autoři opět zařazují opakování učiva z předchozích ročníků, výjimkou osmého, jelikož v něm je pozornost upřena na jinou jazykovou oblast, a to syntax. Opakovací cvičení se zaměřují na jevy, ve kterých se nejčastěji chybí, tj. především na tvary zájmena *ona*, *já* a na tvary zájmena *jenž*, s jehož tvary byli žáci seznámeni v učebnicích pro sedmý ročník. Tato kapitola přináší pouze jedno nové učivo, a tím je skloňování ukazovacího zájmena *týž*/*tentýž*, jehož tvary jsou procvičovány ve dvou doplňujících cvičeních. (Hošnová a kol. 2013, s. 31)

²³ HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 7 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2008, s. 25–33

²⁴ HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 9 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010, s. 54–57

4.5 Srovnání učebnic

Při prvním seznámení s učebnicí si nejdříve všimneme jejího grafického zpracování a až poté zkoumáme obsah. Grafika učebnic SPN působí zastarale až fádně, ale obsah učiva je kvalitně zpracován. Naopak grafické zpracování druhé rozebírané učebnice je modernější, přesto se nám zdá, že obsah učiva není příliš podrobně rozpracován. Z hlediska zastoupení jednotlivých typů cvičení převažují v obou řadách učebnic cvičení vyhledávací a určovací, doplňující a obměňovací.

V obou rozebíraných řadách učebnic se neuvádí latinská terminologie názvů slovních druhů, zájmena tedy nejsou nazvaná jako pronomina. Jejich obsah učiva zaměřeného na zájmena se v mnohém shoduje, ale našli bychom i několik odlišností. Obě učebnice navazují na učivo o zájmenech probrané v 5. ročníku. V učebnici SPN pro 2. stupeň se tedy nejprve opakují jednotlivé druhy zájmen a skloňování osobních zájmen, především tvarů *já*. Poté následují tvary zájmen *ten*, *náš*, *váš* a *on*, *ona*, *ono*. Učivo tohoto tematického okruhu završuje kapitola o skloňování zájmen podle přídavných jmen. Učebnice českého jazyka od nakladatelství Fraus také zahajuje lekci opakováním druhů zájmen, ale odlišuje se v oblasti tvarosloví. Zde nejsou zopakovány tvary osobního zájmena *já* a chybí i pravopisná poučka, která je z našeho pohledu nezbytná už z toho důvodu, že právě pravopis toho zájmena činí žákům potíže. Nechybí ovšem poučka o psaní tvarů *sebou* a *s sebou*, kterou zase nenajdeme v učebnici SPN. Tvaroslovné učivo o zájmenech začíná tvary *ten* a *náš*. Po nich následuje skloňování vztažného zájmena *jenž*. Tematický okruh zájmen je ukončen skloňování zájmen podle vzorů přídavných jmen.

Tvarová soustava vztažného zájmeno *jenž* se v obou učebnicích důkladně probírá v sedmém ročníku. V obou učebnicích se až příliš zaměřují na procvičování tvarů zájmena *jenž*, neupíráme tomuto zájmenu jeho obtížnost, ale v učebnicích potom nezbývá příliš prostoru na procvičování tvarů těch zájmen, které ve svých projevech žáci užívají častěji – na mysli máme např. tvary osobního zájmena *já*. Skloňování ukazovacího zájmena *týž/tentýž* se v učebnici SPN probírá až v devátém ročníku v samostatné lekci, ale v učebnicích Fraus cvičení na toto zájmeno nalezneme již v šestém ročníku, kde se probírá společně s dalším problematickým vztažným zájmenem *jenž*.

V rámci srovnání učebnic jsme se rozhodli porovnat učebnice i z hlediska zastoupení cvičení na problematické jevy, jež se vyskytují v dotazníku potřebnému k výzkumu.

Tabulka 1: Počet cvičení v učebnicích na problematické jevy

Cvičení	Učebnice SPN			Učebnice FRAUS		
	6. ročník	7. ročník	9. ročník	6. ročník	7. ročník	9. ročník
Vyhledávací a určovací	8	3	1	2	1	2
Pravopis zájmena já	3	1	1	1	0	0
Kvantita samohlásek	4	2	1	1	0	0
Základní tvar zájmen	2	1	0	2	0	0
Psaní sebou/ s sebou	0	0	0	1	0	0
Privlastňovací zájmena	2	4	0	2	0	0
Celkem cvičení	29			12		

Z tabulky 1 je patrné, že větší zastoupení cvičení na problematické jevy je v učebnicích českého jazyka SPN. Celkově učebnice českého jazyka SPN poskytují podrobnější výklad zájmen i více různých cvičení a úkolů než učebnice druhého nakladatelství. Obě učebnice poskytují svým uživatelům poučky o psaní délky samohlásky u zájmen *ona*, *náš*, *váš* a pravidlo užití zvrtného privlastňovacího zájmena *svůj*. Pravidlo pravopisu zájmena *já* zmiňuje pouze učebnice SPN, poučení o psaní tvarů *sebou* a *s/ se sebou* naopak najdeme pouze v učebnici Fraus.

Učebnice SPN jsou svým zpracováním stále tradiční učebnicí, přestože prodělala několik změn v rámci požadavků rámcového vzdělávacího programu. Autoři této učebnice se spíše soustředili na obsah učiva než na její grafické provedení. Učebnice nakladatelství Fraus jsou svým zpracováním pro žáky atraktivnější. Nalezneme v nich mnoho obrázků a fotografií, které rozbíjejí jednolitý text. Na úkor toho je ovšem v učebnici nedostatečné množství cvičení na procvičení a upevňování znalostí. Na základě porovnání výkladu zájmen a četnosti cvičení na ně, by lépe žáky na dotazníkové šetření týkající se zájmen připravila řada učebnic nakladatelství SPN.

V současnosti pro učitele není jediným zdrojem učebnice a jiné knižní materiály, ale oblibu si především v posledních letech získaly digitální výukové materiály tzv. DUMy, které se rozšiřují elektronicky. Vzniklo několik stránek (např. dumy.cz, dum.rvp.cz) poskytujících zajímavé pracovní listy, testy, prezentace, jimiž mohou vyučující českého jazyka rozšířit materiál pro výuku zájmen. Tyto studijní materiály jsou tvořeny kvalifikovanými pedagogy, kteří je na těchto stránkách zveřejňují a sdílejí.

5 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

V rámci této bakalářské práce jsme se věnovali výzkumu úrovně znalosti učiva o zájmenech na 2. stupni ZŠ. Tato kapitola obsahuje analýzu teoretického učiva převedeného do praktických úkolů, vyhodnocení nejčastějších chyb a zjištění, zda žáci chápou podstatu zájmen. Za výzkumnou metodu byl zvolen dotazník.²⁵

Dotazník zjišťoval:

1. úroveň zvládnutí učiva zájmen v 6. a 9. ročníku,
2. schopnost rozpoznat zájmeno v textu,
3. znalost druhů zájmen – pamětní osvojení,
4. užívání adekvátních tvarů zájmen,
5. pravopis vybraných druhů zájmen.

Účelem dotazníku je porovnání rozdílu úrovně znalosti zájmen mezi šestým a devátým ročníkem na vybraných ZŠ a zároveň zjištění nejčastějších chyb, jakých se žáci při určování a skloňování zájmen dopouštějí. Dotazník je anonymní, údaje, o které jsme požádali, byly pouze pohlaví a ročník.

Dotazník byl zadáván v Jindřichově Hradci, konkrétně na 5. ZŠ, 6. ZŠ a nižším stupni Gymnázia Vítězslava Nováka. Výzkumný vzorek se skládal ze 133 respondentů šestého a devátého ročníku. Výzkum by měl podat obraz o úrovni znalostí učiva o zájmenech – o jejich podstatě, určování a zařazování do druhů a v neposlední řadě o užívání jejich adekvátních tvarů.

Dotazník byl rozdán na každé škole v 6. a v 9. třídě (na Gymnáziu Vítězslava Nováka v primě a kvartě).

Pro porovnání výsledků dotazníkového šetření byly záměrně zvoleny tyto ročníky z důvodu předpokládané rozdílnosti úrovně znalosti učiva zájmen vyplývající ze skutečnosti, že:

- žáci 6. ročníku nemají natolik rozvinuté myšlení, aby byli schopni o jazyce přemýšlet v takové míře jako žáci posledního ročníku ZŠ, kde se předpokládá vyšší stupeň logického myšlení a zároveň i delší zkušenosti s jazykovou výchovou,
- naopak žáci 6. třídy mají výhodu v tom, že se učivo o zájmech podrobně probírá právě v tomto ročníku (např. na 6. ZŠ dobrali látku o zájmenech několik dní před zahájením výzkumného šetření), a tak by žáci měli mít výčet zájmen ještě více v paměti

²⁵ Viz Příloha 1 Zadání dotazníku, s. 84–85.

(v devátém ročníku je tato problematika považována již za zvládnutou a žáci se více věnují jiným oblastem českého jazyka),

- je do jisté míry důležité pamětní zapamatování, mohou mít v tomto případě žáci 9. třídy mezery v učivu, pokud si danou látku nezopakují, z toho důvodu bylo výzkumné šetření prováděno právě v době, kdy se předpokládalo, že se žáci intenzivně připravují na přijímací zkoušky.

5.1 Výběr a sestavení jednotlivých cvičení

Celý dotazník se skládá z 8 promyšlených úkolů (viz Příloha 1). Dotazník byl sestaven za pomoci dvou pedagogů, vyučujících českého jazyka a literatury, z 6. ZŠ, se kterými byl výběr cvičení konzultován. Inspirací nám byla i různá cvičení z internetových stránek, především z portálu DUMY.cz a z učebnic pro základní školy, jež byly rozebírány v teoretické části práce²⁶. Cvičení byla sestavena tak, aby se dala zvládnout během jedné vyučovací hodiny, doba na vyplnění dotazníku se měla pohybovat mezi 30 až 45 minutami. Forma dotazníku byla pro oba ročníky stejná, aby bylo možné znalosti mezi žáky šestého a devátého ročníku relevantně zkomparovat.

Charakteristika jednotlivých cvičení v dotazníkovém šetření

Účelem dotazníku je porovnání rozdílu úrovně znalosti zájmen mezi šestou a devátou třídou a zároveň zjištění nejčastějších chyb, jakých se žáci dopouštějí při určování a skloňování zájmen. Na základě toho jsme dotazník koncipovali jako „písemný test“, jenž má odhalit slabiny žáků v osvojení si učiva o zájmenech. Cvičení jsou vybrána tak, aby splňovala požadavky, které jsme si definovali v cílech dotazníku (s. 36). Při vyhledávání a určování druhů by si žáci měli uvědomit funkci jednotlivých zájmen, a tudíž jejich podstatu. Při vyučování zájmen nesmí být opomenut ani jejich pravopis, zejména v některých tvarech zájmen, proto zjišťujeme, do jaké míry si ho žáci osvojili. Problematické je osobní zájmeno *já* a kvantita samohlásky u osobního zájmena *ona* a přivlastňovacího *váš, náš*.

První úkol jsme zvolili s cílem ověření pamětní znalosti jednotlivých druhů zájmen. Předpokládáme, že pokud žáci vypíší všechny druhy zájmen, je větší pravděpodobnost, že budou schopni vyplnit následující cvičení. Všímací si i toho, zda je dodržována stejná terminologie při vyučování na vybraných školách, tedy rozdělování zájmen do sedmi druhů – *osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná*.

Druhé cvičení je poměrně obtížné, neboť v něm mají žáci nejen zájmena vyhledat, ale zároveň určit jejich druh. Cvičení se skládá z 12 vět a celkem mají žáci definovat 32 zájmen,

²⁶ Viz kapitola *Učivo o zájmenech v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ*, s. 25–35.

z toho se opakuje zvrtné zájmeno v pěti případech. Ve cvičení se nacházejí především taková zájmena, u nichž předpokládáme, že budou činit žákům problémy, a proto jsme při sestavování tohoto cvičení vycházeli z kapitoly *Problematika určování zájmen* na s. 20–21. Důležitost vyučování druhů zájmen spatřujeme v tom, že žáci se učí chápat podstatu jazyka, zjišťují, že každé slovo v našem jazyce má svou opodstatněnou funkci. Pomocí klasifikace jednotlivých jevů se žáci učí logice jazyka. Zájmeno *kdo* je užito ve dvou větách, v první větě je to zájmeno tázací a ve druhé zájmeno vztažné, protože nás zajímalo, zda žáci rozlišují funkci tohoto zájmena ve větě. Dále nás zajímá, která jiná slova z cvičení budou zaměňovat za zájmena.

Třetí doplňující cvičení se týká pravopisu²⁷ osobního zájmena *já*, u něhož se doplňuje osm tvarů ve 2., 3., 4., 6. pádě, přičemž každý pád je zastoupen dvakrát. V *Didaktice českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ* se uvádí, že pravopis tvarů *mě*, *mně* je obtížný, a proto vyučující musí jeho nácvičku věnovat pozornost a často jej připomínat (Hauser a kol., 2007, s. 28). Žáci si musí zapamatovat, v jakém pádu se daný tvar píše, ale domníváme se, že žáci mají problém správně určit pád – ptají se špatnou pádovou otázkou, a proto v daných tvarech často chybují. Proto v tomto cvičení požadujeme doplnění pádu. Na základě toho můžeme zjistit, že (se) žáci:

1. ptají špatnou pádovou otázkou,
2. pád určí správně, ale nenapíše náležitý tvar,
3. neznají pravidla psaní *mně*, *mě*.

Náš požadavek zdůvodnit pravopis sleduje to, zda jsou žáci poučeni o náležitém psaní tvarů zájmen v jednotlivých pádech, zda využívají některou z mnemotechnických pomůcek (např. zájmeno *ty*).

Otázkou zůstává, zda je opravdu natolik důležité dané tvary nadále rozlišovat. Přihlédneme-li k tomu, že se tyto tvary již vyslovují stejně a významově se také nijak neodlišují, není třeba dodržovat ani pravopis, na rozdíl od *mi* X *my*, kde díky grafému rozlišujeme tvary dvou různých zájmen. Odlišné psaní tvarů 2. a 4. X 3. a 6. pádu zájmena *já* vlastně nemá žádný důvod, udržuje se pouze kvůli pravopisné tradici.

Ve čtvrtém doplňujícím úkolu si všímáme kvantity samohlásky u osobního zájmena *ona* a přivlastňovacího zájmena *náš*, *váš*. Ve cvičení se nachází třináct jevů na doplnění samohlásky *i*, *í*. Opět je požadováno odůvodnění pravidla psaní krátkého a dlouhého *i*.

Pátý úkol spočívá v tom, že mezi několika možnostmi mají žáci najít nesprávný tvar přivlastňovacího zájmena a uvést jeho spisovnou podobu. Mimo nespisovný tvar *od jeho*

²⁷ Viz kapitola *Pravopis zájmen* s. 23–24.

kamaráda byla do možností zařazena i taková spojení, u nichž se domníváme, že by je žáci mohli považovat za nespisovná (např.: *svýma rukama*, kde se zájmeno pojí s názvem párové části těla, jedná se o tzv. duálové číslo, u něhož je pádovou příponou v 7. pádě *-a*).

V šestém cvičení mají žáci u deseti podtržených zájmen uvést jejich základní tvar. Ve cvičení se vyskytují především osobní zájmena, která jsou charakteristická svým supletivismem. Je častým jevem, že žáci v textu nepoznají zájmeno, a o to obtížnější pro ně je, pokud není ve svém základním tvaru.

V předposledním cvičení je úkolem žáků doplnit 7. pád zájmena *sebou* nebo *s/se sebou*. Opět požadujeme zdůvodnění pravopisu, podle něhož zjistíme, zda žáci rozumějí významovému rozdílu mezi těmito tvary.

Poslední úkol slouží především k zjištění toho, zda žáci vhodně použijí zvrtné přivlastňovací zájmeno *svůj*, jehož pomocí se vyjadřuje přivlastňování podmětu nebo konateli děje, a zda znají odůvodnění, v jakých případech jej použijí. Úmyslně jsme vedle sebe vložili věty: *Film mě zaujal svým námětem* a *Tenis je mým koníčkem*. V první větě přivlastňujeme podmětu, kterým je tedy *film*, zatímco ve druhé větě se zájmeno vztahuje k osobě, nikoli k podmětu *tenis*.

V dotazníku jsme záměrně vynechali cvičení na skloňování zájmena *týž/tentýž*, neboť není v jazyce žáků běžně užíváno. Místo tohoto zájmena užívají přídavné jméno *stejný*, nebo spojení *ten samý*. Nevhodné nám přišlo zařazení cvičení na zájmeno *jenž*, protože ne všichni žáci ho v 6. ročníku budou umět skloňovat, neboť se jeho skloňování probírá, podle jimi užívaných učebnic, až v ročníku následujícím. Rovněž toto zájmeno není v běžném jazyce žáků příliš užívané.

5.2 Sběr a charakteristika výzkumného vzorku

Dotazníkové šetření bylo dne 31. března 2015 zahájeno na 6. Základní škole v Jindřichově Hradci. Pro výzkum jsem tuto školu zvolila na základě toho, že jsem její bývalou žákyní. Oslovila jsem vyučující češtiny, která mi vyšla vstříc a umožnila mi provést výzkum ve třídách, v nichž český jazyk vyučuje. V šestém ročníku dotazník vyplnilo 27 žáků (15 chlapců, 12 dívek), v devátém ročníku 13 žáků (9 chlapců, 4 dívky), jedná se o třídu s nejmenším počtem žáků na této základní škole. Dotazník jsem mohla zadat sama. Po rozdělení dotazníků jsem u každého cvičení vysvětlila, co přesně je po žácích požadováno. Všichni zadání pochopili a svědomitě vyplňovali cvičení. Jediná otázka, která byla položena, se týkala možnosti přeskakovat jednotlivá cvičení. Doba vyplňování trvala žákům v rozmezí 30 až 45 min.

Pro své výzkumné šetření jsem se rozhodla oslovit i vyučující českého jazyka a literatury na nižším stupni Gymnázia Vítězslava Nováka v Jindřichově Hradci. Jelikož se jedná o výběrovou školu, předpokládala jsem velmi dobré výsledky, aniž by si žáci učivo o zájmenech zopakovali. Výzkumné šetření bylo provedeno během hodiny slohu. V šestém ročníku dotazník vyplnilo 26 žáků (12 dívek, 14 chlapců), v devátém ročníku 32 žáků (17 dívek, 15 chlapců). Po vyplnění dotazníku mi byl umožněn prostor na kladení otázek. Žáků jsem se zeptala, která cvičení jim činila největší potíže a která nikoliv. V obou ročnících se shodli, že nejobtížnější pro ně bylo cvičení na vyhledávání a určování zájmen, nejméně problémové pro ně pak bylo doplnění tvarů *sebou*, *s sebou*. Samotné žáky zajímalo, jaké je zdůvodnění pravidla psaní zvrtného zájmena *svůj*. Na vhodných příkladech jsem jim ukázala, jaký je rozdíl mezi použitím přivlastňovacího zájmena a zvrtného přivlastňovacího zájmena *svůj*. Z mého výkladu vyplynulo, že zvrtné přivlastňovací zájmeno použijeme tehdy, pokud přivlastňujeme podmětu nebo konateli děje.

Jindřichohradecká 5. Základní škola byla poslední, na níž jsem dotazníkové šetření zadávala. Jedná se o školu, která má díky svému umístění na velkém sídlišti vysoký počet žáků. Nachází se v ní dvě třídy 6. a 9. ročníku. Pro účely této práce postačila pouze jedna šestá a jedna devátá třída. V obou třídách jsem zadávala dotazník při hodině mluvnice. Na šetření jsme se domlouvali pouze s ředitelem ZŠ, jelikož jsem 5. ZŠ nenavštěvovala na rozdíl od předchozích škol, neznala jsem vyučující českého jazyka této školy. Z toho důvodu jsem kontaktovala přímo ředitele ZŠ, jenž vyučující češtiny předem neinformoval o dotazníkovém šetření. Učitelky českého jazyka, tak nemohly své žáky připravit na problematiku zájmen. V šestém ročníku dotazník vyplnilo 19 žáků (11 dívek, 8 chlapců), v devátém ročníku 16 žáků (6 dívek, 10 chlapců).

5.3 Postup vyhodnocování dotazníků

Vyhodnocování dotazníků probíhalo v několika krocích:

1. Nejprve byly vyhodnocovány dotazníky jednotlivých škol a tříd zvlášť, neboť vyučující českého jazyka vybraných škol požádali o výsledky dotazníkového šetření v rámci jejich třídy. Sebrané dotazníky byly roztrženy podle ročníku (na šestý a devátý) a pohlaví a poté následovalo opravování jednotlivých cvičení. Pro větší přesnost výzkumného šetření byla kontrola prováděna u každého cvičení ještě jednou. Při sčítání správnosti a chybovosti u jednotlivých jevů nacházejících se ve cvičení byly vytvořeny pomocné tabulky, k nimž byly připsány případné poznámky. Po sečtení všech odpovědí byly vytvořeny tabulky v programu Microsoft Excel, u nichž byly hodnoty nastaveny tak, aby se automaticky dopočítávalo

procentuální²⁸ vyjádření v jednotlivých kolonkách. Pro každé cvičení jsou tabulky zhotoveny tři:

- a) první ukazuje úspěšnost daného cvičení u dívek,
- b) druhá uvádí úspěšnost cvičení u chlapců,
- c) ve třetí je zaznamenán součet všech žáků daného ročníku.

Ze třetí tabulky vyplývá celková úspěšnost cvičení v rámci celé třídy.

2. Z předešlých tabulek byly následně vytvořeny souhrnné přehledy použité v této práci pro každé cvičení a ročník zvlášť – a to tak, že zjištěné správné a chybné odpovědi na jednotlivých základních školách byly sečteny a na základě nich vytvořeny tabulky, které podávaly úspěšnost a chybovost v jednotlivých jevech daného cvičení. Pro rozbor cvičení byly použity vždy tři tabulky:

- a) první souhrnná tabulka vznikla sečtením výsledků všech dívek daného ročníku,
- b) druhá sečtením výsledků všech chlapců daného ročníku,
- c) ve třetí je znázorněn součet všech sledovaných respondentů (dívek i chlapců) daného ročníku.

Poslední řádek tabulek vyjadřuje zvládnutí daného cvičení všech sledovaných respondentů na základě sebraných a zhodnocených údajů. Vyhodnocením dotazníků byla zjištěna celková úspěšnost jednotlivých cvičení, přičemž díky podrobným údajům v tabulce lze vyčíst, v čem žáci chybovali nejčastěji, a kde naopak chybovali nejméně. Zjistíme tak i rozdíl v osvojení si učiva zájmen mezi šestým a devátým ročníkem.

Ke každému cvičení je vytvořena tabulka, která porovnává výsledky dívek a chlapců z jedné třídy, což dává lepší představu o tom, jaká je úroveň znalostí týkající se učiva zájmen na jednotlivých základních školách.

²⁸ Procentuální hodnoty jsou zaokrouhleny na celá čísla z důvodů lepší přehlednosti.

5.4 Rozbor a vyhodnocení dotazníkového šetření

Celkový počet 133 respondentů jsme roztřídili podle ročníku a pohlaví. Jelikož porovnáváme úroveň znalosti učiva zájmen mezi šestou a devátou třídou, zajímaly nás souhrnné výsledky daných ročníků. Tabulka 2 uvádí přesný počet respondentů rozdělených dle ročníku a pohlaví.

Tabulka 2: Rozdělení respondentů

	Počet respondentů	Počet dívek	Počet chlapců
6. ročník	72	35	37
9. ročník	61	27	34
Celkem respondentů		133	

Do výzkumného šetření se zapojilo 72 respondentů (z toho 35 dívek a 37 chlapců) šestého ročníku a 61 respondentů devátého ročníku (z toho 27 dívek a 34 chlapců) z 5. Základní školy, 6. Základní školy a nižšího stupně Gymnázia Vítězslava Nováka v Jindřichově Hradci.

5.4.1 Rozbor cvičení 1 – vyjmenování druhů zájmen

První cvičení prověřovalo pamětní osvojení druhů zájmen, žáci si měli z paměti vybavit sedm druhů. Předpokladem bylo, že pokud je vypíše všechny, budou schopni vyplnit následující cvičení, u kterého měli určit druh zájmen. Úkol dopadl poměrně dobře u obou ročníků – až na výjimky žáci vypsali všech sedm druhů zájmen. Za správnou odpověď bylo považováno pouze to, pokud respondent vpsal všech sedm druhů správně. Žádný žák neuvedl osmý druh – vymezení zájmena.

Zadání cvičení: *Napište, které druhy zájmen rozlišujeme.*

Řešení cvičení: zájmena – osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná, popř. vymezení.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 3: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 1)

	Dívky 6. ročník (35)		Chlapci 6. ročník (37)	
Správně	34	97 %	26	68 %
Chybně	1	3 %	12	32 %
Celková úspěšnost	97 %		68 %	

Z údajů tabulky 3 vyplývá, že téměř všechny dívky zvládly vyjmenovat všech sedm druhů zájmen, pouze jedna dívka místo druhu zájmen neurčitých napsala oznamovací. Více jak polovina chlapců vypsala správně všech sedm druhů.

Tabulka 4: Celková úspěšnost prvního cvičení respondentů 6. ročníku

	Žáci 6. ročník (72)	
Správně	60	82 %
Chybně	13	18 %
Celková úspěšnost	82 %	

Žáci šestého ročníku zde dosáhli vysokého procenta úspěšnosti (82 %). Lze tedy předpokládat, že vyučující češtiny požadovali pamětní osvojení druhů zájmen a žáci byli k jejich naučení motivováni.

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 5: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 1)

	Dívky 9. ročník (27)		Chlapci 9. ročník (34)	
Správně	18	67 %	22	65 %
Chybně	9	33 %	12	35 %
Celková úspěšnost	67 %		65 %	

Ze získaných hodnot lze vyčíst, že znalost druhů zájmen je mezi dívkami a chlapci vyrovnaná. Průměrná úspěšnost všech dívek je 67 % a všech chlapců 65 %.

Tabulka 6: Celková úspěšnost prvního cvičení všech respondentů 9. ročníku

	Žáci 9. ročník (61)	
Správně	40	66 %
Chybně	21	34 %
Celková úspěšnost	66 %	

Z tabulky 6 je patrné, že počet správných odpovědí je vyšší než chybných, přesto je úspěšnost pouze 66% a při srovnání s výsledkem žáků šestého ročníku znatelně nižší.

Srovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Porovnáním získaných hodnot je možno zjistit, že úspěšnější v tomto úkolu byli žáci šestého ročníku (srov. 97 %, žáci devátého 66 %). Jejich úspěšnost se dala předpokládat, jelikož právě v šestém ročníku je zájmenům věnována pozornost, na rozdíl od devátého ročníku,

v němž se již předpokládá, že žáci mají celou problematiku zájmen osvojenou. Vyjmenování druhů zájmen je závislé na vybavení si z paměti, a proto je obtížné si všech sedm druhů bez zopakování vybavit. Domníváme se, že pokud by žáci věděli o dotazníkovém šetření, úspěšnost tohoto cvičení by byla téměř 100%, neboť se jedná o velmi jednoduchý úkol, který vyžaduje pouze zapamatování si a vybavení si z paměti. Především žáci posledního ročníku vypisovali názvy druhů, které se týkaly třídění jiných jazykových jevů, např. chybně uváděli jako druh zájmena *podmiňovací, oznamovací, násobná, několikanásobná, přací, vlastní, rozkazovací*. Někteří žáci dokonce vydělovali zvlášť jako druh zvrtná zájmena, přestože se učí, že patří mezi zájmena osobní.

5.4.2 Rozbor cvičení 2 – vyhledávání zájmen a určení jejich druhů

Úkolem žáků bylo ve dvanácti větách vyhledat a určit 28²⁹ zájmen. V tomto cvičení jsme zjišťovali počet:

- a) správně vyhledaných a určených zájmen,
- b) správně vyhledaných, ale chybně určených zájmen,
- c) nevyhledaných a neurčených zájmen.

Na základě získaného materiálu byly zpracovány přehledné tabulky s vypsáními zájmeny, která se nacházela ve cvičení. Z tabulek vyčteme nejobtížnější zájmena, u kterých žáci chybovali, respektive je jako zájmena neoznačili. U tohoto cvičení si dále všímáme slov, která dotazování zaměňovali za zájmena. Výsledkem je procentuální vyjádření úspěšnosti cvičení, které následně porovnáme s výsledkem 9. ročníku.

Zadání cvičení zní: Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

Řešení cvičení:

V každé (N) knize se (O) dočtete o nějakém (N) jejich (P) dobrodružství. Kdo (T) z vás (O) vymyslel takový (U) nesmysl? Přihlásí se (O) ten (U), kdo (V) neměl v testu žádnou (Z) chybu. Někteří (N) lidé mají tentýž (U) názor jako my (O). Nikdy nezůstal sám (U) se svými (P) starostmi. Leckomu (N) o tom (U) nic (Z) neřekl. Všichni (N) si (O) něco (N) přejte! Nikdo (Z) se (O) jím (O) nezavděčí. Vyměnil si (O) je (O) s někým (N) jiným. Čí (T) je ta (U) kniha, kteřou (V) čteš? Odpoví na jakýkoli (N) dotaz.

²⁹ Ve cvičení se sice nachází 32 zájmen, ale protože se osobní zvrtné zájmeno opakuje, v tabulce je uvedeno pouze jednou. Pokud žák alespoň v jednom případě vyhledal a určil toto zájmeno, bylo to již považováno za správnou odpověď.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 7: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 2)

	Zájmena	DÍVKY 6. ročník (počet 35)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (neurčeno ani nevyhledáno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	10	29%	7	20%	18	51%
2	nějakém	20	57%	3	9%	12	34%
3	jejich	31	89%	0	0%	4	11%
4	kdo (tázací)	26	74%	1	3%	8	23%
5	(z) vás	18	51%	10	29%	7	20%
6	takový	4	11%	6	17%	25	71%
7	ten	31	89%	4	11%	0	0%
8	kdo (vztažné)	14	40%	13	37%	8	23%
9	žádnou	16	46%	2	6%	17	49%
10	některí	19	54%	3	9%	13	37%
11	tentýž	17	49%	10	29%	8	23%
12	my	27	77%	2	6%	6	17%
13	sám	12	34%	13	37%	10	29%
14	svými	17	49%	3	9%	15	43%
15	leckomu	14	40%	4	11%	17	49%
16	(o) tom	14	40%	4	11%	17	49%
17	nic	26	74%	2	6%	7	20%
18	všichni	5	14%	11	31%	19	54%
19	něco	20	57%	2	6%	13	37%
20	nikdo	27	77%	3	9%	5	14%
21	jím	7	20%	14	40%	14	40%
22	je	5	14%	6	17%	24	69%
23	někým	25	71%	2	6%	8	23%
24	čí	17	49%	4	11%	14	40%
25	ta	18	51%	2	6%	15	43%
26	kterou	5	14%	16	46%	14	40%
27	jakýkoli	19	54%	7	20%	9	26%
28	se / si	20	57%	0	0%	15	43%
		49%		16%		35%	
Úspěšnost cvičení		57%					

	Zájmena	CHLAPCI 6. ročník (počet 37)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (nevyhlédáno ani neurčeno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	6	16%	3	8%	28	76%
2	nějakém	16	43%	3	8%	18	49%
3	jejich	20	54%	6	16%	11	30%
4	kdo (tázací)	14	38%	7	19%	16	43%
5	(z) vás	15	41%	10	27%	12	32%
6	takový	5	14%	5	14%	27	73%
7	ten	18	49%	8	22%	11	30%
8	kdo (vztažné)	13	35%	7	19%	17	46%
9	žádnou	13	35%	1	3%	23	62%
10	někteří	12	32%	4	11%	21	57%
11	tentýž	17	46%	6	16%	14	38%
12	my	20	54%	5	14%	12	32%
13	sám	5	14%	13	35%	19	51%
14	svými	17	46%	7	19%	13	35%
15	leckomu	9	24%	4	11%	24	65%
16	(o) tom	7	19%	5	14%	25	68%
17	nic	19	51%	3	8%	15	41%
18	všichni	4	11%	9	24%	24	65%
19	něco	14	38%	3	8%	20	54%
20	nikdo	21	57%	2	5%	14	38%
21	jim	6	16%	12	32%	19	51%
22	je	2	5%	8	22%	27	73%
23	někým	16	43%	9	24%	12	32%
24	čí	13	35%	4	11%	20	54%
25	ta	12	32%	5	14%	20	54%
26	terou	5	14%	9	24%	23	62%
27	jakýkoli	13	35%	10	27%	14	38%
28	se / si	19	51%	5	14%	13	35%
		34%		17%		49%	
Úspěšnost cvičení		42%					

Z tabulky 7 je patrné, že v tomto cvičení byly úspěšnější dívky, u nichž bylo dosaženo 57% úspěšnosti, na rozdíl od chlapců, kteří nedosáhli ani 50% úspěšnosti. Na jednotlivých školách měly dívky vždy vyšší úspěšnost a chlapci na žádné z nich nedosáhli na padesáti procentní úspěšnost. Nejlépe dopadlo cvičení v primě na Gymnáziu V. Nováka (viz tabulka 9).

Tabulka 8: Celková úspěšnost druhého cvičení respondentů 6. ročníku

		Žáci 6. ročník (dívky a chlapci, počet 72)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (neurčeno ani nevyhledáno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	16	22%	10	14%	46	64%
2	nějakém	36	50%	6	8%	30	42%
3	jejich	51	71%	6	8%	15	21%
4	kdo (tázací)	40	56%	8	11%	24	33%
5	(z) vás	33	46%	20	28%	19	26%
6	takový	9	13%	11	15%	52	72%
7	ten	49	68%	12	17%	11	15%
8	kdo (vztažné)	27	38%	20	28%	25	35%
9	žádnou	29	40%	3	4%	40	56%
10	některí	31	43%	7	10%	34	47%
11	tentýž	34	47%	16	22%	22	31%
12	my	47	65%	7	10%	18	25%
13	sám	17	24%	26	36%	29	40%
14	svými	34	47%	10	14%	28	39%
15	leckomu	23	32%	8	11%	41	57%
16	(o) tom	21	29%	9	13%	42	58%
17	nic	45	63%	5	7%	22	31%
18	všichni	9	13%	20	28%	43	60%
19	něco	34	47%	5	7%	33	46%
20	nikdo	48	67%	5	7%	19	26%
21	jím	13	18%	26	36%	33	46%
22	je	7	10%	14	19%	51	71%
23	někým	41	57%	11	15%	20	28%
24	čí	30	42%	8	11%	34	47%
25	ta	30	42%	7	10%	35	49%
26	kterou	10	14%	25	35%	37	51%
27	jakýkoli	32	44%	17	24%	23	32%
28	se / si	39	54%	5	7%	28	39%
		41%		16%		42%	
Celková úspěšnost cvičení		50%					

Z tabulky 8 vyplývá, že celková úspěšnost u respondentů šestého ročníku dosáhla 50 %. Pokud bychom ovšem mezi chybné odpovědi počítali i správně vyhledaná, ale chybně určená zájmena, byla by úspěšnost mnohem nižší. Při vyhodnocování úspěšnosti jsme přikládali důležitost i tomu, když respondent alespoň zájmeno vyhledal a podtrhl. Toto cvičení neměl celé správně ani jeden z respondentů.

Rozbor problematiky vyhledávání a určování zájmen:

Z vyhodnocení výsledků žáků 6. ročníku vyplynulo, že k nejobtížnějším³⁰ zájmenům patří následující:

- **každé** – 46 žáků ho ve větě nepodtrhlo, druh správně určilo 16 žáků (z toho deset dívek, šest chlapců) a alespoň vyhledalo 10 (z toho sedm dívek a tři chlapci), přičemž ho jeden z respondentů označil jako zájmeno osobní, dva jako záporné, tři jako vztažné a čtyři respondenti jej neurčili vůbec,
- **takový** – 52 respondentů ho ve větě nevyhledalo, druh správně určilo 9, a správně vyhledalo 11, chybně ho určovali jako zájmeno vztažné nebo neurčité,
- **žádnou** – 40 žáků v něm zájmeno nespatořovalo, správně druh určilo 29, alespoň 3 podtrhli, ale chybně určili dva žáci jako neurčité zájmeno, zbytek neurčil vůbec,
- **leckomu** – 41 žáků neurčilo, správně druh určilo 23, vyhledalo 8, chybně bylo určováno jako osobní, vztažné nebo přivlastňovací,
- **o tom** – nevyhledalo ho 42 žáků, ke správnému druhu zařadilo 21 žáků, zájmeno v něm spatřilo 9 žáků, ale často ho chybně určovalo jako osobní zájmeno,
- **všichni** – nepodtrhlo jej 43 respondentů, pouze 9 žáků druh zájmena určilo správně, vyhledalo 20 respondentů, kteří ho chybně určovali nejčastěji jako osobní, ukazovací,
- **je** – neoznačilo 51 žáků, správně druh napsalo 7 a zbylých 14 ho podtrhlo, ale špatně určilo jako zájmeno ukazovací,
- **kterou** – za zájmeno nebylo považováno 37 žáky, jako zájmeno vztažné ho určilo 10, zbytek žáků (25) ho sice podtrhlo, ale špatně určilo jako zájmeno tázací, tzn., že ignorovali jeho funkci ve větě.

Nejčastěji správně vyhledaná a určená zájmena byla následující:

- **jejich** – správně 51 respondentů (71 %)
- **ten** – 49 (68 %)
- **my** – 47 (65 %)
- **nic** – 45 (63 %)
- **nikdo** – 48 (67 %)

³⁰ Za nejobtížnější zájmena jsou považována ta, u nichž chybovala, tzn., že zájmeno nevyhledala a ani neurčila více jak polovina dotazovaných žáků.

Špatně určená slova, která byla zaměněna za zájmena:

<i>Vyměnil si je ...</i>	Sloveso <i>je</i> určilo jako zájmeno devět žáků.
<i>Nikdy nezůstal sám...</i>	<i>Nikdy</i> je příslovce, které bylo nejčastěji podtrženo a určeno jako zájmeno záporné, a to u 28 žáků.
<i>Někteří lidé mají...</i>	Sloveso označili jako zájmeno přivlastňovací tři žáci.
<i>...sám se svými starostmi</i>	Předložku podtrhlo jako zájmeno 29 respondentů. Zajímavé je, že bylo podtrženo i u žáků, kteří v ostatních případech zvrtné zájmeno vůbec neurčovali.
<i>... někým jiným</i>	Přídavné jméno bylo určeno jako zájmeno přivlastňovací nebo neurčité ve 12 případech.
<i>...neměl v testu žádnou chybu</i>	Sloveso bylo určeno jako zájmeno neurčité u tří žáků.

Rozdílnou funkci zájmena *kdo* ve větách: *Kdo z vás vymyslel takový nesmysl* a *Přihlásí se ten, kdo neměl v testu žádnou chybu*, odlišilo 27 respondentů. Ostatní žáci obě zájmena určovali jako tázací, popřípadě vztažná nebo je neurčili vůbec.

Tabulka 9: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 2)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (11)	Chlapci (8)	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)
Úspěšnost cvičení	41 %	26 %	56%	46 %	73 %	48 %
Celková úspěšnost	35 %		50 %		59 %	

Souhrnné výsledky žáků 9. ročníku

Tabulka 10: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 2)

	Zájmena	DÍVKY 6. ročník (počet 35)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (neurčeno ani nevyhledáno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	10	29%	7	20%	18	51%
2	nějakém	20	57%	3	9%	12	34%
3	jejich	31	89%	0	0%	4	11%
4	kdo (tázací)	26	74%	1	3%	8	23%
5	(z) vás	18	51%	10	29%	7	20%
6	takový	4	11%	6	17%	25	71%
7	ten	31	89%	4	11%	0	0%
8	kdo (vztažné)	14	40%	13	37%	8	23%
9	žádnou	16	46%	2	6%	17	49%
10	někteří	19	54%	3	9%	13	37%
11	tentýž	17	49%	10	29%	8	23%
12	my	27	77%	2	6%	6	17%
13	sám	12	34%	13	37%	10	29%
14	svými	17	49%	3	9%	15	43%
15	leckomu	14	40%	4	11%	17	49%
16	(o) tom	14	40%	4	11%	17	49%
17	nic	26	74%	2	6%	7	20%
18	všichni	5	14%	11	31%	19	54%
19	něco	20	57%	2	6%	13	37%
20	nikdo	27	77%	3	9%	5	14%
21	jím	7	20%	14	40%	14	40%
22	je	5	14%	6	17%	24	69%
23	někým	25	71%	2	6%	8	23%
24	čí	17	49%	4	11%	14	40%
25	ta	18	51%	2	6%	15	43%
26	kterou	5	14%	16	46%	14	40%
27	jakýkoli	19	54%	7	20%	9	26%
28	se / si	20	57%	0	0%	15	43%
		49%		16%		35%	
Úspěšnost cvičení		57%					

	Zájmena	CHLAPCI 6. ročník (počet 37)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (nevyhlédáno ani neurčeno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	6	16%	3	8%	28	76%
2	nějakém	16	43%	3	8%	18	49%
3	jejich	20	54%	6	16%	11	30%
4	kdo (tázací)	14	38%	7	19%	16	43%
5	(z) vás	15	41%	10	27%	12	32%
6	takový	5	14%	5	14%	27	73%
7	ten	18	49%	8	22%	11	30%
8	kdo (vztažné)	13	35%	7	19%	17	46%
9	žádnou	13	35%	1	3%	23	62%
10	někteří	12	32%	4	11%	21	57%
11	tentýž	17	46%	6	16%	14	38%
12	my	20	54%	5	14%	12	32%
13	sám	5	14%	13	35%	19	51%
14	svými	17	46%	7	19%	13	35%
15	leckomu	9	24%	4	11%	24	65%
16	(o) tom	7	19%	5	14%	25	68%
17	nic	19	51%	3	8%	15	41%
18	všichni	4	11%	9	24%	24	65%
19	něco	14	38%	3	8%	20	54%
20	nikdo	21	57%	2	5%	14	38%
21	jím	6	16%	12	32%	19	51%
22	je	2	5%	8	22%	27	73%
23	někým	16	43%	9	24%	12	32%
24	čí	13	35%	4	11%	20	54%
25	ta	12	32%	5	14%	20	54%
26	kterou	5	14%	9	24%	23	62%
27	jakýkoli	13	35%	10	27%	14	38%
28	se / si	19	51%	5	14%	13	35%
		34%		17%		49%	
Úspěšnost cvičení		42%					

Z tabulky 10 vyplývá, že rozdíl v úspěšnosti mezi pohlavím je menší než u respondentů 6. ročníku (srov. tabulka 7, s. 45). Ve cvičení nebyl ani jeden případ, u kterého by byl počet správně vyhledaných a určených zájmen vyšší u chlapců než u dívek. Pouze zájmeno *kteřé* mělo stejný počet správných odpovědí u obou pohlaví.

Tabulka 11: Celková úspěšnost druhého cvičení všech respondentů 9. ročníku

		ŽÁCI 6. ročník (dívky a chlapci, počet 72)					
		Správně vyhledaná a určená		Správně vyhledaná, chybně určená		Chybně (neurčeno ani nevyhledáno)	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
1	každé	16	22%	10	14%	46	64%
2	nějakém	36	50%	6	8%	30	42%
3	jejich	51	71%	6	8%	15	21%
4	kdo (tázací)	40	56%	8	11%	24	33%
5	(z) vás	33	46%	20	28%	19	26%
6	takový	9	13%	11	15%	52	72%
7	ten	49	68%	12	17%	11	15%
8	kdo (vztažné)	27	38%	20	28%	25	35%
9	žádnou	29	40%	3	4%	40	56%
10	některí	31	43%	7	10%	34	47%
11	tentýž	34	47%	16	22%	22	31%
12	my	47	65%	7	10%	18	25%
13	sám	17	24%	26	36%	29	40%
14	svými	34	47%	10	14%	28	39%
15	leckomu	23	32%	8	11%	41	57%
16	(o) tom	21	29%	9	13%	42	58%
17	nic	45	63%	5	7%	22	31%
18	všichni	9	13%	20	28%	43	60%
19	něco	34	47%	5	7%	33	46%
20	nikdo	48	67%	5	7%	19	26%
21	jím	13	18%	26	36%	33	46%
22	je	7	10%	14	19%	51	71%
23	někým	41	57%	11	15%	20	28%
24	čí	30	42%	8	11%	34	47%
25	ta	30	42%	7	10%	35	49%
26	kterou	10	14%	25	35%	37	51%
27	jakýkoli	32	44%	17	24%	23	32%
28	se / si	39	54%	5	7%	28	39%
		41%		16%		42%	
Celková úspěšnost cvičení		50%					

Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že k nejobtížnějším³¹ zájmenům u žáků 9. ročníku patří následující:

- **každé** – zájmeno nepodtrhlo 37 žáků, druh správně určilo 17, chybně určilo druh 11 žáků, nejčastěji ho zařazovali mezi zájmena ukazovací,
- **nějakém** – 31 respondentů ho nepovažovalo za zájmeno, ke správnému druhu zařadilo 28 respondentů, u dvou bylo označeno jako záporné,
- **takový** – neoznačeno bylo u 41 žáků, správně druh napsalo 17, tři žáci jej sice podtrhli, ale chybně označili za neurčité,
- **všichni** – nepodtrženo bylo u 36 žáků, pouze 12 žáků určilo druh správně, podtržené bylo u 13 žáků, ale chybně zařazeno mezi zájmena osobní nebo ukazovací,
- **je** – chybovost u toho zájmena byla u 47 respondentů, správně druh určilo pouhých 12 respondentů, zbylí dva uvedli, že se jedná o zájmeno ukazovací.

³¹ Nejobtížnější zájmena jsou ta, u nichž chybovala, tzn., že zájmeno nevyhledala a ani neurčila, více jak polovina dotazovaných žáků.

Nejčastěji správně vyhledaná a určená zájmena byla následující:

- **jejich** – správně mělo 40 respondentů (66 %)
- **ten** – 43 (70 %)
- **my** – 46 (75 %)
- **svými** – 45 (74 %)
- **něco** – 38 (62 %)

Chybně určená slova, která byla považována za zájmena:

<i>Vyměnil si je...</i>	Sloveso <i>je</i> určili jako zájmeno tři žáci.
<i>Nikdy nezůstal sám ...</i>	<i>Nikdy</i> je příslovce, které bylo nejčastěji podtrženo a určeno jako zájmeno záporné, a to u 30 žáků.
<i>Někteří lidé mají ...</i>	Toto sloveso označili jako zájmeno přivlastňovací tři žáci
<i>...sám se svými starostmi</i>	Předložku <i>podtrhlo</i> jako zájmeno 27 respondentů. Zajímavé je, že bylo podtrženo i u žáků, kteří v ostatních případech zvratné zájmeno vůbec neurčovali.
<i>... někým jíným</i>	Přídavné jméno bylo určeno jako zájmeno v 7 případech, a to buď jako neurčité nebo záporné.

Rozdílnou funkci zájmena *kdo* ve větách: *Kdo z vás vymyslel takový nesmysl* a *Přihlásí se ten, kdo neměl v testu žádnou chybu*, odlišilo 24 respondentů. Ostatní žáci obě zájmena určovali jako tázací, popřípadě vztažná nebo je neurčili vůbec.

Tabulka 12: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 2)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	59 %	51 %	44 %	40 %	68 %	56 %
Celková úspěšnost	54 %		47 %		62 %	

Nejlépe cvičení opět vyplnili žáci Gymnázia V. Nováka, a to v průměru na 62% úspěšnost, nízké procento úspěšnosti u 6. ZŠ spatřujeme v tom, že v této třídě byli v nadpoloviční většině přítomni chlapci, kteří dosahovali v rámci tohoto cvičení vždy horších výsledků než dívky.

Srovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Vyhodnocování druhého cvičení bylo velmi obtížné, jednak z důvodů vysokého počtu zájmen, která měli žáci vyhledat a určit, a jednak z důvodu velkého objemu výzkumného vzorku. Na základě srovnání výsledků jednotlivých ročníků vyplynulo, že úspěšnější v tomto cvičení byli žáci 9. ročníku, kteří dosáhli v průměru 57% úspěšnosti.

Přestože většina dotazovaných žáků bez problému vyjmenovala všech sedm druhů zájmen (srov. Rozbor cvičení 1, s. 42–44), nedostatečné bylo pochopení jejich významu, což se projevilo posléze, když měli žáci aplikovat své znalosti v praxi, neboť úkolem druhého cvičení bylo zájmena vyhledat a určit jejich druh. Správné určení druhu zájmena lze logicky odvodit podle jejich významu, ale v několika případech je nutné znát výčet zájmen i z paměti. Existují zájmena, která se obtížně zařazují do druhu, neboť se u nich jejich význam zastřel. Žáci je chybně určují, pokud si nepamatují, do jakého druhu náleží. Zájmena se také velmi často pletou s jiným slovním druhem, nejčastěji s přídavným jménem, číslovkou a příslovcem (viz kapitola *Problematika určování druhů zájmen*, s. 20–21). Odpovídají tomu i výsledky dotazníkového šetření, ve kterých se vyskytovalo vysoké procento nevyhledaných zájmen.

O tom, že o funkci jednotlivých slov v jazyce žáci nepřemýšlejí nebo příliš nevnímají, co čtou, svědčí skutečnost, že nesmyslně určovali některá slova jako zájmena (např.: slovesa *mají, je, neměl*; předložku *se*). Běžně určováno jako zájmeno bylo i příslovce *nikdy*, zde žáky pravděpodobně zmátla okolnost, že se jedná o příslovce vzniklé ze zájmena, nic na tom však nemění skutečnost, že ho žáci bezmyšlenkovitě podtrhli, aniž by nad podstatou daného slova ve větě více přemýšleli.

Nejobtížnější zájmena se ukázala ve čtyřech případech (*každé, takový, všichni, je*) stejná pro oba ročníky. Pro větší názor byla vytvořena tabulka, která zachycuje pořadí nejobtížnější určovaných zájmen v rámci zkoumaných respondentů daných ročníků.

Tabulka 13: Pořadí nejobtížnějších zájmen (cvičení 2)

Pořadí	6. ročník	Chybně	9. ročník	Chybně
1.	<i>takový</i>	72 %	<i>je</i>	77 %
2.	<i>je</i>	71 %	<i>takový</i>	67 %
3.	<i>každé</i>	64 %	<i>všichni</i>	59 %
4.	<i>všichni</i>	60 %	<i>každé</i>	54 %
5.	<i>(o) tom</i>	58 %	<i>nějakém</i>	51 %
6.	<i>leckomu</i>	57 %		
7.	<i>žádnou</i>	56 %		
8.	<i>kterou</i>	51 %		

Slova *takový, každé, nějakém* nepovažovala za zájmeno nadpoloviční většina žáků, což je patrné z procentuálního vyjádření v tabulce 13. Pokud bychom od těchto žáků požadovali určení všech slovních druhů, nejspíše by konkrétně tato zájmena označili za přídavná jména, protože by tak soudili z důvodu, že se s nimi shodují po formální stránce (skloňují se podle vzoru mladý).

V případě zájmena *je* se domníváme, že si žáci nepozorně přečetli větu: *Vyměnil si je s někým jiným* a slovo *si* v duchu nesprávně určili jako sloveso.

Neurčité zájmeno *všichni* určující kvantitu a záporné zájmeno *žádné* si respondenti nejspíše spojili s počtem, a tudíž jej mohli považovat za číslovku. Za zmínku stojí řici, že pokud přeci jen zájmeno správně vyhledali, velmi často bylo určováno jako zájmeno osobní, přestože bychom předpokládali, že právě výčet osobních zájmen budou znát žáci nejlépe, neboť se shoduje s mluvnickou osobou u sloves.

Zvratné zájmeno *se/si* správně určilo více respondentů šestého ročníku – celkem 53 % (srov. 47 % respondentů 9. ročníku). Vyhledávání a určení tohoto zájmena nebylo u většiny respondentů dodržováno u všech zvratných zájmen, která se nacházejí ve větách. V případě, že ho žáci neurčili, se nejspíše domnívali, že se jedná o sloveso, protože při určování větných členů je součástí přísudku.

Jelikož dotazník zjišťoval schopnost rozpoznat zájmeno v textu a určit jeho druh, lze po výzkumném šetření konstatovat, že učivo o zájmenech v této oblasti není příliš dobře osvojeno ani u jednoho z ročníků. Navrhovali bychom, aby se v rámci vyučování tvarosloví více procvičovaly jednotlivé slovní druhy, a to z toho důvodu, aby si žáci uvědomovali podstatu jednotlivých slov v jazyce, a tím si rozvíjeli nejen vlastní myšlení, ale i vyjadřovací schopnosti.

5.4.3 Rozbor cvičení 3 – pravopis tvarů osobního zájmena já

Třetí cvičení dotazníkového šetření se zaměřuje na problematiku pravopisu osobního zájmena *já*. Respondenti ve cvičení doplňovali osm tvarů a ke každému z nich i pád. Na závěr měli uvést zdůvodnění pravopisu. Docílono bylo toho, že na základě získaných informací je možné zjistit, zda jsou respondenti správně poučeni o pravidle týkajícího se psaní tvarů *mně*, *mě*. Učitelé českého jazyka byli přesvědčeni, že právě pravopis zájmena *já* nebude dělat žákům potíže, neboť jeho osvojení věnovali značnou pozornost při výuce zájmen.

Zadání: *Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)*

<u>Řešení:</u>	pád		pád
přijď ke <u>mně</u> domů,	3.	psal o <u>mně</u> ,	6.
vzal <u>mě/ mne</u> s sebou,	4.	zlobíš se na <u>mě/ mne</u> ,	4.
<u>mně</u> se to nelíbí,	3.	zodpovědnost je na <u>mně</u> ,	6.
tatínek seděl vedle <u>mě/ mne</u> ,	2.	beze <u>mě/ mne</u> tam nechod'	2.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 14: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 3)

Správné odpovědi	DÍVKY 6. ročník (počet 35)					
	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně (tvar i pád)	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	30	86 %	2	6 %	3	9 %
mě (4. p.)	29	83 %	4	11 %	2	6 %
mně (3. p.)	29	83 %	2	6 %	4	11 %
mě (2. p.)	24	69 %	9	26 %	2	6 %
(o) mně (6. p.)	30	86 %	0	0 %	5	14 %
mě (4. p.)	30	86 %	2	6 %	3	9 %
mně (6. p.)	25	71 %	3	9 %	7	20 %
mě (2. p.)	27	77 %	3	9 %	5	14 %
		80 %		9 %		11 %
Celková úspěšnost		84 %				

CHLAPCI 6. ročník (počet 37)						
Správné odpovědi	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně tvar	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	33	89 %	1	3 %	3	8%
mě (4. p.)	30	81 %	3	8 %	4	11%
mně (3. p.)	29	78 %	1	3 %	7	19%
mě (2. p.)	25	68 %	10	27 %	2	5%
(o) mně (6. p.)	33	89 %	0	0 %	4	11%
mě (4. p.)	29	78 %	5	14 %	3	8%
mně (6. p.)	23	62 %	2	5 %	12	32%
mě (2. p.)	28	76 %	5	14 %	4	11%
		78 %			9 %	14 %
Celková úspěšnost		82 %				

Z tabulky 14 vyplývá, že výsledky mezi chlapci a dívkami jsou poměrně vyrovnané, avšak z hlediska průměrné celkové úspěšnosti bylo cvičení lépe zvládnuto chlapci. Celé cvičení správně mělo 12 dívek a 15 chlapců. Obě pohlaví nejčastěji chybovala ve spojení *zodpovědnost je na mně* (špatně tvar doplnilo 7 dívek a 12 chlapců), protože se zeptala špatnou pádovou otázkou. Jako druhé v pořadí, v němž chlapci chybovali, bylo spojení: *mně se to nelíbí*, zde byl tvar uveden v sedmi případech chybně. Naopak dívky více chybovaly ve spojení: *psal o mně a beze mě tam nechod'* (tvary chybně doplnilo 5 z nich).

Tabulka 15: Celková úspěšnost cvičení všech respondentů 6. ročníku

ŽÁCI 6. ročník (počet 72)						
Správné odpovědi	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně tvar	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	63	88 %	3	4 %	6	8 %
mě (4. p.)	59	82 %	7	10 %	6	8 %
mně (3. p.)	58	81 %	3	4 %	11	15 %
mě (2. p.)	49	68 %	19	26 %	4	6 %
(o) mně (6. p.)	63	88 %	0	0 %	9	13 %
mě (4. p.)	59	82 %	7	10 %	6	8 %
mně (6. p.)	48	67 %	5	7 %	19	26 %
mě (2. p.)	55	76 %	8	11 %	9	13 %
		79 %			9 %	12 %
Celková úspěšnost		83 %				

Z tabulky 15 vyčteme, že se respondentům šestého ročníku podařilo vyplnit cvičení na 83% úspěšnost. Správně³² celé cvičení přesto doplnilo pouze 27 dotazovaných respondentů, z čehož by se dalo soudit, že problematika psaní tvarů *mně*, *mě* není dostatečně osvojená. To lze vyvrátit tím, že 57 dotazovaných respondentů správně odůvodnilo pravidlo pravopisu (ať už pomocí pádu nebo mnemotechnické pomůcky). Při vyhodnocení dotazníků bylo zjištěno,

³² Tzn., že nejen správně určili tvar, ale i pád.

že žáci mají značné rezervy při určování pádů – i když znají pravidlo psaní těchto tvarů, chybují, neboť se neumějí zeptat správnou pádovou otázkou. Dotazovaní z důvodu špatně položené pádové otázky nejčastěji chybovali ve spojení *zodpovědnost je na mně*. Uváděli zde, že se jedná o 4. pád, velmi problematické se ukázalo pro žáky rozlišování 2. a 4. pádu, zde je výhodou, že se v obou pádech píše identický tvar, takže bychom na to nepřišli, kdybychom po žácích nepožadovali vyplnění pádu. V případě spojení *mně se to nelíbí* byl pád určen správně u šesti respondentů, ale neznali pravidlo psaní náležitých tvarů v daných pádech, proto chybně uvedli tvar. Zbylých pět respondentů znalo správné pravidlo pravopisu, ale pád určili jako genitiv nebo akuzativ, a proto chybně napsali tvar.

Tabulka 16: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 3)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)	Dívky (11)	Chlapci (8)
Úspěšnost cvičení	93 %	86 %	90 %	86 %	72 %	86 %
Celková úspěšnost	85 %		88 %		77 %	

V šesté třídě na 5. ZŠ se žáci při psaní tvarů řídili pomocí zájmena *ty* (*tě/ tebe; tobě*) ve 12 případech, pomocí pádů ve čtyřech případech a tři respondenti neuvedli žádné zdůvodnění. Na Gymnáziu Vítězslava Nováka zdůvodnilo pravidlo pravopisu podle pádu šest respondentů a dalších pět se řídilo mnemotechnickou pomůckou. Žáci 6. Základní školy zdůvodnili pravopis podle pádu v jedenácti případech a pouze ve dvou napsali mnemotechnickou pomůcku, tedy zájmeno *ty*. Zbytek žáků buď špatně odůvodnil pravopis, nebo zdůvodnění vynechal.

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 17: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 3)

Správná odpověď	DÍVKY 9. ročník (počet 27)					
	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně tvar	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	21	78 %	2	7 %	4	15 %
mě (4. p.)	22	81 %	3	11 %	2	7 %
mně (3. p.)	20	74 %	1	4 %	6	22 %
mě (2. p.)	17	63 %	8	30 %	2	7 %
(o) mně (6. p.)	24	89 %	0	0 %	3	11 %
mě (4. p.)	21	78 %	5	19 %	1	4 %
mně (6. p.)	19	70 %	0	0 %	8	30 %
mě (2. p.)	20	74 %	5	19 %	2	7 %
		76 %		11 %		13 %
Celková úspěšnost	81 %					

CHLAPCI 9. ročník (počet 34)						
Správná odpověď	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně tvar	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	21	62 %	2	6 %	11	32 %
mě (4. p.)	20	59 %	7	21 %	7	21 %
mně (3. p.)	23	68 %	3	9 %	8	24 %
mě (2. p.)	22	65 %	6	18 %	6	18 %
(o) mně (6. p.)	25	74 %	1	3 %	8	24 %
mě (4. p.)	22	65 %	8	24 %	4	12 %
mně (6. p.)	20	59 %	3	9 %	11	32 %
mě (2. p.)	20	59 %	6	18 %	8	24 %
		64 %			13 %	23 %
Celková úspěšnost		71 %				

Porovnáme-li v tabulce 17 výsledky mezi dívkami a chlapci, zjistíme, že úspěšnost vyplněného cvičení byla opět vyšší u dívek než chlapců (srov. 81 % a 71 %). Dívkám činilo největší potíže spojení: *zodpovědnost je na mě*, zde chybovalo 8 z nich, *mně se to nelíbí* (6) a *přijď ke mně* (4). Chlapci nejčastěji chybovali ve spojení: *zodpovědnost je na mě* (chybně tvar uvedlo 11 žáků), *přijď ke mně* (11), *mně se to nelíbí* (8), *psal o mně* (8), *tatínek seděl vedle mě* (8).

Tabulka 18: Celková úspěšnost třetího cvičení všech respondentů 9. ročníku

ŽÁCI 9. ročník (počet 61)						
Správná odpověď	Správně tvar i pád		Správně tvar, chybně pád		Chybně tvar	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mně (3. p.)	42	69 %	4	7 %	15	25 %
mě (4. p.)	42	69 %	10	16 %	9	15 %
mně (3. p.)	43	70 %	4	7 %	14	23 %
mě (2. p.)	39	64 %	14	23 %	8	13 %
(o) mně (6. p.)	49	80 %	1	2 %	11	18 %
mě (4. p.)	43	70 %	13	21 %	5	8 %
mně (6. p.)	39	64 %	3	5 %	19	31 %
mě (2. p.)	40	66 %	11	18 %	10	16 %
		69 %			12 %	19 %
Celková úspěšnost		75 %				

Z tabulky 18 vyplývá úspěšnost a chybovost v jednotlivých tvarech zájmena. V devátém ročníku byla úspěšnost cvičení 75%. Správně tvar a pád v celém cvičení doplnilo 27 žáků, což je 28 % z celkového počtu 61 žáků, správný tvar, ale chybný pád napsalo 15 respondentů (20 %). I v tomto ročníku měli žáci především problém při určování pádu, na základě něhož nemohlo být doplnění cvičení zcela úspěšné. Respondenti chybně doplňovali tvar především ve

spojení *zodpovědnost je na mně* (chybně uvedlo 19 žáků), *přijď ke mně* (15), *mně se to nelíbí* (14), *psal o mně* (11). Správně odůvodnilo 43 žáků.

Tabulka 19: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 3)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	93 %	86 %	90 %	86 %	72 %	86 %
Celková úspěšnost	85 %		88 %		77 %	

Srovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Problematika pravopisu zájmena *já* lépe dopadla u žáků šestého ročníku (srov. 83 %) než u žáků posledního ročníku základního vzdělání (75 %). Mezi nejčastěji špatně doplněné tvary, v nichž se často chybovalo v obou ročnících, patří následující:

- *zodpovědnost je na mně* – zde se žáci buď zeptali špatnou pádovou otázkou a uvedli tvar 4. pádu, tedy *mě/mne*, nebo sice správně určili pád, ale neznali správné pravidlo psaní těchto tvarů, v tomto jevu udělalo chybu několik žáků, kteří by jinak měli celé cvičení správně,
- *přijď ke mně*,
- *mně se to nelíbí*,
- *psal o mně*.

Z dotazníkového šetření jsme zjistili hned několik důvodů, proč k chybovosti dochází. Žáci se neumějí zeptat správnou pádovou otázkou – zde se jedná o velmi problematický 2. a 4. pád, který se žákům plete, což by se dalo pochopit, ovšem u některých žáků bylo patrné, že mají v určování pádu značné nedostatky. Někteří žáci si špatně zapamatovali, který tvar se píše v daném pádu, a proto doplňovali opačné tvary. Respondenti, kteří si pomáhali mnemotechnickou pomůckou, téměř nechybovali ve tvarech, ale dělalo jim problémy doplňování pádu.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že žáci jsou poučeni o pravidlech psaní *mně*, *mě* a na školách, kde probíhalo dotazníkové šetření, se pravopis probírá dostatečně. Ačkoliv cílem tohoto cvičení bylo zjistit úroveň pravopisné znalosti, vyvstalo mnohem závažnější zjištění, a to takové, že někteří žáci mají značné problémy při určování pádu daného slova. Důsledkem toho nejsou tito žáci schopni napsat náležitý tvar, přestože znají správné zdůvodnění pravopisu. Problematika pádů se probírá již od třetí třídy, a proto je zarážející, že ani v nejvyšším ročníku se někteří žáci neumějí pádovou otázkou správně zeptat.

5.4.4 Rozbor cvičení 4 – pravopis psaní kvantity samohlásek i, í

Cvičení zaměřené na kvantitu samohlásek *i, í* obsahovalo 13 jevů. Pozornost byla soustředěna především na tvary akuzativu a instrumentálu osobního zájmena *ona* a přivlastňovacích zájmen *náš, váš*. Po respondentech bylo požadováno odůvodnění pravidla tohoto pravopisu.

Zadání: *Doplňte krátké i nebo dlouhé í ve tvarech zájmen:*

Řešení:

Viděl jsem **ji**, s **naším** psem, k **naší** učitelce, vysvětlil **jí** úkol, nebyli **našimi** přáteli, pro **naši** babičku, vyprávěl o **našich** předcích, zdravil **ji**, pojedeme **naším** autem, přemýšlel o **naší** situaci, popřál **vaším** rodičům, bez **vaší** pomoci, z **našich** peněz.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 20: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 4)

Správné odpovědi	DÍVKY 6. ročník (počet 35)				CHLAPCI 6. ročník (počet 37)			
	Správně		Chybně		Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
ji	33	94 %	2	6 %	30	81 %	7	19 %
s naším	30	86 %	5	14 %	30	81 %	7	19 %
k naší	34	97 %	1	3 %	36	97 %	1	3 %
jí	33	94 %	2	6 %	34	92 %	3	8 %
našimi	34	97 %	1	3 %	36	97 %	1	3 %
pro naši	25	74 %	9	26 %	28	76 %	9	24 %
našich	35	100 %	0	0 %	36	97 %	1	3 %
ji	30	86 %	5	14 %	29	78 %	8	22 %
naším	26	74 %	9	26 %	26	70 %	11	30 %
o naší	32	91 %	3	9 %	37	100 %	0	0 %
vaším	28	80 %	7	20 %	31	84 %	6	16 %
bez vaší	29	83 %	6	17 %	34	92 %	3	8 %
našich	35	100 %	0	0 %	35	95 %	2	5 %
89 %				11 %	88 %			
Celková úspěšnost	89 %				88 %			

Údaje z tabulky 20 vypovídají, že počet správných a chybných odpovědí je u obou pohlaví vyrovnaný a celková úspěšnost cvičení (u dívek 89 % a chlapců 88 %) vysoká. Správně doplněná všechna spojení mělo 11 dívek a 13 chlapců. Žákyně nejvíce chybovaly ve spojení: *pojedeme naším autem* a *pro naši babičku*, zde špatně odpovědělo devět dívek, dále chybně doplňovali spojení: *popřál vašim rodičům* (7), *bez vaší pomoci* (6), *s naším psem* (5) a *zdravil ji* (5). Všechny dívky správně doplnily spojení *o našich předcích* a *z našich peněz*. Pro chlapce byla nejproblematictější táž spojení jako u dívek, pouze ve spojení *bez vaší pomoci* chybovali

méněkrát, ale naopak vícekrát špatně doplnili spojení: *viděl ji*. Pouze ve spojení: *o naší situaci* neudělal žádný z chlapců chybu.

Tabulka 21: Celková úspěšnost čtvrtého cvičení všech respondentů

	ŽÁCI 6. ročník (počet 72)			
Správné odpovědi	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
ji	63	88 %	9	13 %
s naším	60	83 %	12	17 %
k naší	70	97 %	2	3 %
jí	67	93 %	5	7 %
našimi	70	97 %	2	3 %
pro naši	53	75 %	18	25 %
našich	71	99 %	1	1 %
ji	59	82 %	13	18 %
naším	52	72 %	20	28 %
o naší	69	96 %	3	4 %
vaším	59	82 %	13	18 %
bez vaší	63	88 %	9	13 %
našich	70	97 %	2	3 %
		88 %	12 %	
Celková úspěšnost		88 %		

Celková úspěšnost cvičení dosahuje téměř 90 %, přesto v některých jevech žáci velmi často chybovali. V celém cvičení neudělalo ani jednu chybu pouze 24 žáků (37 %). Správně zdůvodnilo pravidlo psaní 37 dotazovaných (51 %), a to pomocí ukazovacího zájmena *ten, ta to*. Ukázka správného zdůvodnění: „*Pomůžeme si ukazovacím zájmenem, např. s tím naším psem, nebyli těmi našimi přáteli*“, „*Musíme si ukázat (viděl jsem tu a to je krátké, ale s tím naším psem).*“ nebo „*Určujeme podle ukazovacích zájmen ten, ta, to.*“. Nikdo z žáků neuvedl zdůvodnění podle pádu. Chybně odůvodnilo 11 žáků, např. „*Nevím, já to co vždy slyším a co se mi tam více hodí, tak napíšu.*“, „*Jazykový cit*“. Zbytek dotazovaných zdůvodnění vynechal. Respondentům činilo problémy doplnění přivlastňovacího zájmena v 7. pádě, konkrétně ve spojení: *pojedeme naším autem* a *s naším psem*. Neméně obtížná pro ně byla i spojení ve 4. pádě: *pro naši babičku* a *viděl ji*.

Tabulka 22: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 4)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)	Dívky (11)	Chlapci (8)
Úspěšnost cvičení	83 %	79 %	95 %	92 %	89 %	88 %
Celková úspěšnost	81 %		93 %		88 %	

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 23: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 4)

Správné odpovědi	DÍVKY 9. ročník (počet 27)				CHLAPCI 9. ročník (počet 34)			
	Správně		Chybně		Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
ji	23	85 %	4	15 %	24	71 %	10	29 %
s naším	22	81 %	5	19 %	21	62 %	13	38 %
k naší	26	96 %	1	4 %	34	100 %	0	0 %
jí	24	89 %	3	11 %	27	79 %	7	21 %
našimi	27	100 %	0	0 %	34	100 %	0	0 %
pro naši	19	70 %	8	30 %	13	38 %	21	62 %
našich	27	100 %	0	0 %	33	97 %	1	3 %
ji	23	85 %	4	15 %	29	85 %	5	15 %
naším	18	67 %	9	33 %	23	68 %	11	32 %
o naší	24	89 %	3	11 %	33	97 %	1	3 %
vaším	26	96 %	1	4 %	33	97 %	1	3 %
bez vaší	25	93 %	2	7 %	31	91 %	3	9 %
našich	27	100 %	0	0 %	33	97 %	1	3 %
		89 %			11 %			83 %
		17 %						
Celková úspěšnost		89 %			83 %			

V doplňování kvantity samohlásek byly v tomto ročníku lepší dívky, u nichž byla celková úspěšnost cvičení 89 %, ale i u chlapců byla úspěšnost poměrně vysoká (srov. 83 %). Porovnáme-li procentuální vyjádření chybovosti v jednotlivých odpovědích, zjistíme, že hodnoty jsou u chlapců o mnoho vyšší než u dívek, ve spojení: *pro naši babičku* dokonce chybovost dosahuje 62 %, což znamená, že více jak polovina chlapců (21) chybně doplnila dlouhé *í*. Početně chlapci dále nejvíce chybovali ve spojení: *s naším psem, pojedeme naším autem a viděl jsem ji*. V odpovědích respondentek byla nejčastěji špatně doplněná spojení: *pojedeme s naším autem a pro naši babičku*.

Tabulka 24: Celková úspěšnost čtvrtého cvičení všech respondentů 9. ročníku

Správné odpovědi	ŽÁCI 9. ročník (počet 61)			
	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
ji	47	77 %	14	23 %
s naším	43	70 %	18	30 %
k naší	60	98 %	1	2 %
jí	51	84 %	10	16 %
našimi	61	100 %	0	0 %
pro naši	32	52 %	29	48 %
našich	60	98 %	1	2 %
ji	52	85 %	9	15 %
naším	41	67 %	20	33 %
o naší	57	93 %	4	7 %
našimi	59	97 %	2	3 %
bez vaší	56	92 %	5	8 %
našich	60	98 %	1	2 %
		86 %		14 %
Celková úspěšnost		86 %		

Dotazovaní žáci 9. ročníku souhrnně vyplnili cvičení na 86 % (viz tabulka 24). Nejčastěji chybovali ve spojení: *pro naši babičku, pojedeme naším autem, s naším psem, viděl jsem ji*. Ačkoli správně odůvodnilo pravidlo 23 respondentů, tak bezchybně cvičení doplnilo už jen 18 dotazovaných (30 %).

Tabulka 25: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 4)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	78 %	76 %	87 %	85 %	93 %	87 %
Celková úspěšnost	77 %		85 %		90 %	

Žáci 5. ZŠ ani v jednom případě správně nezdůvodnili pravopis, a tudíž z těchto třech škol nejčastěji chybovali v tomto cvičení.

Srovnání výsledků 6. 9. ročníku

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že i přes velké procento úspěšnosti v obou ročnících (viz tabulky 21 a 24), nemají žáci příliš osvojený pravopis kvantity hlásek. Dokládá to skutečnost, že celé cvičení správně doplnilo pouze 24 respondentů šestého ročníku a 18 respondentů ročníku devátého. Nutno podotknout, že někteří žáci, kteří cvičení celé správně doplnili, v odůvodnění uváděli: „*jazykový cit*“, „*instinkt*“, „*píšu, jak slyším*“. Příliš mnoho žáků nebylo seznámeno s tím, že při rozhodování délky hlásky si mohou pomoci ukazovacím zájmenem *ten, ta, to*. V hodinách mluvnice by mělo být psaní kvantity častěji

připomínáno a procvičování zaměřeno především na 4. a 7. pád, v nichž žáci nejčastěji chybovali. Respondenti chybovali v těch spojeních, respektive pádech, u nichž jsme to předpokládali a na základě toho do cvičení zařadili.

5.4.5 Rozbor cvičení 5 – výběr nespisovného tvaru

V daném cvičení se vyskytuje pouze jeden nespisovný tvar, který měli žáci vyhledat a opravit ho. Respondentům však nebylo řečeno, kolik chybných tvarů se v daném cvičení nachází. Na základě toho bylo zjištěno, jaké spisovné tvary považují za chybně napsané. Ve vytvořených tabulkách jsou za správné odpovědi považovány takové, u kterých žáci správně zakroužkovali pouze nespisovný tvar, a tudíž měli celé cvičení správně. Mezi správně vyplněné cvičení, tak nemohou být započítány odpovědi těch žáků, kteří mimo nespisovný tvar podtrhli a opravili i některý ze spisovných tvarů.

Zadání: Vyberte z možností nespisovný tvar a opravte ho

- a) viděl moji sestru b) od mojeho kamaráda c) vedle mého auta
d) o svých zážitcích e) svýma rukama f) dar pro moji sestru

Řešení: b) mojeho kamaráda – mého kamaráda

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 26: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 5)

	DÍVKY 6. ročník (počet 35)				CHLAPCI 6. ročník (počet 37)			
	Správně	%	Chybně	%	Správně	%	Chybně	%
	19	54 %	16	46 %	28	76 %	9	24 %
Celková úspěšnost	54 %				76 %			

Z tabulky 26 vyplývá, že více chlapců zakroužkovalo správně pouze jeden nespisovný tvar, a tak dosáhli vyšší úspěšnosti v daném cvičení než dívky. Téměř všechny žákyně, s výjimkou dvou, správně zakroužkovaly a opravily nespisovný tvar *od mojeho kamaráda*, ale necelá polovina z nich za nespisovné tvary označila i jiné možnosti.

Chybně zakroužkované a opravené tvary zájmen:

- **viděl moji sestru** – tento tvar za nespisovný označili tři chlapci a tři dívky, podotýkáme, že tito žáci nebyli pouze z jedné školy. Respondenti uvedli spisovnou variantu mou a v jednom případě chlapce nesprávně zdloužil hlásku a napsal mojí,

- *od mojeho kamaráda* – tato možnost je samozřejmě správně, ale dvě žákyně ji nesprávně opravily, a to na: *od svého bratra*; *od mojeho přítele*,
- *vedle mého auta* – jako nespisovný tvar jej podtrhla jedna dívka a uvedla podle ní jako spisovnou podobu *mojeho*,
- *o svých zážitcích* – tři žáci a žákyně nahradili přivlastňovací zvrtné zájmeno *svých* přivlastňovacím zájmenem *mých*, jedna respondentka se dokonce dopustila pravopisné chyby, když napsala *mích*,
- *svýma rukama* – tato možnost byla za chybnou považována u šesti dívek a pěti chlapců. Spisovný tvar opravovaly dvě žákyně na *svěma rukama*, jedna dívka na *svýma rukamy*, dvě *svými rukami* a poslední z nich na *svojema rukama*. Chlapci uváděli v opravách: *mýma rukama* (1), *svými rukami* (3), *smýmy rukamy* (1),
- *dar pro moji sestru* – sedm respondentek a 6 respondentů zakroužkovalo tuto možnost, ve všech případech byla v opravě uvedena krátká varianta přivlastňovacího zájmena, tedy *mou*.

Tabulka 27: Celková úspěšnost pátého cvičení všech respondentů 6. ročníku

	ŽÁCI 6. ročník (počet 72)	
Správně	47	65 %
Chybně	25	35 %
Celková úspěšnost	65 %	

Problematickou spisovností zájmen v pátém cvičení, jak lze vyčíst z tabulky 27, respondenti zvládli pouze na 65 % úspěšnost, což je velmi neuspokojivé zjištění. Žáci nejčastěji nesprávně opravovali možnosti: *viděl moji sestru*, *svýma rukama* a *dar pro moji sestru*. Zajímavé je, že se počet chybně zakroužkovaných odpovědí, ve kterých bylo použito zájmeno *moji*, neshodoval, ale chybovost převažovala u možnosti *dar pro moji sestru*.

Tabulka 28: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 5)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (11)	Chlapci (8)	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)
Úspěšnost cvičení	64 %	50 %	33 %	73 %	67 %	93 %
Celková úspěšnost	58 %		56 %		81 %	

V tabulce 28 je zajímavé především procentuální vyjádření úspěšnosti mezi dívkami a chlapci. Zejména na 6. Základní škole je velký rozdíl úspěšnosti mezi pohlavím (srov. 33 % a 73 %). I žáci Gymnázia Vítězslava Nováka byli úspěšnější než žákyně (srov. 93 % a 67 %). Pouze na 5. Základní škole byl větší počet dívek, které doplnily celé cvičení správně než počet

chlapců téže školy (srov. 64 % a 50%). Celkově nejlepšího výsledků dosáhli žáci Gymnázia Vítězslava Nováka.

Souhrnné výsledky žáků 9. ročníku

Tabulka 29: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (páté cvičení)

	DÍVKY 9. ročník (počet 27)				CHLAPCI 9. ročník (počet 34)			
	Správně	%	Chybně	%	Správně	%	Chybně	%
	17	63 %	10	37 %	27	79 %	7	21 %
Celková úspěšnost	63 %				79 %			

Z tabulky 29 je patrné, že stejně jako v předešlém ročníku zvládli toto cvičení lépe chlapci než dívky (srov. 79 % a 63 %). Pouze dvě dívky a jeden chlapec nezakroužkovali nespisovný tvar *od svého kamaráda*. Ostatní respondenti sice správnou možnost vybrali, ale někteří z nich navíc opravovali i ta spojení, která byla spisovná, proto jejich odpovědi nejsou v tabulce mezi správné odpovědi započítány.

Chybně zakroužkované a opravené tvary zájmen:

- **viděl její sestru** – za nespisovný tvar jej označilo celkem šest dívek, čtyři z nich uvedly spisovnou variantu mou a ve dvou případech nesprávně zdloužily hlásku a napsaly mojí, čtyři chlapci tvar opravili na nespisovný mojí,
- **od svého kamaráda** – tato možnost je samozřejmě správně, pouze jeden z chlapců opravil na další nespisovný tvar, tedy mýho,
- **o svých zážitcích** – jeden z respondentů nahradil přivlastňovací zvrtné zájmeno *svých* přivlastňovacím zájmenem mých,
- **svými rukama** – tato možnost byla za nespisovnou považována dvěma dívkami a chlapci. Spisovný tvar žákyně opravily na: svými rukami a v druhém případě na svými ruky. Chlapci uváděli v opravách: svými rukami a svojich rukami,
- **dar pro její sestru** – šest respondentek tento tvar zájmena opravilo na *mou* a jen dva respondenti zakroužkovali tuto možnost a v opravě uvedli krátkou varianta přivlastňovacího zájmena, tedy mou a nespisovný tvar mojí.

Tabulka 30: Celková úspěšnost pátého cvičení všech respondentů 9. ročníku

	ŽÁCI 9. ročník (počet 61)	
Správně	44	72 %
Chybně	17	28 %
Celková úspěšnost	72 %	

Celé cvičení správně doplnilo – tzn., že za jedinou nespisovnou možnost zvolilo tvar *od
mojeho bratra* – v devátém ročníku 44 žáků, tedy 72 %.

Tabulka 31: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 5)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	33 %	70 %	100 %	89 %	65 %	80 %
Celková úspěšnost	56 %		92 %		72 %	

Na základě procentuálního vyjádření zobrazeného v tabulce 31, si lze všimnout, že v jednotlivých základních školách byla úspěšnost u jednotlivých pohlaví rozdílná. Zatímco na 5. ZŠ a GVN byli úspěšnější chlapci, na 6. ZŠ dosáhly 100% úspěšnosti dívky. V celkovém srovnání úspěšnosti cvičení právě žáci 6. Základní školy zřetelně převyšovali 92% úspěšností ostatní školy.

Porovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Cvičení dopadlo lépe u žáků devátého ročníku ve srovnání s ročníkem šestým (srov. 72 % a 65 %). Především dívky, a to jak šestého tak i devátého ročníku, spatřovaly nespisovnost ve tvaru *dar pro moji matku* a *viděl moji sestru*, tuto dlouhou tvarovou variantu nahrazovaly krátkou – *mou*, popřípadě chybně změnily kvantitu hlásky na *mojí*. V mnohem větší míře chybovali respondenti 6. ročníku ve spojení *svýma rukama*, chybovost u tohoto jevu jsme předpokládali, což jsme ale neočekávali, byla různost variant, které žáci v opravě uváděli jako spisovné (např. *svéma rukama*, *svojema rukama*, *smýmy rukamy*). Dotazovaní žáci v některých případech opravovali spojení, v němž bylo přivlastňovací zvrtné zájmeno *svůj*, konkrétně *o svých zážitcích*, tvarem přivlastňovacího zájmena *mých*.

Nahlédneme-li do učebnice pro 6. ročník od nakladatelství SPN, str. 99 je přímo ve výkladu řečeno, že: „*tvary mojí* (ve 2., 3., 6. a 7. pádě jednotného čísla ženského rodu) jsou hovorová. Tvary jako „*mojeho*“ (bratra), „*mojich*“ (rodičů) jsou nespisovná.“ V této učebnici autoři upozorňují na to, že dlouhé varianty tvarů v daných pádech u ženského rodu jsou spisovné, na rozdíl od tvarů rodu mužského. Učebnice druhého nakladatelství již toto ve svém výkladu nezohledňuje. Z výsledků žáků šestého ročníku 6. ZŠ, který učebnici SPN používá, je zřejmé, že si poučku osvojili, neboť všichni dotazovaní označili správný nespisovný tvar, ale v několika případech za nespisovnou podobu navíc označili i dlouhý tvar *moji* ve 4. pádě.

5.4.6 Rozbor cvičení 6 – základní tvar zájmen

Ve cvičení se vyskytovalo 10 podtržených zájmen, u nichž dotazovaní měli napsat jejich základní tvar. Zvolena byla zájmena vyznačující se nejednotností, kterou nacházíme ve střídání různých kořenů v jednom paradigmatu.

Zadání: Podtržená zájmena napište v jejich základním tvaru:

Řešení:

stýskalo se mi po něm	<u>ON</u>	přijdu k tobě	<u>TY</u>
poslal vám dopis	<u>VY</u>	pustil mu film	<u>ON</u>
slýchal jsem o nich (rod ženský)	<u>ONY</u>	s kým přišel	<u>KDO</u>
koukal na nás nevěřicně	<u>MY</u>	přišel za mnou	<u>JÁ</u>
nevidím je (rod střední)	<u>ONA</u>	viděl jej včera	<u>ON</u>

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 32: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 6)

	DÍVKY 6. ročník (počet 35)				CHLAPCI 6. ročník (počet 37)				
Správné odpovědi	Správně		Chybně		Správně		Chybně		
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	
ON	35	100 %	0	0 %	36	97 %	1	3 %	
VY	31	89 %	4	11 %	30	81 %	7	19 %	
ONY	30	86 %	5	14 %	29	78 %	8	22 %	
MY	32	91 %	3	9 %	32	86 %	5	14 %	
ONA	16	46 %	19	54 %	15	41 %	22	59 %	
TY	32	91 %	3	9 %	32	86 %	5	14 %	
ON	31	89 %	4	11 %	31	84 %	6	16 %	
KDO	4	11 %	31	89 %	10	28 %	26	72 %	
JÁ	34	97 %	1	3 %	29	78 %	8	22 %	
ON	14	40 %	21	60 %	27	73 %	10	27 %	
74 %				26 %	73 %				27 %
Celková úspěšnost		74 %			73 %				

Celková úspěšnost cvičení je mezi dívkami a chlapci vyrovnaná, ale díky přehledu v tabulce 32 můžeme správnost a chybovost u jednotlivých jevů porovnat a dojít k zjištění, že některé tvary zájmen činily žákyním větší či menší potíže než chlapcům. Nejproblematictější pro obě pohlaví bylo doplnění základního tvaru zájmena *kým*, který buď vůbec nebyl doplněn, popřípadě byl uváděn chybně základní tvar *on*. Nesprávně základní tvar určilo 89 % dívek a 72 % chlapců. Další jev, ve kterém dívky i chlapci nejčastěji chybovali, bylo uvedení

základního tvaru *ona* ve spojení *nevidím je*, což je zájmeno osobní ve 4. p. rodu středního, č. mn., chybovost u dívek byla 54% a u chlapců 59%. Nejčastěji chybnou odpovědí bylo: *oni*, *ony*, *on*, *to*, *ta*, *ty*. Zatímco 60 % žákyň špatně určilo základní tvar zájmena ve spojení: *viděl jej včera*, tak chlapců pouze 27 % nepoznalo základní tvar osobní zájmeno *on*. Ve spojení *přišel za mnou*, základní tvar, tedy *já*, nenapsalo 22 % chlapců, v případě opačného pohlaví, chybně určila pouze jedna dívka.

Tabulka 33: Celková úspěšnost šestého cvičení všech respondentů 6. ročníku

	ŽÁCI 6. ročník (počet 72)			
Správné odpovědi	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
ON	71	99 %	1	1 %
VY	61	85 %	11	15 %
ONY	59	82 %	13	18 %
MY	64	89 %	8	11 %
ONA	31	43 %	41	57 %
TY	64	89 %	8	11 %
ON	62	86 %	10	14 %
KDO	14	20 %	57	80 %
JÁ	63	88 %	9	13 %
ON	41	57 %	31	43 %
		74 %	26 %	
Celková úspěšnost		74 %		

Žáci šestých tříd doplnili cvičení poměrně dobře, neboť bylo předpokládáno, že žáci v tomto ročníku budou mít značné potíže při určování základních tvarů zájmen, ale vysokému procentu chybovosti docházelo pouze ve třech případech: „s kým přišel“, „nevidím je“ (rod střední) a „viděl jej včera“.

Tabulka 34: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 6)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (11)	Chlapci (8)	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)
Úspěšnost cvičení	72 %	68 %	66 %	67 %	84 %	83 %
Celková úspěšnost	70 %		67 %		83 %	

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 35: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 6)

Správné odpovědi	DÍVKY 9. ročník (počet 27)				CHLAPCI 9. ročník (počet 34)			
	Správně		Chybně		Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
ON	26	96 %	1	4 %	34	100 %	0	0 %
VY	24	89 %	3	11 %	33	97 %	1	3 %
ONY	23	85 %	4	15 %	27	79 %	7	21 %
MY	26	96 %	1	4 %	31	91 %	3	9 %
ONA	14	52 %	13	48 %	18	53 %	16	47 %
TY	26	96 %	1	4 %	32	94 %	2	6 %
ON	26	96 %	1	4 %	34	100 %	0	0 %
KDO	11	41 %	16	59 %	8	24 %	26	76 %
JÁ	25	93 %	2	7 %	30	88 %	4	12 %
ON	23	85 %	4	15 %	28	82 %	6	18 %
83 %				17 %	81 %			
Celková úspěšnost		83 %			81 %			

Z tabulky 35 lze vyčíst, že celková úspěšnost cvičení se mezi pohlavími téměř neliší. Chybovost v určování základního tvaru zájmena *kým*, byla u chlapců 76% a u dívek 59%. Shodně jako žáci v 6. ročníku, buď nechali pole pro doplnění prázdné, nebo základní tvar chybně určili jako *on*. Druhým nejobtížnějším tvarem pro určení bylo zájmeno ve spojení: *nevidím je*, kde měl být správně doplněn základní tvar *ona* (střední rod, č. mn.), chybně určilo 48 % dívek a 47 % chlapců. Nejčastěji chybnou odpověď bylo: *oni, ony, on, to, ty*. Všechny požadované základní tvary k podtrženým zájmenům uvedlo pouze 5 dívek a jeden chlapec, zbytek často pohořel na tvaru *kým*.

Tabulka 36: Celková úspěšnost šestého cvičení všech respondentů 9. ročníku

Správné odpovědi	ŽÁCI 9. ročníku (počet 61)			
	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
ON	60	98 %	1	2 %
VY	57	93 %	4	7 %
ONY	50	82 %	11	18 %
MY	57	93 %	4	7 %
ONA	32	52 %	29	48 %
TY	58	95 %	3	5 %
ON	60	98 %	1	2 %
KDO	19	31 %	42	69 %
JÁ	55	90 %	6	10 %
ON	51	84 %	10	16 %
82 %				18 %
Celková úspěšnost		82 %		

Žákům 9. ročníku se podařilo celkově vyplnit cvičení na 82 %. Pro srovnání uvádíme, že pouze 9 %, což je šest dotazovaných z celkového počtu 61 žáků, vyplnilo cvičení bez jediné chyby. Z tabulky 34 je patrné, že takto nízká individuální úspěšnost jednotlivých respondentů je zapříčiněna především vysokou chybovostí při určování základního tvaru ve spojení: *s kým přišel* – základní tvar *kdo* (69 %) a *nevidím je* – *ona* (48 %).

Tabulka 37: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 6)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	75 %	74 %	65 %	79 %	90 %	87 %
Celková úspěšnost	74 %		75 %		89 %	

Porovnání výsledku 6. a 9. ročníku

V obou ročních žáci ve velké míře chybovali ve spojení: *s kým přišel*. Ačkoliv zde dochází k výrazné změně oproti základnímu tvaru *kdo*, tak by pro žáky mělo být skloňování známé, neboť se pomocí něj ptáme pádovými otázkami.

5.4.7 Rozbor cvičení 7 – psaní tvarů sebou X s sebou

Cílem předposledního cvičení bylo zjistit, zda žáci rozlišují významový rozdíl psaní *sebou* a předložkovým tvarem *s sebou*.

Zadání: *Doplňte sebou nebo s/ se sebou:*

Řešení:

Nevzal jsem si s sebou klíče. Kapři v kádi sebou mrskali. Nemám s sebou peníze. Nejsem si jistý sám sebou.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 38: Celková úspěšnost všech respondentů 6. ročníku (cvičení 7)

Správné odpovědi	ŽÁCI 6. ročník (počet 72)			
	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
S SEBOU	69	96 %	3	4 %
SEBOU	69	96 %	3	4 %
S SEBOU	68	94 %	4	6 %
SEBOU	59	89 %	8	11 %
		94 %		6 %
Celková úspěšnost	94 %			

Žákům šestého ročníku se podařilo vyplnit cvičení na 94 %. Bezchybně celé cvičení doplnilo a zdůvodnilo 81 %, což je 58 žáků z celkového počtu 72. Respondenti nejvíce chybovali ve spojení: *Nejsem si jistý sám sebou*, ve kterém tvar chybně doplnilo 8 žáků (11 %). V ostatních spojeních chybovali z toho důvodu, že neznali správné odůvodnění.

Tabulka 39: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 7)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (11)	Chlapci (8)	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)
Úspěšnost cvičení	93 %	84 %	100 %	92 %	96 %	86 %
Celková úspěšnost	89 %		97 %		96 %	

Z tabulky 39 vyplývá úspěšnost žáků na jednotlivých základních školách. Na 6. ZŠ ve cvičení chybovali pouze chlapci, neboť všechny dívky doplnily tvary správně a dosáhly tak 100% úspěšnosti. Ve zbylých dvou školách dívky už sice chybovaly, ale v menší míře než chlapci.

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 40: Celková úspěšnost sedmého cvičení všech respondentů 9. ročníku

	ŽÁCI 9. ročník (počet 61)			
Správné odpovědi	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
S SEBOU	56	92 %	5	8 %
SEBOU	55	90 %	6	10 %
S SEBOU	56	92 %	5	8 %
SEBOU	52	85 %	9	15 %
		90 %	10 %	
Celková úspěšnost		90 %		

Tabulka 40 znázorňuje počet žáků, kteří správně či chybně doplnili ve cvičení tvar *sebou* X s *sebou*. Správně celé cvičení doplnilo a odůvodnilo 51 žáků (81 %).

Tabulka 41: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 7)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	83 %	58 %	100 %	89 %	97 %	85 %
Celková úspěšnost	91 %		94 %		95 %	

V tabulce 41 si můžeme všimnout, že dívky na 6. ZŠ opět dosáhly 100% úspěšnosti.

Porovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Na základě výsledků získaných z dotazníkového šetření jsme se rozhodli cvičení podrobněji nerozebírat, neboť zde byla vysoká úspěšnost v obou ročnících. Jednoznačně lze říci, že žáci mají problematiku psaní *sebou*, *s sebou* velmi dobře osvojenou.

5.4.8 Rozbor cvičení 8 – správné tvary přivlastňovacích zájmen

V posledním úkolu měli žáci v šesti větách vybrat vždy mezi dvěma možnostmi. Cvičení bylo zaměřeno na vhodné užití přivlastňovacích zájmen a zjišťovalo, zda si žáci jsou vědomi odlišnosti v užívání přivlastňovacích zájmen (*můj*, *tvůj*, *jeho*...) a zvrtného přivlastňovacího zájmena. Na základě toho jsme požadovali od žáků, aby vysvětlili, v jakých případech se píše zvrtné zájmeno *svůj*.

Zadání: Rozhodni, co je správně (správný tvar zakroužkuj):

Vezmu si (*můj* – *svůj*) sešit. Potřebuji (*můj* – *svůj*) klid. Film mě zaujal (*jeho* – *svým*) námětem. Tenis je (*mým* – *svým*) koníčkem. Čekám na (*moji* – *svou*) kamarádku. Řekni to (*tvé* – *své*) matce.

Řešení:

Vezmu si *svůj* sešit. Potřebuji *svůj* klid. Film mě zaujal *svým* námětem. Tenis je *mým* koníčkem. Čekám na *svou* kamarádku. Řekni to *své* matce.

Souhrnné výsledky 6. ročníku

Tabulka 42: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 8)

Správné odpovědi	DÍVKY 6. ročník (počet 35)				CHLAPCI 6. ročník (počet 37)			
	Správně		Chybně		Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
SVŮJ	28	80 %	7	20 %	23	62 %	14	38 %
SVŮJ	33	94 %	2	6 %	32	86 %	5	14 %
SVÝM	26	74 %	9	26 %	23	62 %	14	38 %
MÝM	35	100 %	0	0 %	37	100 %	0	0 %
SVOU	21	60 %	14	40 %	16	43 %	21	57 %
SVÉ	20	57 %	15	43 %	16	43 %	21	57 %
		78 %					66 %	34 %
Celková úspěšnost		78 %			66 %			

Z tabulky 42 vyplývá úspěšnost a chybovost v jednotlivých jevech cvičení, které se týká užití zvrtného zájmena v případech, v nichž přivlastňujeme podmětu věty. Získané hodnoty ukazují, že dívky byly ve výběru správných odpovědí úspěšnější než chlapci (srov. 78 % a 66 %). Žákyně nejčastěji chybovaly ve větě: *Řekni to své matce* a *Čekám na svou kamarádku*. U žádného z jevu v případě dívek však nebylo přesazeno 50% chybovosti. Naopak u chlapců docházelo k 57% chybovosti, a to ve větách, v nichž i dívky označily špatnou odpověď nejčastěji. Chlapci ani dívky se nedopustili chyby ve větě: *Tenis je mým koníčkem*.

Tabulka 43: Celková úspěšnost osmého cvičení všech respondentů 6. ročníku

Správné odpovědi	ŽÁCI 6. ročník (počet 72)			
	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
SVŮJ	51	71 %	21	29 %
SVŮJ	65	90 %	7	10 %
SVÝM	49	68 %	23	32 %
MÝM	72	100 %	0	0 %
SVOU	37	51 %	35	49 %
SVÉ	36	50 %	36	50 %
		72 %		28 %
Celková úspěšnost		72 %		

Z tabulky 43 vyplývá počet špatných a správných odpovědí týkajících se vhodného použití zvrtného přivlastňovacího zájmena *svůj* u všech sledovaných respondentů 6. ročníku. Celé cvičení správně doplnilo 15 %, což je 11 žáků (8 dívek a 3 chlapci) z celkového počtu 72 respondentů. Nutno podotknout, že nikdo z respondentů nebyl schopen zcela správně vysvětlit, v jakém případě se píše zvrtné přivlastňovací zájmeno *svůj*. Někteří žáci se o to alespoň pokusili, zde uvádíme několik chybných zdůvodnění, která byla někdy opravdu zajímavá: „Zájmeno *svůj* pokud něco vlastním tedy pokud je to moje³³“, „*Svůj* se píše, když je podstatné jméno ve 4. pádě³⁴“, „*Svůj* píšeme, když jde o něco, co vlastním nebo k tomu patřím, moc dobře to neumím vysvětlit³⁵“, „Zájmeno *svůj* píšeme, když je před můj předložka (mění se na *svůj*).“³⁶ Z výčtu ukázek vysvětlení je patrná naprostá neznalost toho, kdy se správně používá zvrtné zájmeno *svůj*. Žáci si vymýšleli různá vysvětlení, která někdy byla vskutku originální. Ačkoliv nebyla zdůvodnění správná, oceňujeme, že se alespoň někteří žáci zamysleli

³³ Respondent tohoto vysvětlení měl ve cvičení tři chyby, konkrétně ve větách špatně zakroužkoval: *Vezmu si můj sešit*, *Čekám na moji kamarádku*, *Řekni to tvé matce*.

³⁴ Ačkoliv nelze toto vysvětlení považovat za správné, oceňujeme všímatost respondentky, která zaznamenala, že většina zvrtných zájmen v našem cvičení opravdu byla ve 4. pádě, a proto kdyby nebylo poslední věty: *Řekni to své matce*, kde se zájmeno vyskytuje ve 3. pádě, měla by cvičení celé správně.

³⁵ Tento žák měl celé cvičení bez chyby.

³⁶ Respondent se bezvýhradně řídil svým vysvětlením a téměř v celém cvičení tak nedoplňoval zvrtné přivlastňovací zájmeno, to správně doplnil až v posledních dvou větách, a to proto, že se ve větě *Řekni to své matce*, mylně domníval, že zájmeno to je předložka.

a pokusili se o vysvětlení. Proto celkovou 72% úspěšnost cvičení přikládáme spíše „jazykovému citu“ než znalostem v této problematice.

Tabulka 44: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 8)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (11)	Chlapci (8)	Dívky (12)	Chlapci (15)	Dívky (12)	Chlapci (14)
Úspěšnost cvičení	83 %	63 %	69 %	63 %	81 %	71 %
Celková úspěšnost	75 %		66 %		76 %	

Souhrnné výsledky 9. ročníku

Tabulka 45: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 8)

Správné odpovědi	DÍVKY 9. ročník (počet 27)				CHLAPCI 9. ročník (počet 34)			
	Správně		Chybně		Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
SVŮJ	14	52 %	13	48 %	19	56 %	15	44 %
SVŮJ	27	100 %	0	0 %	30	88 %	4	12 %
SVÝM	24	89 %	3	11 %	31	91 %	3	9 %
MÝM	27	100 %	0	0 %	33	97 %	1	3 %
SVOU	18	67 %	9	33 %	25	74 %	9	26 %
SVÉ	19	70 %	8	30 %	24	71 %	10	29 %
	80 %		20 %		79 %		21 %	
Celková úspěšnost	80 %				79 %			

Ze zjištěných hodnot zobrazených v tabulce 45 lze zjistit, že dívky a chlapci chybují v identických větách. Nejvíce problematickými větami pro obě pohlaví byla následující: „Vezmu si svůj sešit“, zde chybovalo 48 % dívek a 44 % chlapců, ve větě „Čekám na svou kamarádku“ nesprávně zakroužkovalo odpověď 33 % dívek a 26 % chlapců, v poslední větě: „Řekni to své matce“ udělalo chybu 30 % dívek a 29 % chlapců.

Tabulka 46: Celková úspěšnost osmého cvičení všech respondentů 9. ročníku

Správné odpovědi	ŽÁCI 9. ročník (počet 61)			
	Správně		Chybně	
	Počet	%	Počet	%
SVŮJ	33	54 %	28	46 %
SVŮJ	57	93 %	4	7 %
SVÝM	55	90 %	6	10 %
MÝM	60	98 %	1	2 %
SVOU	43	70 %	18	30 %
SVÉ	43	70 %	18	30 %
	80 %		20 %	
Celková úspěšnost	80 %			

Po shrnutí výsledků všech dotazovaných respondentů 9. ročníku šetření ukázalo, že celková úspěšnost cvičení byla vysoká, neboť žáci společně správně vyplnili cvičení na 80 %. Správné odpovědi v celém cvičení však zakroužkovalo pouze 19 respondentů (8 dívek a 11 chlapců). A z toho pouze jedna žákyně Gymnázia Vítězslava Nováka uvedla správné vysvětlení, které zní: „Zvratná zájmena *svoje/ svůj* používáme, když přivlastňujeme *podmětu*“. Ostatní žáci velmi často nechávali místo pro vysvětlení v dotazníku prázdné. Našli se i tací žáci, kteří se o vysvětlení pokusili, pro ukázkou přidáváme několik chybných odpovědí: „*Svůj, když se to týká přímo mě a musí to být činný rod.*“, „*Pokud je předmět ve 4. pádě, použijeme svůj. Pokud je v sedmém pádě, používáme můj.*“ „*Když mluvím o sobě a svých věcech.*“

Uvádíme i několik odpovědí, které nejlépe vystihují úroveň znalosti o užití zvratného přivlastňovacího zájmena: „*Prostě to nějak poznám*“, „*Opět píšu intuitivně, tudíž nemohu definovat*“. „*Nevím.*“, „*Psal jsem to intuitivně.*“, „*Nevím, jak se mi to hodí (v některých případech je to blbost např.: Řekni to tvé matce – to by nikdo neřekl)*“ „*Když se to tam hodí, ale jen v případě, že to není nesmysl.*“

Tabulka 47: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 8)

	5. ZŠ		6. ZŠ		GVN	
	Dívky (6)	Chlapci (10)	Dívky (4)	Chlapci (9)	Dívky (17)	Chlapci (15)
Úspěšnost cvičení	78 %	78 %	83 %	74 %	79 %	83 %
Celková úspěšnost	78 %		77 %		81 %	

Porovnání výsledků 6. a 9. ročníku

Po porovnání celkové úspěšnosti 6. a 9. ročníku, dojdeme k závěru, že lépe cvičení zvládli žáci posledního ročníku základního vzdělání (srov. 80 % a 72%). V 6. ročníku respondenti nejčastěji chybovali ve dvou větách: *Čekám na svou kamarádku* a *Řekni to své matce*. V těchto větách často špatnou možnost vybírali i žáci 9. ročníku, ale nejproblematictější větou u nich byla: *Vezmu si svůj sešit*, kde chybovala téměř polovina dotazovaných.

Při opravování jednotlivých dotazníků jsme si všimli, že v tomto cvičení byli žáci velmi nejistí, svědčí o tom jednak časté přeškrtnutí odpovědí a následné označení jiné možnosti a jednak neschopnost správně vysvětlit, v jakém případě zvratné zájmeno použijí. Respondenti se při volbě z možností, které jim byly ve cvičení nabídnuty, vybírali odpovědi podle „jazykového citu“, což pro daný jev, který má své jasné odůvodnění, není příliš žádoucí. Pro správné zdůvodnění nepomohlo ani to, že jsme vedle sebe vložili dvě věty (srov. *Film mě zaujal*

svým námětem. X Tenis je mým koníčkem.), kde je velmi dobře patrné, že zvrtné zájmeno píšeme v případě, že přivlastňujeme podmětu věty.

Výsledky dotazníkového šetření vedou k zamyšlení, jak je možné, že z množství 133 respondentů znala správně zdůvodnění psaní zvrtného zájmena *svůj* pouze jedna žákyně. Podíváme-li se do učebnic, které jsme porovnávali v kapitole *Učivo o zájmenech v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ*, zjistíme, že učebnice *Českého jazyka 6 pro základní školy a víceletá gymnázia* od nakladatelství Fraus (2006, s. 47) obsahuje jednak dvě cvičení na procvičování zájmena *svůj* a jednak i poučku, která říká, že „*Zvrtné zájmeno svůj používáme tehdy, pokud přivlastňujeme podmětu.*“ Na základě toho by se dalo předpokládat, že žáci 5. Základní školy a Gymnázia Vítězslava Nováka, kteří ve výuce užívají učebnice od tohoto nakladatelství, by měli být seznámeni s pravidlem psaní zvrtného zájmena. V učebnici *Českého jazyka pro 6. ročník ZŠ* nakladatelství SPN (2006, s. 99), podle níž se vyučuje na 6. ZŠ, také nejsou žáci ochuzeni o poučku, která zní: „*Zvrtným zájmenem svůj přivlastňujeme obvykle osobě, zvířeti nebo věci, která je vyjádřena podmětem.*“ V následujícím cvičení se pak mají zamyslet nad vhodným užitím přivlastňovacího zájmena a tam, kde je nevhodně užito, ho opravit.

6 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zaměřovala na výuku zájmen na 2. stupni ZŠ. V teoretické části byla zájmena nejprve charakterizována v obecné rovině. Po představení poznatků ze současné lingvistiky jsme přistoupili k přetváření těchto vědeckých poznatků do vyučovacího procesu. Zprostředkovali jsme přehled toho, co se mají žáci během povinné školní docházky o zájmenech naučit. S transformací vědeckých poznatků do učiva úzce souvisí kapitola *Učivo o zájmenech v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ*, neboť se věnovala zpracování problematiky zájmen ve dvou řadách učebnic českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ – konkrétně se jednalo o učebnicové řady nakladatelství Fraus a SPN. V této části byl splněn první cíl, neboť došlo k jejich zhodnocení a komparaci. Po prostudování jsme došli k závěru, že větší pozornost zájmenům je věnována v učebnicích nakladatelství SPN, přesto v jejím výkladu některé informace chybí. Učebnice například neobsahuje poučku o psaní tvarů *sebou*, *s sebou*, o pravopise zájmena *sám*, který se řídí rodem a pádem. Je potřeba, aby učitelé dobře znali obsah učebnice, podle níž vyučují, a podali doplňující výklad. Zároveň by měli čerpat cvičení i z vhodných zdrojů, aby si žáci tyto jevy procvičili a lépe upevnili. Vyučující českého jazyka na vybraných školách potvrdili, že při výuce zájmen zadávají materiály i z jiných tištěných zdrojů a při svých hodinách hojně využívají digitálních výukových materiálů vytvořených pro interaktivní tabule, popřípadě si sami dotvářejí potřebná cvičení.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjištění úrovně znalostí učiva zájmen žáků 2. stupně základní školy, konkrétně žáků 6. a 9. ročníku, pomocí dotazníkového šetření. Dotazník obsahoval osm cvičení na vybrané problematické jevy. Podoba dotazníku byla předem konzultována s vyučujícími českého jazyka. Cvičení byla záměrně vybrána a sestavena tak, aby postihla problematické jevy v učivu o zájmenech a zároveň splňovala definované cíle v rámci dotazníku, jakými byly: porovnání úrovně znalostí mezi šestým a devátým ročníkem, schopnost žáků rozpoznat zájmeno v textu a určit jeho druh, užívat adekvátních tvarů a pravopis.

Výzkumné šetření bylo provedeno během března a dubna 2015 na třech základních školách v Jindřichově Hradci, konkrétně na 5. ZŠ, 6. ZŠ a na nižším stupni víceletého Gymnázia Vítězslava Nováka. Na všech školách nám bylo umožněno samostatné zadání dotazníků (žákům šestých a devátých tříd), což pro nás představovalo přínos v tom, že jsme následně mohli získat zpětnou vazbu od respondentů týkající se obtížnosti jednotlivých cvičení použitých v dotazníku.

Na základě souhrnných výsledků pro 6. i 9. ročník bylo stanoveno procentuální vyjádření úspěšnosti jednotlivých cvičení. Zároveň bylo poukázáno na konkrétní jevy, v nichž

se chybovalo nejčastěji. Nejčastější chyby obou ročníků se nijak výrazně nelišily, avšak rozdíl byl v jejich četnosti.

V prvním cvičení, jež bylo zaměřeno na pamětní zapamatování a vybavení si druhů zájmen, byli úspěšnější žáci 6. ročníku (srov. 97 % a žáci devátého pouze 66 %), což bylo předpokládáno, neboť se právě v tom ročníku zájmenům důkladně věnují. Na všech základních školách bylo vyučováno jednotné roztřídění zájmen do sedmi druhů, tzn., že nebyla zvlášť vydělována zájmena vymezovací.

Druhé cvičení zjišťovalo schopnost žáků rozpoznat zájmeno v textu a určit jeho druh. Pro oba ročníky bylo právě toto cvičení nejobtížnější, neboť celková úspěšnost zde byla ze všech cvičení nejnižší (srov. 50% úspěšnost u žáků 6. ročníku, 57% u žáků devátého). Zájmena *takový, je, každé všichni* v textu nejčastěji jako zájmena žáci obou ročníků (neoznačili). Některá slova (*nikdy, jiný, předložka se, slovesa mají a je*) byla naopak respondenty nesprávně považována za zájmena. Z porovnání výsledků prvního a druhého cvičení vyplynulo, že žáci 6. ročníku si lépe učivo zapamatovali (měli lépe v paměti), ale naopak žáci posledního ročníku o něco lépe aplikovali své vědomosti v praxi, což je pravděpodobně dáno vyšším stupněm vývoje logického myšlení a delší jazykovou výchovou. Přesto ani výsledek respondentů devátého ročníku není uspokojivý (57% úspěšnost), neboť poukazuje na to, že žáci dostatečně nepřemýšlejí o funkci slov v jazyce, příliš logicky neuvažují, přičemž právě rozvoj myšlení je jedním z cílů jazykového vyučování.

Pravopisné oblasti se věnovala dvě cvičení, ve kterých měli větší úspěšnost žáci šestého ročníku, nikoliv devátého, jak jsme předpokládali. Toto zjištění je nepříznivé, neboť by pravopisná úroveň měla být vyšší u žáků, kteří již základní vzdělání dokončují. Lze předpokládat, že většina z nich ve svém budoucím životě nebude potřebovat znát druhy zájmen, tudíž tím nejdůležitějším, co by si měli z učiva pro základní školy odnést, je především pravopis zájmen a užívání jejich náležitých tvarů ve svých projevech. Při zjišťování problematiky pravopisu tvarů *mě/ mně* bylo zjištěno, že se žáci neumějí zeptat správnou pádovou otázkou, a proto ani když znají správné zdůvodnění pravopisu, nejsou schopni napsat správný tvar. Pádové otázky nejsou zvládnuty ani u žáků devátého ročníku, a to i přesto, že se vyučují již od třetí třídy. Ve cvičení týkajícího se psaní *i, í* ve tvarech zájmen se často chybovalo v doplňování náležité délky ve 4. a 7. pádě. Nejlepším způsobem, jak v délce samohlásky nechybovat, se ukázalo využívání mnemotechnické pomůcky – nahrazování daného tvaru zájmena ukazovacím zájmenem *ten, ta, to*).

V případě vyhodnocení pátého cvičení týkající se spisovnosti tvarů zájmen bylo zajímavé, že lepší úspěšnosti dosáhli výjimečně chlapci, a to v obou ročnících. Musíme ovšem podotknout, že je to z toho důvodu, že většina dívek navíc mylně považovala i tvar zájmena

moji za nespisovný. Žákům by se tedy mělo zdůraznit, že dlouhé tvary zájmena *můj* v rodě ženském jsou spisovné, na rozdíl od dlouhých variant mužského rodu čísla jednotného.

Cvičení na určování základního tvaru zájmen se ukázalo být skutečně obtížnější pro žáky 6. tříd, kteří v něm dosáhli pouze 74% úspěšnosti. Největší potíže v obou ročnících činilo určení základního tvaru zájmena *kým*. Vhodnou metodou (pomůckou), jak s žáky procvičovat určování základního tvaru, by mohlo být vytvoření kartiček s různými tvary zájmen. Ve dvojicích by pak žáci soutěžili, kdo dříve řekne první pád.

Nejlepších výsledků bylo dosaženo ve cvičení na psaní tvarů *sebou* a předložkového *s sebou*, zde se chybovalo nejméně a téměř všichni respondenti znali správné zdůvodnění. Na základě vysoké úspěšnosti nelze tento jev považovat za obtížný.

Poslední cvičení bylo nejzajímavější i pro samotné žáky, kteří si lámali hlavu s tím, jak vysvětlit užití zájmena *svůj* ve větách. Zde jsme se dočkali pouze jednoho správného vysvětlení, že zvrtné přivlastňovací zájmeno *svůj* užíváme v případě, že přivlastňujeme podmětu. Ostatní žáci užívali zájmeno *svůj* podle „jazykového citu“. Ve výuce by měl být větší důraz kladen na správné odůvodňování a užívání toho zvrtného přivlastňovacího zájmena.

Realizované otazníkové šetření potvrdilo, že učivo o zájmenech je obtížnou látkou, a proto by se vyučování tohoto slovního druhu nemělo podceňovat, ale naopak při vhodných příležitostech procvičovat a opakovat. Vyučování zájmen by se mělo více zaměřovat na problematické oblasti v učivu, jež je pravopis tvarů osobního zájmena *já*, délka hlásky *i*, *i* u zájmena *ona*, *náš*, *váš*, správné užívání tvarů zvrtného zájmena *svůj*. To jsou znalosti, které žáci budou využívat ve svých jazykových projevech nejčastěji.

Po výkladu dané problematiky zájmen a procvičení pomocí cvičení obsažených v učebnici by bylo vhodné dané učivo zopakovat souhrnně. Učitelé si mohou sami vytvořit pracovní listy vycházející z problematických jevů zájmen, jež byly zjištěny při vyhodnocování dotazníkového šetření. Proveden může být i jazykový rozbor, např. určování slovních druhů, kde by se žáci měli zaměřit na vyhledání zájmen a určení jejich druhu, na pravopis a na užívání adekvátních tvarů zájmen. Pro zpestření výuky zájmen bychom navrhovali, aby se jazykové rozbor prováděly na textech, jež si do hodin přinesou sami žáci. Mohou to být texty z různých oblastí jejich zájmů, ať už se jedná o sport, kulturu, přírodu atd. Úplně nejlepší by bylo, kdyby se různé úkoly prováděly přímo na vlastních projevech žáků, kterými mohou být např. slohové práce. A jelikož jsou zájmena častá v jazykových projevech, nemusíme se obávat, že by nebylo dostatečných příležitostí problematické jevy v učivu zájmen procvičit a vymyslet na ně různé úkoly a otázky.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

BRABCOVÁ, Radoslava. *Didaktika českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 183 s. ISBN 80-04-24251-0.

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny. 1, Jak se píše a jak se mluví*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2010. 353 s. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha : ISV, 2000. 407 s. ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, Marie. — Styblík, Vlastimil. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha : SPN, 1998. 264 s. ISBN 80-85937-47-6.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.

Fraus. Profil nakladatelství a informace pro školy. FRAUS [online]. c2015. [cit. 2015-05-04] Dostupné z WWW:< <http://old.ucebnice.fraus.cz/cesky-jazyk-nova-generace/>>.

HAUSER, Přemysl. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2007. 137 s. ISBN 978-80-210-4244-5.

HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2006, 171 s. ISBN 80-723-5331-4.

HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 7 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2008, 174 s. ISBN 978-807-2353-910

HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 9 pro základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 2010, 175 s. ISBN 978-807-2354-818.

HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 6 pro základní školy: metodická příručka*. 1. vyd. Praha: SPN, 2007. 119 s. ISBN 978-807-2353-415.

HOŠNOVÁ, Eva. *Český jazyk 9 pro základní školy: metodická příručka*. 1. vyd. Praha: SPN, 2013. ISBN 978-80-7235-483-2.

HUBÁČEK, Jaroslav. — JANDOVÁ, Eva. — SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština pro učitele*. Vyd. 3. [Opava] : Vademecum Bohemiae, 2002. 323 s. ISBN 80-86041-33-6.

KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, 136 s. ISBN 80-723-8206-3.

KRAUSOVÁ, Zdeňka. TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk 7 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004, 136 s. ISBN 80-7238-320-5

KRAUSOVÁ, Zdeňka. PAŠKOVÁ, Martina. *Český jazyk 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006, 136 s. ISBN 80-7238-536-4

PETR, Jan. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha : Academia, 1986. 536 s.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2015-05-04]. Dostupné z WWW: <http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

STYBLÍK, V. a kol. *Přehledná mluvnice češtiny pro základní školy*. 1. vyd. V Praze : Fortuna, 1992. 153 s. ISBN 80-85298-36-8.

Příruční mluvnice češtiny. Vyd. 2., opr. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

Základní mluvnice českého jazyka. 1. vyd. Praha : SPN, 2004. 243 s. ISBN 80-7235-018-8

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Počet cvičení v učebnicích na problematické jevy	35
Tabulka 2: Rozdělení respondentů.....	42
Tabulka 3: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 1)	42
Tabulka 4: Celková úspěšnost prvního cvičení respondentů 6. ročníku	43
Tabulka 5: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 1)	43
Tabulka 6: Celková úspěšnost prvního cvičení všech respondentů 9. ročníku	43
Tabulka 7: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 2)	45
Tabulka 8: Celková úspěšnost druhého cvičení respondentů 6. ročníku	46
Tabulka 9: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 2).....	48
Tabulka 10: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 2)	49
Tabulka 11: Celková úspěšnost druhého cvičení všech respondentů 9. ročníku	50
Tabulka 12: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 2).....	51
Tabulka 13: Pořadí nejobtížnějších zájmen (cvičení 2)	52
Tabulka 14: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 3)	54
Tabulka 15: Celková úspěšnost cvičení všech respondentů 6. ročníku	55
Tabulka 16: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 3).....	56
Tabulka 17: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 3)	56
Tabulka 18: Celková úspěšnost třetího cvičení všech respondentů 9. ročníku	57
Tabulka 19: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 3).....	58
Tabulka 20: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 4)	59
Tabulka 21: Celková úspěšnost čtvrtého cvičení všech respondentů.....	60
Tabulka 22: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 4).....	60
Tabulka 23: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 4)	61
Tabulka 24: Celková úspěšnost čtvrtého cvičení všech respondentů 9. ročníku	62
Tabulka 25: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 4).....	62
Tabulka 26: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 5)	63
Tabulka 27: Celková úspěšnost pátého cvičení všech respondentů 6. ročníku	64
Tabulka 28: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 5).....	64
Tabulka 29: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (páté cvičení).....	65
Tabulka 30: Celková úspěšnost pátého cvičení všech respondentů 9. ročníku	65
Tabulka 31: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 5).....	66
Tabulka 32: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 6)	67
Tabulka 33: Celková úspěšnost šestého cvičení všech respondentů 6. ročníku.....	68
Tabulka 34: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 6).....	68
Tabulka 35: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 6)	69
Tabulka 36: Celková úspěšnost šestého cvičení všech respondentů 9. ročníku.....	69
Tabulka 37: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 6).....	70
Tabulka 38: Celková úspěšnost všech respondentů 6. ročníku (cvičení 7).....	70
Tabulka 39: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 7).....	71
Tabulka 40: Celková úspěšnost sedmého cvičení všech respondentů 9. ročníku	71
Tabulka 41: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 7).....	71
Tabulka 42: Porovnání výsledků dívek a chlapců 6. ročníku (cvičení 8)	72
Tabulka 43: Celková úspěšnost osmého cvičení všech respondentů 6. ročníku	73
Tabulka 44: Úspěšnost 6. tříd na jednotlivých školách (cvičení 8).....	74
Tabulka 45: Porovnání výsledků dívek a chlapců 9. ročníku (cvičení 8)	74
Tabulka 46: Celková úspěšnost osmého cvičení všech respondentů 9. ročníku	74

Tabulka 47: Úspěšnost 9. tříd na jednotlivých školách (cvičení 8).....	75
--	----

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Druhy zájmen v učebnici Fraus	29
Obrázek 2 Skloňování zájmen podle vzoru ten a náš v učebnici Fraus	29
Obrázek 3 Druhy zájmen v učebnici SPN.....	32

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Zadání dotazníku	84
Příloha 2: Ukázky vyplněných dotazníků	86

Příloha 1: Zadání dotazníku

Pohlaví:

Ročník:

DOTAZNÍK

Milé zákyně, milí žáci,

jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píši bakalářskou práci na téma *Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o spolupráci spojenou s vyplněním tohoto dotazníku.*

Dotazník je anonymní, uveďte prosím pouze pohlaví a věk. Prosím, vyplňte všechny body. V případě vynechání některých otázek by byl pro mne dotazník neplatný. Přibližná doba vyplnění dotazníku je asi 30 min.

1) Napište, které druhy zájmen rozlišujeme:

2) Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

(Pozn.: Název druhu napište nad podtržené zájmeno, stačí pouze první písmeno z názvu.)

V každé knize se dočtete o nějakém jejich dobrodružství. Kdo z vás vymyslel takový nesmysl? Přihlásí se ten, kdo neměl v testu žádnou chybu. Někteří lidé mají tentýž názor jako my. Nikdy nezůstal sám se svými starostmi. Leckomu o tom nic neřekl. Všichni si něco přejte! Nikdo se jim nezavděčí. Vyměnil si je s někým jiným. Čí je ta kniha, kterou čteš? Odpoví na jakýkoli dotaz.

3) Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)

	<i>pád</i>		<i>pád</i>
přijď ke _____ domů,	(____)	psal o _____,	(____)
vzal _____ s sebou,	(____)	zlobíš se na _____,	(____)
_____ se to nelíbí,	(____)	zodpovědnost je na _____,	(____)
tatínek seděl vedle _____,	(____)	beze _____ tam nehodí.	(____)

Zdůvodněte pravopis:

4) Doplněte krátké i nebo dlouhé í ve tvarech zájmen:

Viděl jsem j..., s naš...m psem, k naš... učitelce, vysvětlil j... úkol, nebyli naš...mi přáteli, pro naš... babičku, vyprávěl o naš...ch předcích, zdravil j..., pojedeme naš...m autem, přemýšlel o naš... situaci, popřál vaš...m rodičům, bez vaš... pomoci, z naš...ch peněz.

Odůvodněte pravidlo psaní krátkého a dlouhého i:

5) Vyberte z možností nespisovný tvar a opravte ho:

a) viděl moji sestru	b) od mojeho kamaráda	c) vedle mého auta
d) o svých zážitcích	e) svýma rukama	f) dar pro moji sestru

Uved'te spisovný tvar:

6) Podtržená zájmena napište v jejich základním tvaru:

(Vzor: lhal jí do očí ona)

stýskalo se mi po <u>něm</u>	_____	přijdu k <u>tobě</u>	_____
poslal <u>vám</u> dopis	_____	pustil <u>mu</u> film	_____
slýchal jsem o <u>nich</u> (rod ženský)	_____	s <u>kým</u> přišel	_____
koukal na <u>nás</u> nevěřicně	_____	přišel za <u>mnou</u>	_____
nevidím <u>je</u> (rod střední)	_____	viděl <u>jej</u> včera	_____

7) Doplněte sebou nebo s/ se sebou:

Nevzal jsem si _____ klíče. Kapři v kádi _____ mrskali. Nemám _____ peníze. Nejsem si jistý sám _____.

Odůvodněte pravidlo psaní sebou X s/ se sebou:

8) Rozhodni, co je správně (správný tvar zakroužkuj):

Vezmu si (můj – svůj) sešit. Potřebuji (můj – svůj) klid. Film mě zaujal (jeho – svým) námětem. Tenis je (mým – svým) koníčkem. Čekám na (moji – svou) kamarádku. Řekni to (tvé – své) matce.

Vysvětlete, v jakých případech píšeme zájmeno svůj:

DĚKUJI ZA VAŠI SPOLUPRÁCI A ČAS!

Příloha 2: Ukázky vyplněných dotazníků

Pohlaví: žena Ročník: 6

DOTAZNÍK

Milé dámy, milí páni,

Jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píši bakalářskou práci na téma Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o spolupráci spojenou s vyplněním tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní, uvedte prosím pouze pohlaví a věk. Prosím, vyplňte všechny body. V případě vynechání některých otázek by byl pro mne dotazník neplatný. Přibližná doba vyplnění dotazníku je asi 30 min.

1) Napište, které druhy zájmen rozlišujeme:

osobní, věcní, přivlastňovací, vzájemné, zájmové, přívlastkové

2) Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

(Pozn.: Název druhu napište nad podtržené zájmeno, stačí pouze první písmeno z názvu.)

V každé knize se dočtete o nějakém jejich dobrodružství. Kdo z vás vymyslel takový nesmysl? Přihlásí se ten, kdo neměl v testu žádnou chybu. Někteří lidé mají ten názor jako my. Nikdy nezůstal sám se svými starostmi. Leckomu o tom nic nefekl. Všichni si něco přečetl. Nikdo se jim nezavděčí. Vyměnil si je s někým jíným. Či je ta kniha, kterou čteš? Odpoví na jakýkoli dotaz.

3) Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)

	pád		pád
přijď ke <u>mně</u> domů, (3) ✓		psal o <u>mně</u> (6) ✓	
vzal <u>mě</u> s sebou, (2) ✓		zlobíš se na <u>mě</u> (2) ✓	
<u>mně</u> se to nelíbí, (3) ✓		zodpovědnost je na <u>mně</u> (3) ✓	
tatínek seděl vedle <u>mě</u> , (4) ✓		beze <u>mě</u> tam nehoď (2) ✓	

Zdůvodněte pravopis:

1p. <u>mne</u>	3p. <u>mně, mi</u>	6p. <u>mně</u>
2p. <u>mě</u>	4p. <u>mě</u>	7p. <u>mne</u>

4) Doplňte krátké i nebo dlouhé í ve tvarech zájmen:

Viděl jsem jⁱ... s našⁱ... m psem, k našⁱ... učitelce, vysvětlil jⁱ... úkol, nebyli našⁱ... mi přáteli, pro našⁱ... babičku, vyprávěl o našⁱ...ch předcích, zdravil jⁱ..., pojedeme našⁱ...m autem, přemýšlel o našⁱ... situaci, popřál vašⁱ...m rodičům, bez vašⁱ... pomoci, z našⁱ...ch peněz.

Odůvodněte pravidlo psaní krátkého a dlouhého i:

dlouhé í se píše v případě: bez naší pomoci (tj. pomoci) takže dlouhé
krátké i se píše v případě: viděl jsem ji (vidělsme tu) takže krátké

5) Vyberte z možností nespisovný tvar a opravte ho:

- a) viděl ^{moj} sestru b) od ^{neho} kamaráda c) vedle mého auta
d) o ^{mich} zážitcích e) ^{svěma} rukama f) dar pro ^{moj} sestru

Uveďte spisovný tvar:

a) moj b) neho c) vedle d) mich e) svěma f) moj

6) Podtržená zájmena napište v jejich základním tvaru:

(Vzor: hal ji do očí ona)

stýskalo se mi po <u>něm</u>	<u>on</u>	přijdu k tobě	<u>ty</u>
poslal <u>vám</u> dopis	<u>vy</u>	pustil <u>mu</u> film	<u>on</u>
slychával jsem o <u>nich</u> (rod ženský)	<u>ony</u>	s <u>kým</u> přišel	<u>on</u>
koukal na <u>nás</u> nevěstičně	<u>my</u>	přišel za <u>mnou</u>	<u>já</u>
nevidím <u>je</u> (rod střední)	<u>ono</u>	viděl <u>jej</u> včera	<u>oni</u>

7) Doplňte sebou nebo s se sebou:

Nevzal jsem si s sebou klíče. Kapři v kádi spolu mrskali. Nemám s sebou peníze.
Nejsem si jistý sám z sebou.

Odůvodněte pravidlo psaní sebou X s se sebou:

s sebou je když si něco vezmu třeba na výlet
sebou je když se něco hýbe

8) Rozhodni, co je správně (správný tvar zakroužkuj):

Vezmu si ~~můj~~ svůj sešit. Potřebuji ~~můj~~ svůj klid. Film mě zaujal ~~svým~~ svým námětem. Tenis je mým ~~mým~~ koníčkem. Čekám na ~~můj~~ svou kamarádku. Řekni to ~~své~~ své matce.

Vysvětlíte, v jakých případech píšeme zájmeno svůj:

DĚKUJI ZA VAŠI SPOLUPRÁCI A ČAS!

5.21

Pohlaví: chlapec

Ročník: 6.8

DOTAZNÍK

Milé žákyně, milí žáci,

jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píšu bakalářskou práci na téma Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o spolupráci spojenou s vyplněním tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní, uveďte prosím pouze pohlaví a ročník. Prosím, vyplňte všechny body. V případě vynechání některých otázek by byl pro mne dotazník neplatný. Přibližná doba vyplnění dotazníku je asi 30 min.

1) Napište, které druhy zájmen rozlišujeme: osobní, přivlastňovací, vztažná, rozporná, neurčitá, zájmeny ukazovací

2) Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

(Pozn.: Název druhu napište nad podtržené zájmeno, stačí pouze první písmeno z názvu.)

V každé knize se dočtete o nějakém jejich dobrodružství. Kdo z vás vymyslel takový nesmysl? Přihlásí se

ten, kdo neměl v testu žádnou chybu. Někteří lidé mají tentýž názor jako my. Nikdy nezůstal sám se

svými starostmi. Leckomu o tom nic neřekl. Všichni si něco přečetl. Nikdo se jím nezavděčí. Vyměnil si je

s někým jím. Či je ta kniha, kterou čteš? Odpověď na jákykoli dotaz.

3) Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)

	pád		pád
přijď ke <u>mně</u> domů, (<u>2</u>)		psal o <u>mně</u> (<u>6</u>)	
vzal <u>mě</u> s sebou, (<u>4</u>)		zlobíš se na <u>mni</u> (<u>4</u>)	
<u>mně</u> se to nelíbí, (<u>7</u>)		zodpovědnost je na <u>mně</u> (<u>6</u>)	
tatínek seděl vedle <u>mně</u> (<u>2</u>)		beze <u>mně</u> tam nechod (<u>2</u>)	

Zdůvodněte pravopis:

mně - mě, mně - mě, mně - mě

4) Doplňte krátké i nebo dlouhé í ve tvarech zájmen:

Viděl jsem j.~~i~~, s naš.~~i~~m psem, k naš.~~i~~ učitelce, vysvětlil j.~~i~~ úkol, nebyli naš.~~i~~mi přáteli, pro naš.~~i~~ babičku, vyprávěl o naš.~~i~~ch předcích, zdravil j.~~i~~, pojedeme naš.~~i~~m autem, přemýšlel o naš.~~i~~ situaci, popřál vaš.~~i~~m rodičům, bez vaš.~~i~~ pomoci, z naš.~~i~~ch peněz.

Odůvodněte pravidlo psaní krátkého a dlouhého í:

5) Vyberte z možnosti nespisovný tvar a opravte ho:

- a) viděl moji sestru **b) bd** mojego kamaráda c) vedle mého auta
d) o svých zážitcích e) svýma rukama f) dar pro moji sestru

Uveďte spisovný tvar:

Od mého kamaráda.

6) Podtržená zájmena napište v jejich základním tvaru:

(Vzor: lhal jí do očí ona)

stýskalo se mi po <u>něm</u>	<u>on</u>	přijdu k <u>tohě</u>	<u>ty</u>
poslal <u>vám</u> dopis	<u>vy</u>	pustil <u>mu</u> film	<u>on</u>
slýchal jsem o <u>nich</u> (rod ženský)	<u>ony</u>	s <u>kým</u> přišel	<u>on</u>
koukal na <u>nás</u> nevěstičně	<u>my</u>	přišel za <u>mnou</u>	<u>já</u>
nevidím <u>je</u> (rod střední)	<u>ty</u>	viděl <u>jej</u> včera	<u>on</u>

7) Doplňte sebou nebo s/ se sebou:

Nevzal jsem si s sebou klíče. Kapři v kádi sebou mrskali. Nemám s sebou peníze.
Nejsem si jistý sám sebou.

Odůvodněte pravidlo psaní sebou X s/ se sebou:

sebou - jde se při nějaké činnosti
s sebou - nebral u něčeho s sebou

8) Rozhodni, co je správně (správný tvar zakroužkuj):

Vezmu si (můj - svůj) sešit. Potřebuji (můj - svůj) klid. Film mě zaujal (jeho - svým) námětem. Tenis je (mým - svým) koníčkem. Čekám na (moji - svou) kamarádku. Řekni to (tvé - své) matce.

Vysvětlíte, v jakých případech píšeme zájmeno svůj:

DĚKUJI ZA VAŠI SPOLUPRÁCI A ČAS!

Pohlaví: žena

Ročník: 4

DOTAZNÍK

Milé kolegyně, milí žáci.

Jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píšu bakalářskou práci na téma Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o spolupráci spojenou s vyplněním tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní, uveďte prosím pouze pohlaví a ročník. Prosím, vyplňte všechny body. V případě vynechání některých otázek by byl pro mne dotazník neplatný. Přibližná doba vyplnění dotazníku je asi 30 min.

1) Napište, které druhy zájmen rozlišujeme:

osobní, přivlastňovací, ukazovací, zájmové, vztažná, neurčitá, zájmová

2) Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

(Pozn.: Název druhu napište nad podtržené zájmeno, stačí pouze první písmeno z názvu.)

osobní 'netahat' přivlastňovací 'křesťanský' ukazovací 'křesťanský' zájmové 'křesťanský' osobní 'netahat'

V každé knize se dočtete o nějakém jejich dobrodružství. Kdo z vás vymyslel takový nesmysl? Přihlásí se

ukazovací 'netahat' osobní 'netahat' zájmové 'křesťanský' osobní 'netahat' ukazovací 'křesťanský'

ten, kdo neměl v testu žádnou chybu. Někteří lidé mají tentýž názor jako my. Nikdy nezůstal sám se

přivlastňovací 'netahat' ukazovací 'netahat' osobní 'netahat' ukazovací 'netahat' osobní 'netahat'

svými starostmi. Leckomu o tom nic neřekl. Všichni si něco přeje! Nikdo se jim nezavděčí. Vyměnil si je

neurčitá 'netahat' zájmové 'křesťanský' osobní 'netahat'

s někým jiným. Či je ta kniha, kterou čteš? Odpověď na jakýkoli dotaz.

3) Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)

pád		pád
přijď ke <u>mně</u> ✓ domů, (<u>4</u>) ✓	psal o <u>mně</u> ✓	(<u>4</u>) ✓
vzal <u>mě</u> ✓ s sebou, (<u>4</u>) ✓	zlobíš se na <u>mě</u> ✓	(<u>4</u>) ✓
<u>mně</u> ✓ se to nelíbí, (<u>3</u>) ✓	zodpovědnost je na <u>mně</u> ✓	(<u>6</u>) ✓
tatínek seděl vedle <u>mě</u> ✓, (<u>2</u>) ✓	beze <u>mě</u> tam nechod' ✓	(<u>2</u>) ✓

Zdůvodněte pravopis:

jen ve 2 a 4 pádu píšeme mě. Nebo můžeme nahradit zájmenem sebe, když máme té napíšeme mě, když sebe tak mně.

Viděl jsem j.a., s naš.a.m psem, k naš.a učitelce, vysvětlil j.a. úkol, nebyli naš.a mi přáteli, pro naš.a babičku, vyprávěl o naš.a ch předcích, zdravil j.a., pojedeme naš.a m autem, přemýšlel o naš.a situaci, popřál vaš.a m rodičům, bez vaš.a pomoci, z naš.a ch peněz.

nahradim same rojmeno nahradim to rojmenom sur ti

a) viděl moji sestru **b) uť mojeho kamaráda** c) vedle mého auta
d) o svých zážitočích e) svýma rukama f) dar pro moji sestru

col. miles Gamaxádo

stýskalo se mi po <u>něm</u>	<u>on</u> ✓	přijdu k <u>tobě</u>	<u>ty</u> ✓
poslal <u>vám</u> dopis	<u>vás</u> ✓	puslil <u>mu</u> film	<u>on</u> ✓
slýchal jsem o <u>nich</u> (rod ženský)	<u>oni</u> ✓	s <u>kým</u> přišel	<u>on</u>
koukal na <u>nás</u> nevěřícně	<u>my</u> ✓	přišel za <u>mnou</u>	<u>já</u> ✓
nevidím <u>je</u> (rod střední)	<u>ono</u> ✓	viděl <u>ji</u> včera	<u>ona</u> ✓

Nevzal jsem si ani klíče. Kapři v kádi seba nirskali. Nemám ani peníze.
Nejsem si jistý sám seba.

sebou byje to slovesce jina a oznacuje nekdy. Předložka
a se píše se spojením jako exist si a sebou

Vezmír si (*můj* – *svůj*) sešit. Potřebuji (*můj* – *svůj*) klid. Film mě zaujal (*jeho* – *svým*) námětem. Tenis je (*mým* – *svým*) koníčkem. Čekám na (*můj* – *svou*) kamarádku. Řekni to (*tvé* – *svě*) matce.

Klasna dogovora najet svoj pozicijama, gdje predstavljamo
predmet:

91

Pohlaví: mužský Ročník: 9.1

DOTAZNÍK

Milé zákyně, milí žáci,

Jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píši bakalářskou práci na téma Výuka zájmen na 2. stupni ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o spolupráci spojenou s vyplněním tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní, uveďte prosím pouze pohlaví a věk. Prosím, vyplňte všechny body. V případě vynechání některých otázek by byl pro mne dotazník neplatný. Přibližná doba vyplnění dotazníku je asi 30 min.

1) Napište, které druhy zájmen rozlišujeme:

osobní, věcné, ukazovací, vzájemné, zájmové, přídavné

2) Vyhledejte ve větách zájmena, podtrhněte je a určete jejich druh:

(Pozn.: Název druhu napište nad podtržené zájmeno, stačí pouze první písmeno s názvu.)

V každé knize se dočtete o nějakém jejich dobrodružství. Kdo z vás vymyslel takový nesmysl? Přihlásí se

ten, kdo neměl v testu žádnou chybu. Někteří lidé mají tenž názor jako my. Nikdy nezůstal sám se

svými starostmi. Leckomu o tom nic neřekl. Všichni si něco přeje! Nikdo se jím nezavděčí. Vyměnil si je

s někým jiným. Či je ta kniha, kterou čteš? Odpoví na jakýkoli dotaz.

3) Doplňte spisovné tvary zájmena já a určete jejich pád. (Pokud jsou dvě možnosti, uveďte obě.)

	pád		pád
přijď ke <u>mě</u> domů, (3) ✓		psal o <u>mni</u> (6) ✓	
vzal <u>mni</u> s sebou, (4) ✓		zlobíš se na <u>mne</u> (4) ✓	
<u>mě</u> se to nelíbí, (3) ✓		zodpovědnost je na <u>mě</u> (6) ✓	
tatínek seděl vedle <u>mě</u> , (3) X		beze <u>mne</u> tam nehod' (3) X	

Zdůvodněte pravopis:

4. pád - mne 3.6. pád - mě

4) Doplňte krátké i nebo dlouhé í ve tvarech zájmen:

Viděl jsem ~~já~~, s naš~~í~~m psem, k naš~~í~~m učitelce, vysvětlil ~~já~~ úkol, nebyli naš~~í~~mi přáteli, pro naš~~í~~ babičku, vyprávěl o naš~~í~~ch předeších, zdravil ~~já~~, pojedeme naš~~í~~m autem, přemýšlel o naš~~í~~ situaci, popřál naš~~í~~m rodičům, bez naš~~í~~ pomoci, z naš~~í~~ch peněz.

Odůvodněte pravidlo psaní krátkého a dlouhého í:

Podle pádu

5) Vyberte z možností nespisovný tvar a opravte ho:

a) viděl moji sestru,
~~viděl moji sestru~~

b) od mojeho kamaráda
~~od mého kamaráda~~

c) vedle mého auta

d) o svých zážitcích

e) svýma rukama

f) dar pro moji sestru
~~dar pro moji sestru~~

Uveďte spisovný tvar:

viděl moji sestru; od mojeho kamaráda; dar pro moji sestru

6) Podtržená zájmena napište v jejich základním tvaru:

(Vzor: lhal jí do očí — ona —)

stýskalo se mi po něm

on ✓

přijdu k tobě

ty ✓

poslal vám dopis

my ✓

pustil mu film

on ✓

slyšával jsem o nich (rod ženský)

oni X

s kým přišel

oni X

koukal na nás nevěstičně

my ✓

přišel za mnou

ty ✓

nevidím je (rod střední)

oni X

viděl jej včera

oni X

7) Doplňte sebou nebo s/ se sebou:

Nevzal jsem si sebou klíče. Kapři v kádi s sebou mrskali. Nemám s sebou peníze.

Nejsem si jistý sám sebou.

Odůvodněte pravidlo psaní sebou X s/ se sebou:

Když: Nevzal jsem se - sebou

Když: Kapři v kádi - s sebou

8) Rozhodni, co je správně (správný tvar zakroužkuj):

Vezmu si (můj - svůj) sešit. Potřebuji (můj - svůj) klid. Film mě zaujal (jeho - svým) námětem. Tenis je (mým - svým) koníčkem. Čekám na (moji - svou) kamarádku. Řekni to (tvé - své) matce.

Vysvětlíte, v jakých případech píšeme zájmeno svůj:

Podle pádu

DĚKUJI ZA VAŠI SPOLUPRÁCI A ČAS!